

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Katedra žurnalistiky

Petr Vnouček

**Rusko-čečenský konflikt v letech 1994 – 1996
očima českých novinářů**

Bakalářská práce

Obor studia: žurnalistika

Rok a semestr odevzdání bakalářské práce: 2007, letní semestr

Vedoucí (konzultantka) práce: Doc. PhDr. Barbora Osvaldová

Autor práce: **PETR VNOUČEK**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Barbora Osvaldová**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

VNOUČEK, Petr. *Rusko-čečenský konflikt v letech 1994 – 1996 očima českých novinářů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Katedra žurnalistiky, 2007. 88 s. Vedoucí bakalářské diplomové práce Doc. PhDr. Barbora Osvaldová

Anotace

Bakalářská práce „Rusko-čečenský konflikt v letech 1994 – 1996 očima českých novinářů“ mapuje činnost českých deníků Lidové noviny a Mladá fronta Dnes při referování o prvním rusko-čečenském konfliktu, který proběhl převážně na území Čečenska v letech 1994 až 1996. Stěžejní otázkou, na níž se tato práce pokouší odpovědět, je, do jaké míry měla na podobu zpravodajství vliv skutečnost, že Lidové noviny přebíraly autorský materiál od pracovníků agentury Epicentrum Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny. Jde o jediné české novináře, kteří válku nejen bedlivě sledovali, ale také se do ní na vlastní pěst vypravili. Jako problematický se může jevit fakt, že na místě udržovali přátelské vztahy s vrcholnými představiteli čečenského odboje. Bereme-li tedy v úvahu jejich možné stranění jedné z válčících stran, je nutné se ptát, co udělala redakce Lidových novin pro to, aby bylo zpravodajství informující o konfliktu názorově vyvážené. Autor práce se pokouší na tyto otázky odpovědět na základě informací získaných z obsahové analýzy, přečtené odborné literatury i rozhovorů a konzultací s lidmi, kteří měli vliv na utváření mediálního obrazu rusko-čečenského konfliktu v českém prostředí. Součástí bakalářské práce je i přehled profesionálních a etických aspektů válečného zpravodajství. Nechybí ani chronologický přehled rusko-čečenských vztahů od konce 18. století do první rusko-čečenské války.

Klíčová slova

Čečensko, Česká republika, válka, Lidové noviny, Mladá fronta Dnes, novináři, Procházková, Štětina

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Práce obsahuje 159 814 znaků včetně mezer. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

Praze dne 16. května 2007

Petr Vnouček

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval paní docentce Barboře Osvaldové za její pádne připomínky a čas, který proseděla nad mou prací, a novinářce Petře Procházkové za neuvěřitelnou ochotu a trpělivost, s jakou odpovídala na mé otázky.

Obsah

<u>ÚVOD</u>	11
<u>1. VÁLEČNÉ ZPRAVODAJSTVÍ</u>	15
1.1. <u>SPECIFIKA VÁLEČNÉHO ZPRAVODAJSTVÍ</u>	15
1.2. <u>UDRŽOVÁNÍ KONTAKTU S REDAKCÍ</u>	16
1.3. <u>PROBLÉMY PO NÁVRATU DOMŮ</u>	18
1.4. <u>FENOMÉN ŽENSKÉ VÁLEČNÉ ZPRAVODAJKY</u>	20
<u>2. ETICKÉ PRINCIPY VÁLEČNÉHO ZPRAVODAJSTVÍ</u>	22
2.1. <u>NOVINÁŘ V KONFLIKTU</u>	22
2.1.1. <u>Chránění zdrojů</u>	23
2.1.2. <u>Úplatky</u>	24
2.1.3. <u>Spolupráce s bojovníky</u>	25
2.1.4. <u>Vztah válečného zpravodaje k obětem války</u>	25
2.1.5. <u>Poskytnutí pomoci</u>	26
2.1.6. <u>Angažovaná válečná žurnalistika</u>	27
2.2. <u>PODOBA MEDIÁLNÍCH OBSAHŮ</u>	28
<u>3. ODRAZ PRVNÍ RUSKO-ČEČENSKÉ VÁLKY V ČESKÉM TISKU (LIDOVÉ NOVINY, MLADÁ FRONTA DNES)</u>	29
3.1. <u>PODOBA LIDOVÝCH NOVIN V LETECH 1994 AŽ 1996</u>	29
3.1.1. <u>Obecné znaky referování Lidových novin o rusko-čečenské válce</u>	31
3.2. <u>PODOBA MLADÉ FRONTY DNES V LETECH 1994 AŽ 1996</u>	32
3.2.1. <u>Obecné znaky referování Mladé fronty Dnes o rusko-čečenské válce</u>	33
3.3. <u>PRŮZKUM</u>	34
3.3.1. <u>Vymezení výběrového souboru</u>	34
3.3.2. <u>Výsledky průzkumu</u>	35
3.3.2.1. <u>Referování o jednotlivých aspektech války</u>	35
3.3.2.2. <u>Podíl autorských materiálů</u>	38
3.3.2.3. <u>Poměr mezi zpravodajstvím a publicistikou</u>	40
3.3.2.4. <u>Obrazové zpravodajství a infografika</u>	40
3.3.2.5. <u>Rozdíly v množství prodaných nákladů LN a MfD</u>	42
3.3.2.6. <u>Průběh války na stranách LN a MfD</u>	43
<u>4. PŮSOBNÍ ČESKÝCH NOVINÁŘŮ PETRY PROCHÁZKOVÉ A JAROMÍRA ŠTĚTINY V PRVNÍ RUSKO-ČEČENSKÉ VÁLCE</u>	54

<u>4.1.</u>	<u>PETRA PROCHÁZKOVÁ A AGENTURA EPICENTRUM</u>	55
<u>4.2.</u>	<u>KOOPERACE NOVINÁŘŮ AGENTURY EPICENTRUM S REDAKCÍ LIDOVÝCH NOVIN</u>	57
<u>4.3.</u>	<u>DODRŽOVÁNÍ ETICKÝCH PRINCIPŮ PŘI PRÁCI</u>	59
<u>4.3.1.</u>	<u>Zdroje informací</u>	59
<u>4.3.2.</u>	<u>Úplatky</u>	60
<u>4.3.3.</u>	<u>Angažovaná válečná žurnalistika</u>	60
<u>4.3.4.</u>	<u>Podoba mediálních obsahů</u>	62
<u>4.4.</u>	<u>DETERMINACE PODOBY ZPRAVODAJSTVÍ VYPLÝVAJÍCÍ ZE VZTAHU ČESKÝCH NOVINÁŘŮ K AKTÉRŮM VÁLEČNÝCH UDÁLOSTÍ</u>	64
<u>5.</u>	<u>SROVNÁNÍ PŘÍSTUPU LN A MFD K AKCI ČEČENSKÝCH OZBROJENCŮ V BUĐONNOVSKU</u>	67
<u>5.1.</u>	<u>ČTVRTEK 15. ČERVNA</u>	68
<u>5.2.</u>	<u>PÁTEK 16. ČERVNA</u>	70
<u>5.3.</u>	<u>SOBOTA 17. ČERVNA</u>	72
<u>5.4.</u>	<u>PONDĚLÍ 19. ČERVNA</u>	74
<u>5.5.</u>	<u>ÚTERÝ 20. ČERVNA</u>	76
<u>5.6.</u>	<u>STŘEDA 21. ČERVNA</u>	79
<u>ZÁVĚR</u>		82
<u>SUMMARY</u>		85
<u>POUŽITÁ LITERATURA</u>		86
<u>SEZNAM PŘÍLOH</u>		89

Úvod

Intervence ruských jednotek na území Čečenska vyvolala v polovině devadesátých let dvacátého století nemalou mediální odezvu. Zprávy o boji malého národa s ruskou armádou se dostaly i na titulní strany českého tisku. Téma bakalářské práce „Rusko-čečenský konflikt v letech 1994 – 1996 očima českých novinářů“ jsem si vybral na základě vlastního dlouhodobého zájmu o charakter tohoto konfliktu a jeho vliv na negativní obraz, který si do dnešní doby o Ruské federaci utváří česká společnost. Vzhledem ke skutečnosti, že v období, kdy došlo k válce v Čečensku, probíhaly již delší dobu konflikty v bývalé Jugosávii, soupeřila obě témata o pozici na titulních stranách novin. Zpracování analýzy způsobu, jakým byl rusko-čečenský konflikt v České republice medializován, považuji za významné především z důvodu, že podobnou studii na toto téma ještě nikdo nevypracoval, a to navzdory skutečnosti, že byla v souvislosti s rusko-čečenskou válkou některá česká média nařčena z publikování tendenčního zpravodajství. Je důležité uvědomit si, že tato válka byla prezentována především jako vnitřní záležitost ruského státu a bez patřičné medializace nebylo pravděpodobně, že by se na ni soustředila větší pozornost cizích států, zahraničních institucí a konec konců i organizací, které na místě v průběhu války a po válce organizovaly humanitární pomoc.

Rusko-čečenský konflikt vypukl v době, kdy celý svět teprve začínal objevovat možnosti Internetu. Podoba válečného zpravodajství se v té době silně diferencovala na základě toho, jak rychlý a kvalitní měl novinář přístup k informacím přes dostupné technologie. Již před začátkem války se do Čečenska vypravili dva čeští novináři, kteří si vlivem tehdejší neideální ekonomické situace českých médií nemohli pořídit techniku, kterou měli k dispozici novináři z jiných zemí. O to více však využívali svých komunikačních dovedností a exkluzivních informací od lidí, kteří měli na průběh války zásadní vliv. Těmi novináři byli Petra Procházková a Jaromír Štětina, členové zpravodajské agentury Epicentrum, jež se zaměřovala na vytváření zpravodajských i publicistických materiálů z válečných konfliktů. Tito novináři podepsali poloexkluzivní smlouvu s Lidovými novinami, jejich dřívějším zaměstnavatelem. Už v době, kdy o válce referovali, se začaly objevovat vážné pochybnosti, zda je jejich zpravodajství skutečně vyvážené, zda vzhledem ke skutečnosti, že se přátelí s nejvyššími veliteli

čečenského odboje, nevytvářejí na stranách Lidových novin přespříliš zkreslený obraz skutečnosti. Tato práce si neklade za cíl, ať pozitivně či negativně, hodnotit způsob jejich novinářské práce, ale spíše podrobit materiály, které se tehdy objevily na stranách Lidových novin, důkladné obsahové analýze a srovnat je na základě různých hledisek s prací českého deníku, který se svým zaměřením i podobou zpravodajství Lidovým novinám ve své době přibližoval nejvíce – Mladé fronty Dnes. Ačkoliv je ve většině kapitol dán přístup obou periodik prakticky stejný prostor, část práce se zabývá výlučně působením Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny. Jak již bylo naznačeno, šlo o jediné české novináře, kteří měli přímou zkušenost s prvním rusko-čečenským konfliktem. Proto je nemožné srovnávat jejich styl práce se způsobem, jakým o válce v autorských materiálech referovali redaktoři Mladé fronty Dnes.

První dvě kapitoly práce se zaměřují na nutný přehled **aspektů válečného zpravodajství**. Mezi ně jsou zahrnuty obecně uznávané profesní postupy i fenomén, který je úzce spjat s působením českých novinářů v konfliktu – práce válečné zpravodajky. Druhá kapitola obsahuje **souhrn etických aspektů** válečného zpravodajství, jež klade na novináře z tohoto hlediska obzvláště vysoké nároky.

Oddíl **Odraz první rusko-čečenské války v českém tisku** prezentuje jasně a přehledně seřazená fakta získaná z obsahové analýzy materiálů týkajících se první rusko-čečenské války, které se objevily v období od listopadu 1994 do listopadu 1996 v denících Mladá fronta Dnes a Lidové noviny. Analýza poukazuje na specifický přístup obou deníků při referování o válečných událostech. V obou případech jsem pracoval s pražským vydáním novin. Jedním z výstupů obsahové analýzy jsou **grafy** umístěné v příloze, které mají úzký vztah k rozboru v této kapitole.

Další část se zabývá **specifiky práce českých novinářů** Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny v první rusko-čečenské válce. Tato kapitola se částečně tematicky překrývá s prvními dvěma oddíly, na rozdíl od nich se však vztahuje k činnosti konkrétních novinářů. Díky tomu je možné určit, do jaké míry se postupy českých novinářů odchylovaly od obecně uznávaného a doporučovaného standardu. Záměrně jsem se zde zaměřil zejména na osobu Petry Procházkové, které Lidové noviny otiskly ve srovnání s Jaromírem Štětinou mnohonásobně vyšší počet zpravodajských a publicistických materiálů. Při práci na této kapitole jsem čerpal především z výpovědí novinářů

v uvedené literatuře a odpovědí, které jsem získal v **autorském rozhovoru s Petrou Procházkovou**. Plné znění rozhovoru se nachází v příloze; v poznámkovém aparátu je uváděn jako autorský rozhovor s PP.

Následující kapitola obsahuje **srovnání přístupu obou deníků k akci čečenských ozbrojenců** v ruském městě Bud'onnovsku. Rozebírá konkrétní témata, jež deníky předkládaly čtenářům. Na základě takového srovnání je možné blíže stanovit, jakým způsobem pracovaly noviny s autorskými materiály a materiály agenturního servisu, zda autoři protežovali určitý úhel pohledu na skutečnost a co lidé zodpovědní za podobu novin udělali pro to, aby došlo k případnému vyvážení těchto příspěvků materiály obsahujícími informace či výroky z opačného konce názorového spektra.

Do přílohy je zahrnut chronologický **přehled vývoje rusko-čečenských vztahů** od konce 18. století do první rusko-čečenské války, přepis rozhovoru s válečnou zpravodajkou Petrou Procházkovou a grafy vztahující se k závěrům provedené obsahové analýzy.

V závěru práce se na základě prezentovaných faktů pokusím mimo jiné odpovědět na otázky (**hypotéza**):

- 1.) Chovali se novináři působící v prvním rusko-čečenském konfliktu v souladu s obecně uznávanými etickými principy?
- 2.) Do jaké míry měla na charakter jejich výpovědi vliv spolupráce s čečenskými rebely (tedy pouze jednou znepřátelenou stranou)?
- 3.) Co udělali zaměstnavatelé těchto novinářů pro to, aby zajistili nestrannost zpravodajství z rusko-čečenského konfliktu ve svém periodiku?

Vzhledem k tomu, že v konfliktu působili pouze dva čeští novináři, všechny tyto otázky se vztahují k práci Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny a následnému zveřejnění jejich příspěvků v Lidových novinách.

Metodika: Při tvorbě bakalářské práce jsem využíval několika metod. Při srovnávání přístupu obou periodik jsem pracoval s metodou obsahové analýzy uveřejněných zpravodajských i publicistických materiálů a obrazového zpravodajství. Kapitoly vztahující se k práci novinářů jsou formulované na základě fragmentace poznatků a následné deskripce jednotlivých termínů. Vývoj rusko-čečenských vztahů, umístěný v příloze, vznikl metodou chronologické deskripce.

Při tvorbě bakalářské práce jsem se snažil důsledně držet teze zformulované v „Příhlášce bakalářské práce“. Na základě doporučení mé konzultantky se od ní finální verze přesto v několika ohledech formálně odchyluje. Do kapitoly o působení českých novinářů ve válce jsem přidal podkapitolu o osobě Petry Procházkové a její práci v agentuře Epicentrum. Prohodil jsem pořadí kapitol týkajících se kooperace novinářů s redakcí Lidových novin a dodržování etických principů při práci. Vzhledem k nově nabytým poznatkům jsem také nepatrně přeformuloval názvy některých kapitol a podkapitol. Poznátky z původně navrhované kapitoly „Míra vyvažování autorských příspěvků články s jiným pohledem na válku v zájmu zachování maximální objektivity periodika (kvantitativní průzkum v českém tisku)“ jsem rozdělil do dvou samostatných oddílů. Výsledky plánovaného kvantitativního průzkumu (neboli obsahové analýzy) jsem zahrnul především do kapitoly „Odráž první rusko-čečenské války v českém tisku (Lidové noviny, Mladá fronta Dnes)“. Samotné pozorování, jakým způsobem nakládaly redakce s autorskými články, je pak situováno do kapitoly „Srovnání přístupu LN a MfD k akci čečenských ozbrojenců v Bud'onnovsku“. Záměrně volím krátký časový úsek, na němž mohu lépe reprezentovat specifickou práci českých válečných zpravodajů ve srovnání s prací zahraničních tiskových agentur, jejichž servisu využívala především Mladá fronta Dnes.

1. Válečné zpravodajství

Zahraniční zpravodajství vždy doplácelo na fakt, že konzumenti mediálních obsahů dávají přednost informacím o událostech, jež se odehrávají v jejich bezprostřední blízkosti a mají na ně jasně pozorovatelný dopad.¹ Zahraniční oddělení s fungující sítí zahraničních reportérů je nákladné a pro mnohá média, která využívají agenturní zdroje, nerentabilní. Právě velké výdaje, jež je nutné vynaložit na hladké fungování vlastního zpravodajství z geograficky vzdálených oblastí, dávají těmto lidem mezi jejich kolegy punc jisté výlučnosti. Tito novináři však musí ve skutečnosti často bojovat s nezájmem své domovské redakce o materiály, které již nepokrývá agenturní zpravodajství, a mnohdy plní úlohu ověřovatele již známých faktů.²

Nezájem veřejnosti o zahraniční dění mizí ve chvíli, kdy se projeví jeden ze čtyř faktorů (čtyř K)³. Tato práce se zabývá medializací prvního faktoru, tedy situací, kdy se pozornost veřejnosti obrátí k ozbrojenému konfliktu. Válka je událost s těžko předvídatelnými dopady a ještě hůře odhadnutelným aktuálním vývojem, v níž se zahraniční reportér bez zkušeností orientuje jen s velkými obtížemi. Mezi různě zaměřenými zahraničními novináři tak můžeme vymezit skupinu lidí, kteří se specializují na podávání zpráv o dění v oblastech, kde probíhá ozbrojený konflikt – skupinu válečných zpravodajů.

1.1. Specifika válečného zpravodajství

„Většinou se novináři k vlastním místům konfliktů a válek nemohou ani přiblížit – ale jejich práce zůstává i tak životu nebezpečná.“⁴ Povolání válečného zpravodaje klade na novináře vysoké nároky. Ty se netýkají pouze nutné znalosti potřebných postupů či technik, ale i vrozených dispozic a odolnosti jedince. Člověk, který se za účelem referování o vyostřené situaci vypraví do oblasti, ve které probíhá ozbrojený střet, by měl být dokonale seznámen s problémy, které se v souvislosti s jeho prací mohou

¹ Ruß-Mohl, 2005, s. 160

² Ruß-Mohl, 2005, s. 165

³ „,Krieg, Krankheiten, Kriminalität oder Katastrophen‘ (konflikt, nemoc, kriminalita, katastrofa)“ (Ruß-Mohl, 2005, s. 161)

⁴ Ruß-Mohl, 2005, s. 165

vyskytnout. Zážitky z válečného prostředí jsou pro novináře fyzicky i psychicky vyčerpávající. Na obojí se může pracovník do jisté míry připravit například absolvováním kurzu speciální přípravy pro krizové situace⁵, který mu praktickou formou zprostředkuje poznatky o pohybu v oblasti konfliktu, překonávání stresu, způsobu, jakým by měl jednat s případnými únosci apod.

Zpravodaj se musí neustále přizpůsobovat změnám situace, mít v rámci možností co nejlepší přehled o poloze jednotlivých válčících stran a vhodným a nenápadným chováním minimalizovat pravděpodobnost, že se stane pro nepřátelsky se chovající jedince či skupiny snadným terčem.

Aby byl připraven na případné technické komplikace, měl by se válečný zpravodaj mimo jiné dokonale vyznat v technice, kterou je vybaven.⁶ Před odjezdem do oblasti konfliktu je také nezbytné obeznámit se alespoň teoreticky s tamním způsobem života a na základě těchto poznatků zvolit vhodné oblečení a co nejvíce se i změnou chování přizpůsobit tamním obyvatelům. Zvládnutí orientace v oblasti konfliktu, bezpečnostních postupů, respektování tamních zvyků a schopnost vypořádat se s technickými problémy snižuje pravděpodobnost, že zpravodaj přijde následkem nedbalosti o život a naopak zvyšuje šanci, že se dostane k žádaným informacím a bude schopen je rychle a bezpečně odeslat do cílového média.

1.2. Udržování kontaktu s redakcí

Za novináře působícího v oblasti bojů má v první řadě odpovědnost šéfredaktor média, které jej do konfliktu vyslalo. Ideální vztah šéfredaktora k válečnému zpravodaji v terénu nastínila dřívější válečná zpravodajka z oblasti bývalé Jugoslávie Jitka Obzinová: „*Chtěla bych, aby na sebe bral šéfredaktor odpovědnost za svoje redaktory,*

⁵ V České republice existuje pod názvem Kurz přežití, survival course a koná se každý rok na jaře ve vojenském prostoru Vyškov. Do roku 2000 šlo o kurz speciální přípravy pouze pro novináře, v roce 2001 byl poprvé „... určen nejen pracovníkům sdělovacích prostředků, ale také zástupcům humanitárních organizací, aby je připravil na možná nebezpečí, která je mohou potkat při jejich pobytu v rizikových oblastech. O rok později byla účast nabídnuta také zaměstnancům státní správy. Jednalo se o pracovníky tiskových oddělení, popřípadě oddělení jednotlivých krajských úřadů České republiky, kteří se zabývají řešením mimořádných a krizových situací.“ (www.army.cz/acr/preziti2006/html/z-historie-kurzu.html)

*aby mi pomohl se rozhodnout, aby mě chránil před politiky a tlaky zvenčí. Šéfredaktor by měl své lidi připravovat, měl by jim rozšiřovat obzory, měl by to být někdo, kdo těmi situacemi už prošel, kdo je jim platný. Jinak já ho tam nepotřebuji.*⁷

Šéfredaktor by měl svému zaměstnanci zajistit dostatečné pojištění, technické vybavení, popřípadě trénink a následnou diskrétní pomoc psychologa. Zároveň právě na něm záleží, koho do oblasti konfliktu vyšle. Měl by si být plně vědom možných rizik a vybrat tak vyzrálého, stabilního a empatického novináře, který má nadání pro práci v týmu, s přihlédnutím k možným osobním problémům, jež by se mohly negativně projevit na jeho už tak náročné práci.⁸

V redakci by měl následně pracovat alespoň jeden vybraný zaměstnanec, který bude za zpravodaje v terénu přímo odpovídat, tedy bude s ním navazovat dle možností pravidelný kontakt, bude informován o jeho poloze či případných komplikacích a na oplátku mu zajistí potřebné vojenské a politické souvislosti a další informace, ke kterým nemá člověk pohybující se v terénu přístup. Neméně důležité je i chválení a motivování zpravodaje, který nemá možnost přímo vidět publikovaný výsledek své práce.⁹ Český válečný zpravodaj Jaromír Štětina byl roce 2003 v tomto ohledu skeptický. „*Velké redakce na západě mají vypracovaný systém, jak zpravodaje ve válce podpořit a podržet ... Pokud vím, něco takového českých redakcích neexistuje. Je to škoda, neboť cílem není jen pohladit chudáka po duši, ale zejména z něj vyždímat pro redakci co nejvíc informací, textů a záběrů.*“¹⁰

Velká část odpovědnosti nakonec leží i na samotném novináři v terénu. Zpravodaj by neměl bez předchozí rady se šéfredaktorem zbytečně riskovat, měl by, opět v rámci svých možností, co nejčastěji informovat redakci o své poloze, o případných komplikacích, vlastních plánech, rozpracovaných materiálech a zdrojích. Jeho výpovědi jsou pro redakci důležité i z toho hlediska, že lze na jejich základě stanovit, v jaké

⁶ Příšící novinář by měl mít znalosti o možnostech rychlé a spolehlivé dopravy napsaného materiálu do redakce, televizní válečný zpravodaj by si měl umět poradit s technikou umožňující záznam obrazu a zvuku.

⁷ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 41

⁸ tamtéž

⁹ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 43

¹⁰ Štětina, 2003, s. 110

společnosti se zpravodaj pohybuje a jaký to může mít vliv na způsob a kvalitu jeho informování o vývoji konfliktu.

1.3. Problémy po návratu domů

Válečný zpravodaj se na místě konfliktu stane s vysokou pravděpodobností svědkem mnoha drastických událostí, které mohou na jeho psychickém stavu zanechat vážné následky. Takový novinář si může vytvořit na cestách do konfliktu jistou formu závislosti, cítí, že jej konflikt vtahuje do světového dění, ve kterém má najednou svou vlastní úlohu, a problémy, se kterými se setkává po návratu domů, mu najednou přicházejí banální. „Když se vrátíte, máte problém. Nemáte se kam zacílit. Všechno vám připadá bezcenné, nevýrazné. Rodina netuší, co se s vámi děje. Nedokáží pochopit, že doma máte problém, když už se nic neděje,“¹¹ uvádí norský válečný novinář Per Annar Holm.

„Všichni, kdo zažijí traumatizující zážitek, jsou jím ovlivněni. Novináře nevyjímaje. Někteří nepocítí žádné problémy, podle studií však čtvrtina válečných novinářů trpí některým z příznaků posttraumatické stresové poruchy ... Jejich posttraumatické stresové reakce se nápadně podobají těm, které sledujeme u policistů a hasičů, kteří pracují s následky tragédií. Novinářům se ale nedostává mnoho podpory. Zatímco záchranářům je často nabízen debriefing, novinářům je zadáno další téma na reportáž ... Je obvyklé, že psychika těchto profesionálů je při akci přepnuta na tzv. automatického pilota (zúžené vědomí bez emočního prožitku a doprovodu, věcné chování a plnění úkolů). K vyplavování hrůzných vzpomínek a obrazů pak dochází později, po ukončení akce. Může také dojít ke sčítání negativních dopadů traumatických zážitků z předchozích mimořádných událostí.“¹²

“Mezi časté příznaky akutních posttraumatických stresových reakcí člověka patří: pocity bezmocnosti, lhostejnost, pocit odpoutání od reality, podrážděnost, nespavost, zvýšená lekavost, znovuprožívání, vtíravé myšlenky a vzpomínky, noční můry, pocity viny, tělesné bolesti, vyhýbání se lidem a místům, které událost připomínají, ztráta

¹¹ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 26

¹² Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 27 - 28

paměti na důležité části události, obavy o vlastní bezpečí, hledání viníka, pocit izolace a odcizení, citová otupělost, zvýšené užívání alkoholu aj. Jde o normální a přechodné reakce lidské psychiky na nenormální situaci! Lidé se obvykle s traumatizující událostí dovedou vypořádat sami, zhruba u 1/3 lidí však mohou některé příznaky přetrvávat delší dobu. Pokud tyto příznaky trvají déle než měsíc, může dojít k rozvoji nemoci – posttraumatické stresové poruchy (PTSP) a dalších zdravotních obtíží. Lidé si nemusí uvědomovat, co příznaky způsobuje, a mohou trpět řadu let. U některých lidí může dojít i k trvalé změně osobnosti: začnou mít nepřátelský a nedůvěřivý postoj ke světu, pocity prázdnoty a beznaděje, pocit ohrožení a odtahují se od lidí. Traumatizující zážitky mohou také podnítit vznik deprese, alkoholismu a jiných závislostí. Krajním důsledkem může být i sebevražedné jednání.“¹³

Existuje několik způsobů, jakými může zpravodaj minimalizovat dopad tragických událostí na vlastní psychický stav. Musí si především uvědomit vlastní možnosti a schopnosti a svým limitům přizpůsobit i cíle. Pokud je člověk po delší dobu vystavován stresujícím situacím a navíc musí řešit mnoho složitých problémů, hrozí mu takzvaný burnout efekt¹⁴. V oblasti konfliktu i po návratu domů je prospěšné mluvit o vlastních zážitcích s lidmi, kteří mají podobné zkušenosti, zpravodajovi lidsky rozumí a nesoudí jej. Po návratu domů udělá novinář nejlépe, pokud se soustředí na činnosti, které s válkou nesouvisejí, tedy na rodinu, vlastní zájmy, sport či jiné formy aktivního odpočinku. Je důležité, aby si člověk, který dlouhodobě působil v krizové oblasti, byl ochoten přiznat, že jeho problémy mohou přerůst v daleko komplikovanější formu. V takovém případě je důležité vyhledat odbornou pomoc u psychologa, popřípadě u pracovníků linky důvěry či duchovního.¹⁵

¹³ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 28 - 29

¹⁴ Český syndrom vyhoření (původně burn-out). Pojem byl uveden v odborné literatuře poprvé v roce 1974 H. Freudembergerem. V průběhu třiceti let výzkumu se ve světové literatuře objevila řada pojetí a vymezení syndromu vyhoření, jež jsou v mnoha aspektech odlišné, ale všechny se shodují v následujících bodech: „1. Jde především o psychický stav, prožitek vyčerpání. 2. Vyskytuje se zvl. u profesí, obsahujících jako podstatnou složku pracovní náplně ‚práci s lidmi‘. 3. Tvoří jej řada symptomů především v oblasti psychické, částečně též v oblasti fyzické a sociální. 4. Klíčovou složkou symptomu je zřejmě emoční exhausce, kognitivní vyčerpání a ‚opotřebení‘ a často i celková únava. 5. Všechny hlavní složky tohoto syndromu resultují u chronického stresu. ... Jako burnout (‚vyhoření‘ či ‚vyhasnutí‘) bývá popisován stav emocionálního vyčerpání vzniklý v důsledku nadměrných psychických i emocionálních nároků“ (Kebza, Šolcová, 2003, s. 7)

¹⁵ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 32 - 33

1.4. Fenomén ženské válečné zpravodajky

„Před rokem 1970 tvořily ženy mezi zahraničními zpravodaji pouze šestiprocentní podíl. V dnešní době je podle The Brookings Institution¹⁶ v celkovém počtu novinářů působících v oblasti konfliktu žen už více než třetina. Vyrůstá také jejich vliv na obsah a vyznění materiálů z války.“¹⁷

Jaromír Štětina měl možnost sledovat v několika válečných konfliktech kromě práce své bývalé kolegyně z agentury Epicentrum Petry Procházkové i postupy mnoha dalších novinářek. *„Válka je maskulinní záležitost a chlap novinář může těžko zapůsobit na generály či guerillové vůdce hollywoodským úsměvem. Hezká novinářka může využívat toho, že si s sebou vojáci nosí i do zákopů představu laskavosti a něhy. Ochotněji se rozpráví a reportérka se může dozvědět více než zarostlý a špinavý vousatý zpravodaj.“¹⁸*

Podle válečné zpravodajky Petry Procházkové je však žena v místě konfliktu „víc na ráně“, hrozí jí znásilnění a obtěžování. Pokud si je však nebezpečí vědoma a hraje roli „ženské-novinářky“ výstižně, jde o práci, která je pouze všeobecně riskantní.¹⁹ Ženská válečná reportérka se podle ní „... ve válce chová a pohybuje jinak než muži. Musí mít především ochranu, buď nějakého dostatečně hromotlucného a zkušeného kolegu ... nebo skupinu osob, se kterými jede, anebo někoho přímo na místě. ... To může být buď celá rodina, na kterou dostanete od někoho kontakt, nebo prostě nějaký vlivný muž. Ten pak s vámi nemusí všude chodit, ale všichni by měli vědět, že právě on je váš ochránce. Tím nemyslím milenec ... Vy ovšem musíte vaši příslušnost k němu na každém kroku demonstrovat.“²⁰ „Pokud nic z toho neplatí, je pro ni (válečnou zpravodajku; pozn. aut.) podobný výlet samozřejmě daleko riskantnější. Pak už musí spoléhat pouze na mužský sklon ženy ochraňovat.“²¹

¹⁶ nezávislá instituce zabývající se průzkumy a <http://www.brook.edu/>

¹⁷ Female Correspondents Changing War Coverage; stránky Robert. C. Maynard institute for journalism education http://www.maynardije.org/columns/guests/021024_gender/

¹⁸ Štětina, 2003, s. 104

¹⁹ Procházková, 1998, s. 100

²⁰ tamtéž

²¹ tamtéž

Procházková považuje riziko znásilnění v oblasti konfliktu za vysoké, snižuje se však v případě, že válka probíhá ve státech, kde převažuje muslimská společnost. Ta obvykle trestá násilí páchané na ženách těmi nejpřísnějšími tresty, včetně trestu smrti. *„Ve válečných podmínkách je pak nutné se úzkostlivě vyhýbat situacím, kdy se ocitnete s někým, komu nedůvěřujete, sama, napospas ... pak vám nehrozí v tomto ohledu příliš velké nebezpečí.“*²²

Podle Procházkové se rozdíl mezi válečným zpravodajem a zpravodajkou odráží nejen ve způsobu jejich práce, ale i na tématech, jimiž mají tendenci se zabývat, a jazyku použitém v autorských článcích. *„Žena je citlivější. Vždy jsem měla pocit, že moje kolegyně jsou tragédiemi, které vidí a popisují, zasaženy mnohem více než muži. Štětina se také dokázal oklepat a, jakmile jsme se přestěhovali jinam, zapomenout na lidi, u kterých jsme měsíce bydleli. Já jsem se jim to pak snažila nějak oplatit. Ale muži, ti se takovými citovkami nezdržují. Kromě toho mají tendenci válku popisovat mnohem chladněji, s pomocí čísel a vojenských termínů. Každý muž si přece v dětství na dvorku hrál na vojáky s dřevěným samopalem. Holky ne, ty většinou převlékaly panenky. A tak to zůstává po celý život. Ženy jsou i ve válce něžnější, soucitnější a více se zabývají problémy civilistů, především žen a dětí, než tankistů. Ale jednak to je teď hodně zjednodušeně řečeno a jednak výjimky potvrzují pravidlo.“*²³

²² Procházková, 1998, s. 102

²³ autorský rozhovor s PP

2. Etické principy válečného zpravodajství

„Válečné zpravodajství je řemeslo. Ten, kdo je chce provozovat dobře, musí stejně jako kterýkoliv jiný řemeslník ovládat souhrn příslušných úkonů a technických postupů. Válečný zpravodaj však musí mít ještě něco navíc: musí mít pod kůží zadřenou averzi k válce a odpor k násilí. Nezaškodí, když si on sám i jeho čtenáři, posluchači či diváci uvědomí, že má v těle kromě chladného rozumu také srdce. Nejdůležitější součástí jeho práce však je neustálá, každodenní přítomnost úcty novináře k těm, jejichž osudy zobrazuje.“²⁴ (Jaromír Štětina)

Povolání válečného zpravodaje neklade vysoké nároky jen na novinářovu přípravu, ale má i svůj morální aspekt. Na člověka, který se ocitá ve vypjaté a na pohled často bezvýhodné situaci uprostřed rozpoutaného konfliktu, působí mnoho vlivů, jež mohou snadno oslabit jeho dosavadní představu o jasné hranici mezi dobrem a zlem. Extrémnější situace mohou jinak objektivního novináře dovést k protežování způsobu, jakým na konflikt nazírá jedna z válčících stran či dokonce k plné podpoře její ideologie. Válečný zpravodaj musí mít na paměti, že válka neovlivňuje pouze jeho, ale i chování lidí v jeho okolí. Zejména lidé, kteří kvůli konfliktu přišli o majetek či někoho blízkého, pak často utrpí šok podruhé, a to ve chvíli, kdy musí dotěrnému a neprofesionálnímu novináři vysvětlovat, jak špatně se v dané chvíli cítí.

2.1. Novinář v konfliktu

V prostředí právě probíhajícího konfliktu nabývá navázání jakékoliv formy vztahu s člověkem zvláštních podob. Válečný zpravodaj, který chce poskytnout příjemcům mediálních obsahů barvitý pohled na událost, se nemůže spoléhat pouze na vyjádření jedné z válčících stran, ale měl by využívat celou škálu zdrojů včetně civilistů a případných poškozených.

²⁴ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 4

2.1.1. Chránění zdrojů

Při zpovídání svých informátorů ve válce musí novinář mít více než kde jinde na paměti, že zatímco on v oblasti stráví několik dnů, maximálně týdnů, pro lidi, kteří mu poskytnou informace, téměř žádná možnost úniku z kruté reality neexistuje a publikované (či jinak uveřejněné) informace by jim mohly přidělat řadu potíží. Stejně pravidlo by mělo platit i ve chvíli, kdy si novinář na místě najme průvodce, překladatele či řidiče. Především ty totiž může svým jednáním ohrozit.²⁵

Novinářská výsada ochrany informátorů má tedy ve válečném konfliktu zásadní význam. Váleční zpravodajové, kteří chtějí v rámci zachování objektivit referovat o válce z pohledu obou zneprátelených stran, musí být v tomto ohledu zvláště opatrní. Jaromír Štětina radí v příručce pro novináře, kteří se vypravují do krizové situace, aby ve chvíli, kdy přecházejí na druhou stranu bojiště, o povaze či poloze pro ně nepřátelského informátora nic neprozrazovali. *„Můžete říct, že vy na druhou stranu jejich protivníkovi o nich také nic neprozradíte. To obyčejně berou.“*²⁶ Jak však přistupovat k informátorům, kteří jsou podezřelí z trestného činu a patří tedy mezi hledané osoby? Na tuto otázku odpovídá Stephan Ruß-Mohl poměrně jednoznačně: *„Existují případy, které se pohybují na hranici: jestliže jsou ohroženy vysoce závažné právní normy, může se ochrana svědků stát diskutabilní záležitostí. Novináři nepotřebují chránit lidi, kteří se chovají kriminálním způsobem a kteří si zahrávají s lidskými životy, a to ani v případě, že jim byla přislíbena diskrétnost. ... Naopak: kdo ví o plánovaném těžkém trestném činu a neoznámí ho, ten se sám trestného činu dopouští.“*²⁷ Ruß-Mohl ve své knize zmiňuje situace, jež mají od válečné reality poměrně daleko²⁸, za jednu z nich bychom však mohli považovat i čečenský útok v Buďonnovsku pod vedením Šamila Basajeva, s nímž následně pořídila rozhovor pravděpodobně Petra Procházková (viz autorský rozhovor s PP).²⁹

²⁵ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 47

²⁶ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 21 - 22

²⁷ Ruß-Mohl, 2005, s. 250 - 251

²⁸ *„To platí pro islámské teroristy, ale i pro prostitutky a prostitutky, kteří jsou nositeli AIDS, a přesto stále provozují svoje řemeslo a ohrožují tak svoje zákazníky.“* (Ruß-Mohl, 2005, s. 251)

²⁹ Lidové noviny (11.7.1995); Lidové noviny z bezpečnostních důvodů neotiskly jméno autora

S referováním o válečném konfliktu z pohledu obou stran úzce souvisí i další profesní prohřešek, který může pro novináře skončit tragicky. Válečný zpravodaj by neměl v žádném případě navazovat spolupráci s tajnými službami. „*Já měl třeba kamarádku, novinářku, která pracovala v Čechách pro obě strany. Byla dvojitý agent. Taky ji našli mrtvou,*“³⁰ vzpomíná Jaromír Štětina. Novinář by si měl být dále vědom, že ačkoliv mu ženevské konvence zajišťují stejná práva jako civilistům³¹, pokud při sobě nosí zbraň, za kterou je považován i větší nůž, navléká na sebe části uniformy či se fotografuje s vojáky jedné strany nebo v jejich uniformách, okamžitě jej jeho chování v očích protivníka diskvalifikuje.³²

2.1.2. Úplatky

Existují místa a informace, ke kterým se novinář bez určitých postranních výdajů dostane velmi těžko. Někteří váleční reportéři tak běžně zahrnují mezi své nutné náklady i úplatky. O úplatcích se zmiňuje Jaromír Štětina: „*Bohužel se tenhle nešvar rozmáhá čím dál víc. Dělají to hodně japonská novináři v krizových oblastech – když potřebují interview, zaplatí za něj.*“³³ Stephan Ruß-Mohl nazývá styl práce, kdy si novinář své informátory platí, „Scheckbuch-Journalismus“ (neboli žurnalistika šekové knížky). „*Jestliže je s informacemi zacházeno jako se zbožím, lze ne-žurnalistům vyčítat, že chtějí na exkluzivní story nebo na obrázcích vydělat peníze?*“³⁴ Z etického hlediska je přijímání úplatků a uplácení i v takovém prostředí, jakým je válka, silně diskutabilní, nehledě na skutečnost, že vidina vysoké odměny může vyvolat v informátorovi pocit, že peníze inkasuje i za dramtizaci či přikrášení jinak nezajímavé události.³⁵ Zvláště zavrženíhodným typem uplácení je nabídka odměny vojákům, od nichž je očekáváno provedení či zopakování mediálně efektní bojové akce. Hranice, kterou vymezuje zákon, je však jasná. „*... kdo při obstarávání informací přestoupí zákon nebo jiné peníze navádí k nezákonnému jednání, jako například*

³⁰ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 22

³¹ Ženevské konvence jsou základním pramenem mezinárodního humanitárního práva. Novináři „*jsou považováni za civilní osoby a chráněni za předpokladu, že nepodnikají akce neslučitelné se statutem civilní osoby (účast na válečných akcích). Válečný dopisovatel má eventuelně právo na status válečného zajatce. Vlastní země může novináři vystavit průkaz.*“ (Jukl, 1999)

³² Osvaldová a kol., 2001, s. 128

³³ Štětina, 2003, s. 125

³⁴ Ruß-Mohl, 2005, s. 249

³⁵ tamtéž

vyzrazení tajemství, musí si to zodpovědět nejenom před svým svědomím, ale také před soudem.“³⁶

2.1.3. Spolupráce s bojovníky

Ve válce není jednoduché udržet si od bojovníků, tedy aktérů a potenciálních informátorů, se kterými novinář mnohdy tráví velkou část dne, dostatečný odstup. Někteří váleční zpravodajové s nimi prožívají válku nejen během denních či nočních potyček, ale i ve chvílích relativního klidu. Je nasnadě, že v takových situacích vznikají zvláštní citové vazby, které se mohou projevit i na výsledné podobě válečného zpravodajství, které zpravodaj z konfliktu posílá do domácí redakce. Publicistické a někdy i zpravodajské materiály pak často inklinují k jednostrannému a často i zjednodušujícímu pohledu na situaci, která se ve skutečnosti ukazuje jako daleko komplikovanější. Lze se však za takto vyhocených podmínek stavět k neskrývané subjektivnosti novináře jednoznačně negativně? Podle Petry Procházkové jde o legitimní způsob referování o válce: *„Nikdy jsme nedělali klasické zpravodajství, které řekne: ‚Tihle vystřelili šestnáctkrát a zabili osm lidí a ti druzí osmkrát a zabili čtyři lidi.‘ Když jste na straně, na kterou se střílí, tak se holt ptáte těch, na které střely dopadají. Všichni zahraniční novináři byli ve stejné situaci a nikdo je doma z ničeho neobviňoval. Jasně, že byly naše reportáže subjektivní. Snažili jsme se dostat i k Rusům a zpočátku se nám to dařilo, ale udělat reportáž z ruského štábu nešlo, tak co? Člověku je navíc sympatičtější strana, která se brání.*“³⁷

2.1.4. Vztah válečného zpravodaje k obětem války

Stejně jako na místě jakékoliv jiné katastrofy³⁸, i ve válečné oblasti se novinář setkává s řadou lidí, které postihlo neštěstí. Místa, na nichž dochází k bojům, jsou i během nejprudších bojů často osídlena lidmi, kteří nemají kam utéct nebo jednoduše nikam utíkat nechtějí. Novinář, který má v plánu s těmito lidmi pořídít rozhovor nebo jiným

³⁶ tamtéž

³⁷ rozhovor s Petrou Procházkovou v časopise Xantypa (září 2006)

³⁸ zemětřesení, tsunami, pád letadla, záplavy, teroristický útok apod.

způsobem medializovat jejich životní příběh, by s takovými lidmi měl jednat s velkým respektem a pochopením.

Válečný zpravodaj by si měl v první řadě uvědomit, že válkou postižený člověk může být po traumatizující události v těžkém psychickém šoku a to, co říká, nemusí vždy odpovídat jeho skutečnému pohledu na věc. Novinář by měl respektovat, pokud s ním člověk postižený neštěstím nebude chtít mluvit, nerušit truchlení, nevytvářet na něj nátlak a v žádném případě s ním nejednat hrubě.³⁹ Obzvláště opatrný přístup zasluhují situace, kdy je u rozhovoru přítomno dítě. Dítě se s traumatickými událostmi vyrovnává hůře a rozhovor o neštěstí, které má ještě živě v paměti, by mohlo jeho psychiku dlouhodobě poškodit.⁴⁰ Pokud civilista v konfliktu pohřešuje někoho blízkého, neměl by novinář dávat najevo svou skepsi.⁴¹

2.1.5. Poskytnutí pomoci

Válečný zpravodaj se stává nečistě přímým svědkem útoku, při němž dochází ke zranění vojáků i civilistů. Jak se však má zachovat ve chvíli, kdy okolo něj leží ranění či trpící lidé? I zkušení novináři v takové chvíli prožívají dilema, zda dále zaznamenávat vývoj událostí s profesionálním odstupem, či poskytnout zraněným potřebnou pomoc. Podle Procházkové záleží na okolnostech. Pokud je okolo incidentu dostatek lidí, kteří jsou schopni pomoci, měl by se novinář soustředit na záznam události. Pokud je však jediným člověkem, který může trpícího člověka zachránit, má legitimní právo (z lidského hlediska dokonce povinnost) opustit mantinely profesní etiky a zaměřit se na záchranu raněných. „*Naštěstí se ale opravdu málokdy stane, že jste někde, kde se třeba bezprostředně bombarduje, opravdu sám, jediný, kdo by zraněným kolem mohl pomoci. Vždycky už kolem vás pobíhají další lidé, zdravotníci, humanitární pracovníci a další.*“⁴²

³⁹ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 7, 9

⁴⁰ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 8

⁴¹ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 13, 14, 38

⁴² Procházková, 1998, s. 130

2.1.6. Angažovaná válečná žurnalistika

Novinář Kurt Tucholsky pozoroval už ve dvacátých letech 20. století u zahraničních novinářů způsob chování, jenž by se dal označit jako „diplomatický syndrom“.⁴³ Podle Tucholského to jsou „zneuznaní atašé, kteří se chtějí motat do řemesla diplomatů, které s despektem obdivují.“⁴⁴ Jde o způsob práce, který se (pomineme-li přímou účast na bojích) nejvíce vzdaluje od původního poslání válečného zpravodaje v terénu. Novináři by měli znát jasnou hranici mezi těmi, kteří „utvářejí“, a těmi, kteří „pozorují“⁴⁵, a nevystoupit ze své úlohy nezávislých pozorovatelů. Někteří zpravodajové však na svou úlohu v konfliktu pohlížejí jinak, dopravují do oblastí humanitární pomoc, zachraňují rukojmí nebo dokonce zaujímají postavení vyjednavče. Způsob, jakým takovíto novináři pracují, je považován za angažovanou žurnalistiku. Ta je charakteristická tím, že novinář na frontě pomáhá obětem, organizuje pro ně humanitární sbírky, ale zároveň o konfliktu informuje příjemce mediálních sdělení.⁴⁶ Angažovaný válečný zpravodaj tak události, které se nakonec objeví v médiích, pouze nezaznamenává, ale stává se i jejich tvůrcem. Jaromír Štětina s imaginární degradací úlohy válečného zpravodaje na pouhé pozorování a záznam situace nesouhlasí: „... *Musí být určitá rovnováha. K tomu, aby člověk dodal čtenáři chuť války, musí do článku svůj zážitek, autopsii, dodat.*“⁴⁷ Podle Štětiny záleží při předložení materiálu příjemcům nakonec na konkrétním médiu. „*Existence novinářských žánrů dává novinářům možnost říct, co si myslí. A do některých patří i emoce – do fejetonu, sloupku, reportáže. ... Důležité pak je, kde je text v novinách uveřejněn. Nemůže se stát, aby hodnocení bylo na zpravodajských stránkách. Čtenář má právo vědět, co je fakt a co je názor novináře, popřípadě stanovisko listu, média. Emoce do novinářiny patří.*“⁴⁸ Pokud si je šéfredaktor vědom určité zaujatosti pohledu válečného zpravodaje a publikovaný materiál doplní jiným příspěvkem zajišťujícím patřičný kontext, nelze jeho médium obviňovat z tendenčnosti⁴⁹. Štětina uvádí, že: „*slovo objektivita je strašně zavádějící. Ta se vytváří až řazením informací, to už je věc editora, respektive vydavatele sdělovacího*

⁴³ Ruß-Mohl, 2005, s. 163

⁴⁴ tamtéž

⁴⁵ tamtéž

⁴⁶ Rezníček, 2002, s. 63

⁴⁷ Štětina, 2003, s. 112

⁴⁸ Štětina, 2003, s. 111

⁴⁹ tedy záměrného a často rafinovaného usilování o zcela jednostranné zkreslení nějaké skutečnosti, jejího neobjektivního a úmyslně špatného výkladu (Petráčková, Kraus, 2001, s. 753)

prostředku, novin. On musí vzít zprávu z jedné a z druhé strany. My jsme mohli dělat jenom to, že jsme se neustále zpytovali, jestli to, co napíšeme, je pravda. Novinář ve válce je nejzazším receptorem zla, vidí ho nejintimněji a nejdůvěrněji a neměl by zapomínat, že je to především člověk.“⁵⁰

2.2. Podoba mediálních obsahů

Ačkoliv je trend šokovat příjemce mediálních sdělení drastickými výjevy z válečných oblastí na ústupu⁵¹ již od počátku 90. let 20. století, média dodnes publikují mnohé nevkusné záběry z válečného prostředí s morbidními detaily. Váleční zpravodajové se i nadále stávají svědky mnoha brutálních a krvavých scén, které mají potenciál upoutat čtenáře či diváka. V takových chvílích by se novináři měli zeptat sami sebe, zda je vhodné takové materiály pořizovat.⁵² „*Jednak dochází k přenosu traumatu na diváka, jednak je ve hře úcta k zemřelé oběti a pozůstalým.*“⁵³ Pokud je navíc příjemce přehlcen drastickými obsahy, hrozí, že na jejich výskyt přestane po čase adekvátně reagovat. Prezentace drastických skutečností samozřejmě nezávisí pouze na válečném zpravodaji, konečné slovo má vždy šéfredaktor. Právě ten by měl tedy ve finále rozhodnout, zda je vhodné příjemce seznámit s explicitním zobrazením násilí či následků války.

⁵⁰ Štětina, 2003, s. 116

⁵¹ Tuto domněnku podkládám pozorováním proměny témat na snímcích uložených v archivu vítězných fotografií prestižního ocenění World press photo, které začalo vyhlašovat nejlepší novinářské fotografie roku v r. 1955. V současné době sice na prvních místech nadále převažují snímky z krizových oblastí, fotografové se však nezaměřují na prvoplánové zobrazení mnohdy šokujících následků, ale spíše na jemnější emotivní podtext, kterého lze dosahují například fotografiemi pozůstalých. (http://www.worldpressphoto.org/index.php?option=com_photogallery&task=blogsection&id=15&Itemid=115&bandwidth=high)

⁵² Za takové materiály můžeme považovat fotografie, videozáznamy či textem zprostředkované zkušenosti.

⁵³ Šindelářová, Vymětal, 2006, s. 37

3. Odraz první rusko-čečenské války v českém tisku (Lidové noviny, Mladá fronta Dnes)

„Zoufale se snažím věřit, že války jsou něco předpotopního, ale propadám malomyslnosti. V čečenské válce jsem to cítil nejsilněji. Přestože desítky novinářů, cizích, ruských i čečenských, referovaly o její hrůze a nespravedlnosti, nic se nestalo. Svět s klidem hodil zemičku na severním Kavkaze přes palubu navzdory jasným důkazům o genocidní politice Kremle. Nač to potom člověk dělá, když ti, co rozhodují o světě, neslyší?“⁵⁴ (Jaromír Štětina)

Zájem příjemců mediálních obsahů o zahraniční dění je ovlivněn dvěma pravidly, která jsou pro český kontext velice významná. Platí, že „čím menší země, tím větší je zájem o zahraniční témata. Kromě toho se takové země většinou orientují na velkého souseda – na ‚next door giant‘, jak to označil švýcarský odborník na komunikaci Ulrich Saxer.“⁵⁵ V první polovině 90. let přehodnocovala Česká republika své vztahy se zeměmi bývalého Východního bloku, kterému dominovalo Rusko. Hlavní těžiště ekonomických i politických vztahů se přemístilo do států střední a západní Evropy. Česká média⁵⁶ si však byla vědoma, že zásadní hospodářský i politický význam mají i nadále země bývalého Východního bloku, zejména pak Ruska, a jejich transformace. S přihlédnutím ke zmíněné skutečnosti dávala ve svém zahraničním zpravodajství těmto záležitostem poměrně velký prostor. Lze pouze spekulovat, do jaké míry měla na zájem médií o dění v tehdejšímu Rusku vliv normalizační představa o zásadní úloze Moskvy v mezinárodní politice. Ať tak či onak, Rusko nadále zůstalo pro naše média oním „next door giant“, o němž je záhodno podrobně referovat.

3.1. Podoba Lidových novin v letech 1994 až 1996

Lidové noviny byly od svého založení v roce 1893 považovány za seriózní periodikum, které tíhlo k umírněné pravici. List prošel poměrně bouřlivým vývojem, od roku 1952 nesměl na dlouhých 38 let vycházet. Po krátkém období samizdatového publikování

⁵⁴ Štětina, 2003, s. 111

⁵⁵ Ruß-Mohl, 2005, s. 161

novin v režii Jiřího Rumla (1987 - 1990) se poměry v Československu uvolnily a Lidové noviny mohly být vydávány opět legálně. První číslo obnovených Lidových novin po sametové revoluci vyšlo 2. dubna 1990.

Redakci vedl do června roku 1990 Jiří Ruml. Lidové noviny získaly oficiální registraci, musely ale řešit problém s vybavením redakce a distribucí vydání. Oproti již zavedeným deníkům jim chybělo technické zázemí i hlubší novinářská praxe mnohých zaměstnanců.

V červnu roku 1993 se stal šéfredaktorem listu po Tomáši Smetánkovi Jaromír Štětina. *„Když jsem v červnu roku 1993 usedl na šéfredaktorskou židli, noviny mohly přežít už jen několik měsíců, a kdybychom je neprodali, byl by z nich třeba za půl roku týdeník ... Samozřejmě, že ve smlouvě jsem prodej neměl, ale stal se mou hlavní povinností.“⁵⁷* V rozhodující pozici zůstal až do ledna roku 1994, kdy valná hromada LN, a. s. odprodala 51 procent vlastních akcií nizozemské společnosti Ringier Taurus, dceřiné společnosti švýcarského vydavatelského koncernu Ringier. Štětina v reakci na prodej odešel z funkce. *„Noviny byly prodané, svou povinnost jsem splnil a současně nastala situace, že jsme najednou ve správní radě ve funkci jejího předsedy měli soudruha Voráčka, dosazeného novým majitelem. ... Napsal jsem dopis do Curychu panu Ringierovi, majiteli firmy, kde jsem se mu snažil vysvětlit, že ausgerechnet Lidové noviny nemůže vést komunista. Odpověděl mi, že mým námitkám nerozumí.“⁵⁸*

Na pozicích šéfredaktorů se od revoluce do současnosti vystřídal deset lidí, během první války v Čečensku se o chod novin staral Libor Ševčík⁵⁹ a Jefim Fištej⁶⁰. Vedoucím redaktorem zahraničního oddělení byl v té době Stanislav Drahný.

⁵⁶ v případě mé práce v zastoupení Lidových novin a Mladé fronty Dnes

⁵⁷ Štětina, 2003, s. 97

⁵⁸ tamtéž

⁵⁹ Libor Ševčík byl šéfredaktorem Lidových novin od března roku 1994 do března roku 1996. Před listopadem 1989 byl redaktorem Mladé fronty, po převratu až do roku 1994 jejím šéfredaktorem. Lidové noviny řídil rok. Po odchodu z Lidových novin pracoval v denících Slovo a Hospodářské noviny.

⁶⁰ Jefim Fištej působil v čele Lidových novin od 1. dubna 1996 do července 1997. Před pozicí šéfredaktora v Lidových novinách pracoval jako komentátor a zástupce programového ředitele Rádia Svobodná Evropa. Z Lidových novin odešel v roce 1997 zpět do Rádia Svobodná Evropa. V současné době působí jako publicista.

V průběhu první rusko-čečenské války změnilы Lidové noviny svůj vzhled. V pondělí 2. října 1995 se objevilo první číslo, k jehož tisku nebyla použita pouze tiskařská čern, ale i modrá barva. Už o měsíc dříve⁶¹ změnilы Lidové noviny rozvržení titulní strany a odlehčily ji od hutného zpravodajství. Namísto toho se na první straně objevil rámeček s titulky, poutající na články uvnitř listu. „První barevný Magazín Lidových novin spatřil světlo světa v říjnu 1996“.⁶²

3.1.1. Obecné znaky referování Lidových novin o rusko-čečenské válce

Samotné články, včetně agenturních úprav, autoři textů podepisovali buď plným jménem nebo autorskými značkami. Materiály, které jsem v novinách sledoval, nebyly graficky členěné pomocí mezititulků ani neměly vyznačený perex. V případě, že však byla zprávě přikládána důležitost a dostala v listu více prostoru, byl k samotnému titulku připojen i doplňující podtitulek. Kromě zpravodajství se v Lidových novinách v souvislosti s probíhajícím rusko-čečenským konfliktem objevily i komentáře, reportáže a původní i převzaté rozhovory.

Sloupky, typická součást titulní strany Lidových novin, se referováním o rusko-čečenské válce v průběhu celého dvouletého konfliktu zabývaly jen čtyřikrát. V prvním sloupku s titulkem „*Jelcinovo fiasko*“ ze 7. ledna 1995 hodnotil komentátor Adam Černý dramatický vstup ruských vojáků do Grozného. Druhý sloupek s názvem „*Jelcin před dalším krokem*“ z 21. ledna 1995 napsal Jan Rybář. Třetí sloupek vytvořený Jaromírem Štětinou se v Lidových novinách objevil 16. ledna 1996 s titulkem „*Teroristé*“.⁶³ Ve čtvrtém sloupku z 25. dubna 1996 s názvem „*Vlčí smrt*“ reagoval Štětina na smrt čečenského vůdce Džochara Dudajeva.

Obě periodika vycházela každý den od pondělí do soboty s mimo svátků. Lidové noviny měly s výjimkou pondělních vydání dvoustránkovou zahraniční rubriku. Zatímco první strana obsahovala většinou čistě zpravodajské materiály, protilehlý list téměř zákonitě

⁶¹ 1. září 1995

⁶² Jirák, Šmíd a kol. 2005, s.25

⁶³ Den předtím zaútočili ruští vojáci na vesnici Pervomajskoje.

patřil publicistickým textům. V pondělí byla zahraničnímu dění vyhrazena pouze jedna strana. Mladá fronta Dnes vyčlenila (opět s výjimkou pondělí) materiálům se zahraniční tematikou o jednu stranu více. Díky třem stranám mohla referovat v rozsáhlejších materiálech o větším množství událostí. Více stran také redakci umožnilo, aby pokrytí zvláště důležité události vyčlenila celou stranu, na kterou rozmístila několik souvisejících materiálů. Lidové noviny pokrývaly velké události spíše rozsáhlejšími články, které však nepřesahovaly polovinu strany⁶⁴. V roce 1994 a 1995 zabíralo pondělní zahraniční zpravodajství jednu stranu, od ledna roku 1996 se rozšířilo na strany dvě.

Obě periodika do velké míry využívala nejen zpravodajství českých i zahraničních zpravodajských agentur, ale tlumočila i názory agenturních novinářů⁶⁵ či zahraničního tisku⁶⁶. Obě redakce také používaly k upozornění na významnou událost související s válkou titulní stranu, na kterou umístily krátký materiál s odkazem na další informace v zahraniční rubrice.

3.2. Podoba Mladé fronty Dnes v letech 1994 až 1996

Mladá fronta Dnes začala vycházet 1. září roku 1990. Vznik deníku, zejména pak jeho privatizaci, dodnes provází řada spekulací. Po sametové revoluci se v novinách vzbouřil kolektiv redaktorů, který založil společnost MaF a. s. a privatizoval původní deník Mladá fronta založený již v květnu roku 1945. Zvolením názvu Mladá fronta Dnes nepřímo navázal na list Mladá fronta, převzal i redaktory, kteří zde pracovali, a dosavadní čtenářskou základnu. Z právního hlediska se však jednalo o jiné periodikum. Redakce krátce po revoluci uvažovala o společném projektu s inzertními novinami Annonce, který byl však zanedlouho zavržen. Mladá fronta Dnes se brzo stala

⁶⁴ Výjimku představoval celostránkový rozhovor se Šamilem Basajevem z 18. července 1995 a celostránkový publicistický materiál Jaromíra Štětiny uveřejněný pod itulkem „Žil jsem v generálním štábu“ z 29. srpna 1996.

⁶⁵ Mladá fronta Dnes ve více než deseti případech přebrala publicistický (často reportážní) materiál od agentury Reuters a v poměrně velké míře využívala i názory pracovníků jiných českých médií (např. Zdeňka Šámala z České televize).

⁶⁶ Lidové noviny měly pro články objevující se v zahraničních periodicích v rámci zahraniční rubriky vyčleněno zvláštní místo. Zde citovaly názory britských, německých, francouzských, amerických a dalších významných světových periodik.

nejprodávanějším nebulvárním periodikem v České republice s řadou regionálních mutací.

Společnost MaF a. s. v roce 1991 vytvořila společně s francouzskou firmou Socpresse společnost MaFra a. s. Ta se stala v roce 1995 majetkem německého koncernu Rheinisch-Bergische Druckerei- und Verlagsgesellschaft. Na konci roku 1994, kdy byl rusko-čečenský konflikt na spadnutí, byl vedoucím zahraničního oddělení Mladé fronty Dnes Viliam Buchert, který tuto pozici přenechal na jaře roku 1995 bývalému zahraničnímu zpravodajovi Petru Pravdovi.⁶⁷ Oba pracovali pod šéfredaktorem Petrem Šabatou. Zatímco Lidové noviny změnily v průběhu roku 1995 grafickou podobu, grafika Mladé fronty Dnes zůstala v průběhu prvního rusko-čečenského konfliktu prakticky stejná.

3.2.1. Obecné znaky referování Mladé fronty Dnes o rusko-čečenské válce

Delší materiály Mladé fronty Dnes neměly jasně vyznačený perex, autoři nevyužívali podtitulků ani mezititulků, které by usnadnily orientaci v textu. Na rozdíl od Lidových novin, jež u neautorského materiálu vždy jasně pojmenovaly zdroj informací, Mladá fronta Dnes u části zpráv z tiskových agentur, zejména na počátku války, zdroje neuváděla. Podobně problematická je i skutečnost, že lze mezi čistě zpravodajskými materiály o konfliktu v Čečensku nalézt publicistické texty (například feature⁶⁸, některé materiály se objevily i na titulní straně⁶⁹), a to bez viditelného vyznačení. U Mladé fronty Dnes tak na rozdíl od Lidových novin nefunguje ani neformální rozdělení zahraniční rubriky na zpravodajskou a publicistickou část. Jasně vyznačené jsou pouze

⁶⁷ V současné době zástupce šéfredaktora internetového supplementu iDnes (www.idnes.cz). Informace poskytl Viliam Buchert.

⁶⁸ „Umělecká metoda objevování nových informací a souvislostí použitelných pro žurnalistickou tvorbu. Jako druh publicistického textu se používá v souvislosti s investigativní žurnalistikou a jako druh reportážní tvorby, kdy se jeho tvůrce snaží získat jedinečná fakta z archivů, odborných pramenů, či vlastního pozorování a kdy skládá zevrubný obraz konkrétní události se všemi možnými dopady na veřejnost.“ (Osvaldová, Halada a kol., 2002, s. 60)

⁶⁹ Jde například o feature s titulkem „Patnáctiletý Vovčík hledá v Grozném nezvěstného otce“ z 14.1. 1995.

analýzy⁷⁰, v nichž se tématem rusko-čečenské války většinou zabýval Jiří Doubrava, který byl tehdy zaměstnán jako moskevský zpravodaj. Mladá fronta Dnes přinesla v průběhu války jen jeden rozhovor⁷¹.

3.3. Průzkum

Abych se mohl v bakalářské práci opírat o jasně a přehledně seřazená fakta, provedl jsem obsahovou analýzu materiálů týkajících se první rusko-čečenské války, které se objevily v období od listopadu 1994 do listopadu 1996 v denících Mladá fronta Dnes (dále jen MfD) a Lidové noviny (dále jen LN). V obou případech jsem pracoval s pražským vydáním deníků. Prezentaci analyzovaných faktů věnuji celou následující kapitolu. K analýze jsem přistupoval na základě metod popsanych v publikaci „*Analýza obsahu mediálních sdělení*“⁷².

Definice obsahové analýzy: „*Obsahová analýza je kvantitativní výzkumnou metodou pro systematický a intersubjektivně ověřitelný popis komunikačních obsahů.*“⁷³

3.3.1. Vymezení výběrového souboru

- Média: Lidové noviny, Mladá fronta Dnes
- Analyzované obsahy: materiály týkající se první rusko-čečenské války
- Období: 28. listopad 1994 (den, kdy se dostala do médií informace o pokusu o svržení Dudajeva) až 30. listopad 1996⁷⁴
- Mediovaná obsahová (kódovací) jednotka: článek umístěný na titulní straně nebo v rubrice zahraničí⁷⁵; samotný obrazový materiál⁷⁶. Za obsahovou jednotku

⁷⁰ „Rozbor, zejm. jako všeobecná metoda zkoumání jednotlivých složek a vlastností něj. jevu, činnosti; myšlenkové n. faktické rozkládání jednoho na mnohé, celku na části, děje na akty (op. syntéza) ...“ (Buchtelová a kol., 2001, s. 50)

⁷¹ rozhovor s generálním tajemníkem Rady Evropy o jeho postoji k vnitropolitickým záležitostem Ruska a Turecka („*Rada Evropy měří Rusku i Turecku stejně, říká její generální tajemník*“ z 4.4. 1995)

⁷² konkrétně v kapitole „*Úvod do metody obsahové analýzy*“ napsané Helmutem Schererem, částečně i v kapitole „*Informační kvalita a její měření*“ od Lutze Hageny. (Schulz, 2004, s. 29 - 69)

⁷³ Schulz, 2004, s. 30

⁷⁴ Jelikož věnovala obě média formálnímu ukončení války podepsáním mírové smlouvy v Moskvě 23. listopadu 1996 málo pozornosti, rozhodl jsem se zahrnout do průzkumu materiály publikované v LN a MfD do konce listopadu 1996.

jsem nepovažoval materiál, který nebyl opatřen titulkem (tedy materiály umístěné v podrubrice LN krátce, MfD ve stejně pojmenované podrubrice uveřejňovala materiály s titulkem, do průzkumu jsou tedy zařazeny)

3.3.2. Výsledky průzkumu

Od 28. listopadu 1994 do 30. listopadu 1996 se v LN objevilo celkem 481 obsahových jednotek (resp. 474 článků). MfD, která měla v zahraniční rubrice k dispozici o jednu stranu více, uveřejnila obsahových jednotek 670 (resp. 629 článků). Na základě zkoumaných proměnných jsem mohl určit, jakým způsobem referovala obě periodika *o jednotlivých aspektech války, stanovit podíl autorských materiálů a poměr mezi zpravodajstvím a publicistikou*. Během svého průzkumu jsem se zaměřil i na *využití obrazového zpravodajství a infografiky*. Na základě dat přístupných na české internetové stránce Kanceláře ověřování nákladů tisku⁷⁷ jsem také uvedl *rozdíly v množství prodaných nákladů LN a MfD v daných měsících*. Abych mohl přehledněji analyzovat *rozdíly v počtu a umístění jednotlivých materiálů*, rozdělil jsem celé období konfliktu na týdny. Tento způsob vyhodnocení dat mi umožnil vytvořit přehledné grafy s jasně vyznačenými rozdíly v přístupu obou periodik k medializaci rusko-čečenského konfliktu.

3.3.2.1. Referování o jednotlivých aspektech války (grafy č. 1 a 2)

V obou periodicích se v průběhu konfliktu objevovaly textové materiály, které jsem rozčlenil podle převažující tematiky do devíti kategorií. Při třídění materiálů jsem se snažil zachovat maximální míru přesnosti, přesto nelze popřít, že některé materiály, které se snažily pokrýt vývoj všech událostí v Čečensku v průběhu předchozího dne, zahrnovaly aspektů více. V takovém případě jsem postupoval zvláště opatrně, materiál jsem zevrubněji přečetl a pokud k němu šlo přiřadit více než jednu kategorii, zpravidla jsem upřednostnil aspekt zdůrazněný v titulku či v perexu. Pokud se však převládá část

⁷⁵ Pokud byl materiál rozdělen na dvě části, jednu na titulní straně a druhou v rubrice zahraniční, byl většinou publikován s dvěma (často pouze lehce) modifikovanými titulky a považoval jsme jej za dvě samostatné mediované obsahové jednotky.

⁷⁶ Tedy obrazový materiál, který nepřiléhá k tematicky stejně zaměřenému článku

textu zabývala odlišnými jevy, než byly představeny v úvodu, přiložil jsem větší význam jim.

Nejvíce prostoru věnovaly MfD i LN referování o **válečných akcích**, ojedinělých teroristických útocích, úspěšných či neúspěšných pokusech o atentát, rozsáhlých teroristických akcích a s nimi spojených únosech. **(MfD celkem 207 článků, LN 138 článků)**

Obě periodika považovala za neméně významná i **mírová jednání**, respektive vyjednávání či jinou komunikaci mezi dvěma nepřátelskými tábory, a to včetně hrozeb. Do stejné kategorie jsem zařadil i další mírové aktivity obou stran, zejména odchod ruských vojáků z čečenského území, krátkodobé i dlouhodobé zastavení útoku, či odzbrojování Čečenců. Je patrné, že počet materiálů věnovaných mírovým aspektům se u obou periodik téměř vyrovnává. MfD byla závislá na přísunu zpráv z agenturních zdrojů. Ty, na rozdíl od českých novinářů publikujících v LN, přinášely kontinuální přísun informací o potyčkách z nepřátelených stran, v nichž dominovala významná zpravodajská hodnota – negativita⁷⁸. MfD využívala tyto agenturní materiály i v případech, kdy referovala o událostech poměrně nevýznamných pro celkový vývoj války. LN se ve větším množství opíraly o materiály autorské, které se na informování o válečných akcích zaměřovaly méně. **(MfD přinesla 135 článků, LN 114)**

Poměrně velký prostor vyhradila vybraná média i **mezinárodní a vnitropolitické reakci** na válku a mezinárodnímu kontextu obecně. Do této kategorie jsem zahrnul zahraniční podporu či naopak negativní reakce cizích států, mezinárodních a relativně nezávislých ruských institucí⁷⁹, poslanců ruské státní Dumy a jiných veřejných činitelů. Kategorie obsahuje i materiály týkající se návštěv ruských státních činitelů v zahraničí, jež mají k válce očividný vztah, demonstrací (v Rusku, Čečensku i zahraničí) a působení mise OBSE v oblasti konfliktu. Patří sem samozřejmě i český úhel pohledu na válku a přítomnost českých občanů v Čečensku. **(MfD referovala o těchto záležitostech v 70, LN pak v 56 člancích)**

⁷⁷ <http://www.abccr.cz/>

⁷⁸ „Zpravodajské instituce si cení špatných zpráv (proto se říká ‚špatná zpráva je dobrá zpráva a dobrá zpráva není žádná zpráva‘).“ (Burton, Jiráček, 2001, s. 245)

⁷⁹ tedy institucí, které se nedržely politické line vrcholných představitelů státu, již stáli za vedením konfliktu

Obsah některých článků se přímo vztahuje k **osobnosti**, která má na průběh války nezanedbatelný vliv. Do této kategorie jsem zařadil materiály zabývající se aktivitami důležitého člověka, tím, jak se vyjádřil k probíhající či ukončené události související s válkou, či děním v jeho bezprostředním okolí, jež mělo vliv na vývoj konfliktu. **(MfD přinesla 52 článků, LN 39)**

Vzhledem k prostoru, který vyhradila MfD zahraniční rubrice, je překvapivé, že se v ní objevilo ve srovnání s konkurenčními LN méně článků primárně zdůrazňujících **zločiny** páchané na civilním obyvatelstvu, utrpení civilistů, počty obětí války na obou stranách, materiální škody, vraždy a únosy tamních obyvatel a občanů cizích států (včetně novinářů)⁸⁰. Lze to vysvětlit rozdílným přístupem autorů k zobrazení válečných útrap. Zatímco agenturní zpravodajství využívané MfD zdůrazňovalo vývoj situace na bojišti, mnohé autorské články v LN reflektovaly více situaci za frontovou linií. **(MfD uveřejnila pouze 39, LN 47 článků)**

Zejména ke konci války se objevila v obou listech řada článků, zabývajících se otázkou **čečenských voleb**, diskuzí o budoucnosti Čečenska, poválečným uspořádáním oblasti, vyměřením nových hranic a opětovně navazovanou civilní spoluprací mezi Rusy a Čečenci. Mezi tyto materiály jsem zařadil i články z čečenských voleb nejvyššího představitele republiky, které se odehrály v prosinci roku 1995, a voleb prezidenta Ruské federace, jichž se účastnili i Čečenci v červnu roku 1996. **(MfD se těmito otázkami zabývala v 31, LN v 13 člancích)**

Svůj prostor na stránkách obou deníků dostaly i **spekulace** o použitých zbraních, o dalším vývoji situace či o poloze a situaci osob spojených s vedením války⁸¹. **(MfD nastínila spekulace v 13, LN v 17 člancích)**

⁸⁰ Do této kategorie jsem zahrnul i četné materiály týkající se únosu slovenského zaměstnance české firmy, provádějící opravy Grozného, Stefana Hajdina.

⁸¹ Mezi zkoumané materiály jsem nezahrnul články zabývající se zdravotními problémy ruského prezidenta Borise Jelcina. Jelcinovo zhoršující se zdraví podle mne nemělo na podobu konfliktu zřetelný vliv.

Poměrně málo prostoru věnovala obě média materiálům zabývajícím se **příčinami** zásadních válečných událostí. (**MfD přinesla za celou dobu jediný článek⁸², LN uveřejnily k tomuto tématu článků 7)**

Obě periodika navíc přinesla řadu materiálů o **dalších aspektech války**, které jsem nemohl k předchozím kategoriím přiřadit. Mezi ně patří válečná ocenění, politické zákulisí, krátkodobé i dlouhodobé důsledky války či jednotlivé akce, zatykače, aktivity matek ruských i čečenských vojáků, názory čečenských a ruských občanů na probíhající konflikt, zbrojení, opravy válkou poničených území, odvolání aktérů, personální změny a situace v části armády působící v Čečensku. (**Články se zmíněnou tematikou, pro něž jsem nevytvořil samostatnou kategorii, uveřejnila MfD v 75, LN pak v 43 případech**)

3.3.2.2. Podíl autorských materiálů (grafy č. 3 a 4)

Na části průzkumu zaměřené na autorství uveřejněných materiálů je zřetelně patrný rozdíl v přístupu obou periodik k čečenské válce.

MfD: Z celkového počtu 629 samostatných článků v případě MfD se pod více než devíti desetinami materiálů (578 články) nenacházelo jméno či značka autora, popřípadě jsem mohl s jistotou určit, že se jedná o zpravodajské nebo publicistické materiály převzaté z tiskových agentur či jiných periodik. Mezi tyto materiály jsem zařadil i reportáže, rozhovory a komentáře zahraničních autorů či volných spolupracovníků⁸³ MfD.

Celkem 38 materiálů, mezi něž patří i většina publikovaných analýz a několik komentářů, napsal specialista na ruskou problematiku Jiří Doubrava, a to buď pod svým plným jménem, nebo pod značkou „jd“.

⁸² komentář Jiřího Doubravy s titulkem „Čečenský scénář nemohl psát dobrý režisér“ z 20.12. 1994

⁸³ tedy autorů, kteří nebyli zaměstnanci deníku a k jejichž jménu byl připojen název jejich „domovského“ média

Pod 13 články se podepsali jiní redaktoři⁸⁴: Luboš Palata (podepisoval se i značkou „lp“ nebo „lup“), Magda Bartošová, Kateřina Kratochvílová, Ivana Karásková a Václav Lavička.

LN: V případě LN je poměr mezi materiály, převzatými z tiskových agentur či zahraničních novin, a autorskými příspěvky vyrovnanější. LN ve vymezeném období publikovaly z celkového počtu 479 článků zhruba polovinu zpravodajských a publicistických materiálů, jejichž autorství náleží novinářům ze zpravodajských agentur či jiných periodik (243). Toto číslo zahrnuje i komentáře převzaté ze zahraničního tisku.

Významnou část války pokryla v LN zpravodajsky i publicisticky válečná zpravodajka Petra Procházková, již noviny uveřejnily celkem 166 materiálů. Podepisovala se buď svým plným jménem, nebo zkratkou „pp“.

Celkem 20 převážně publicistickými materiály přispěl za dobu války i zpravodaj Jaromír Štětina. I on se podepisoval buď svým plným jménem, nebo autorskou zkratkou „jš“.

Autorství 14 publicistických i zpravodajských materiálů náleží dalším autorům: Pavlu Tobiášovi, Janu Rybářovi a Adamu Černému.

Pod 31 materiály publikovanými v LN se podepsala dvojice autorů. Materiály vytvářela vždy Petra Procházková ve spolupráci s Jaromírem Štětinou či s Pavlem Tobiášem.

Z uvedených informací vyplývá, že zatímco MfD využívala hojně zpravodajský servis českých (ČTK, ČTA a ČTI⁸⁵) i zahraničních (Reuters, AP) zpravodajských agentur, jejichž zkratku však v mnoha případech pod článek neuvedla, spoléhaly LN více na

⁸⁴ bez vyznačené příslušnosti k jinému médiu

⁸⁵ Zatímco ČTK je veřejnoprávní tisková agentura, která si zachovala na českém mediálním trhu do dnešní doby velmi významnou pozici, představují ČTA a ČTI neúspěšné pokusy komerčních subjektů o vytvoření a udržení vlastní zpravodajské agentury. Česká tisková agentura (ČTA) vznikla podle převažující interpretace na protest proti špatné kvalitě zpravodajství ČTK v roce 1993. Po sporu dvou hlavních akcionářů neměla ČTA v dubnu 1996 prostředky ani na mzdy ani na provoz agentury. „Zanikla 31. května 1996 a zanechala po sobě mnohamiliardové dluhy.“ (Trunečková, 1997, s. 99) Česká tisková společnost (ČTI) představovala nástupkyni zkrachovalé ČTA, která začala vysílat svůj servis 1. června 1996 (tamtéž) a zanikla 14. listopadu 1997 z ekonomických důvodů.

materiály vytvářené českými autory a komentátory, kteří nebyli zaměstnanci českých ani zahraničních zpravodajských agentur.

3.3.2.3. Poměr mezi zpravodajstvím a publicistikou (grafy č. 5 a 6)

MfD: Z celkového počtu 629 článků zaujímá publicistika pouhých 7 procent (46 materiálů). Za publicistiku považují i názorově vyvážené analýzy. Publicistické materiály (zmíněné analýzy a komentáře) týkající se rusko-čečenského konfliktu tvořil v MfD především Jiří Doubrava. Na počátku války, v menší koncentraci i později, však deník s oblibou otiskoval i reportáže a feature zaměstnanců zahraničních zpravodajských agentur Reuters a AP.

LN: Z 474 článků věnovaly LN prostor zpravodajským materiálům ve 400 případech. V průběhu války se objevilo 74 publicistických materiálů, 21 z nich napsala Petra Procházková, 6 napsal Jaromír Štětina a dalších šest materiálů vzniklo v jejich spolupráci.

Stejně tak, jako kladly LN důraz na autorství materiálů, měly zájem i o publicistické příspěvky. Sledujeme-li poměr zpravodajských a publicistických materiálů z rusko-čečenské války, tvoří publicistika v LN 16 procent z celkového množství. V MfD, která upřednostňovala agenturní zdroje, mají publicistické materiály pouze 7procentní zastoupení.

3.3.2.4. Obrazové zpravodajství a infografika (grafy č. 7 a 8)

Obě periodika v průběhu konfliktu publikovala řadu černobílých fotografií zahraničních zpravodajských agentur, které dokreslovaly obsah článků nebo fungovaly jako samostatné zpravodajské prvky opatřené krátkým popiskem. LN uveřejnily ve vymezeném období 142 fotografií, MfD pak celkem 213 snímků. Bereme-li v úvahu, že se na jedné straně zahraniční rubriky obvykle více než dva obrazové materiály neobjevily, dávala obě periodika fotografiím z Čečenska poměrně velký prostor. Snímky vztahující se k rusko-čečenskému konfliktu se tak v obou médiích objevily

zhruba u každého třetího článku, který se týkal tématu. Velmi důležité je kromě celkového počtu i umístění jednotlivých fotografií. Podle průzkumu floridského Poynter-Institute vnímá 35 procent čtenářů jako první na titulní straně černobílou fotografii⁸⁶. Ačkoliv používají LN i MfD jinou grafiku i layout než výzkumný vzorek (St. Petersburg Times), jsou uvedená čísla reprezentativní i pro ně.⁸⁷

Zatímco MfD publikovala v horní polovině titulní strany celkem 34 fotografií, LN jich umístily ve vymezeném období na stejné místo pouze 16.

Ve srovnání s LN, které téměř vždy fotografii zřetelně přidružily k článku⁸⁸, nakládala MfD se snímky daleko volněji. Horní polovinu titulní strany využívala k prezentaci dvou důležitých událostí, přičemž na jednu upozorňovala textem a na druhou větší fotografií s krátkým popisem, případně i odkazem na článek uvnitř listu. Některé fotografie umístěné v zahraniční rubrice k souvisejícímu článku nepřiléhaly. V několika případech tak mohly vyvolávat matoucí dojem, že jsou připojené k tematicky odlišnému textu.⁸⁹ Některé fotografie, které MfD uveřejnila, se samotným článkem vůbec tematicky nesoúvisely.⁹⁰

Přes širokou tematickou rozmanitost snímků lze (zejména u MfD) sledovat příklon k jisté stereotypnosti. Zejména na počátku války fotografie uveřejněné MfD zobrazovaly především čečenské bojovníky (často při modlení). V létě roku 1996 (tedy v době, kdy se válka schylovala ke svému konci) připojovaly MfD k mnohdy tematicky nesoúvisícím článkům emocionální fotografie zoufalých uprchlic s dětmi. LN ani MfD se v průběhu celého konfliktu nevyhýbaly publikování drastických fotografií mrtvých vojáků obou stran či civilistů.

Prakticky všechny fotografie z Čečenska, které se na stránkách MfD i LN v průběhu konfliktu objevily, přejímala redakce z placeného servisu zpravodajských agentur. LN sice měly k dispozici několik snímků pořízených Petrou Procházkovou, ty ale nebyly

⁸⁶ Srovn.: barevnou fotografii vnímá jako první 49 procent čtenářů (Ruß-Mohl, 2005, Barevná obrazová příloha)

⁸⁷ Ruß-Mohl, 2005, Barevná obrazová příloha

⁸⁸ a to i v případě, že se článek nalézal v horní polovině titulní strany

⁸⁹ například s článkem „*Volby v Čečensku narušil útok Dudajevových mužů na Gudermes*“ z 15.12. 1995 sousedila fotografie pořízená v Moskvě, která patřila k jinému zpravodajskému materiálu.

⁹⁰ například fotografie plačících Čečenek u článku s titulkem „*V Grozném unesli spolupracovníka českého podniku*“ z 30.7.1996

publikovány. „*Fotili jsme. Jenže nebylo jak ty fotky posílat. Pak jsem jednou poslala do LN film, na kterém jsou otřesné záběry z úplně prvního bombardování v den, kdy zahynula spousta lidí. První boje. Ten film se někde ztratil. Když jsem po roce přijela do Prahy, nikdo o žádném filmu nevěděl.*“⁹¹

Jak LN, tak i MfD připojovaly ke svým článkům o rusko-čečenském konfliktu nejen fotografie, ale i infografiku. Tu využívaly zejména v případech, kdy došlo na Čečenském území nebo mimo Čečensko k zásadní vojenské či teroristické akci. Více orientačních map uveřejnily LN (17), v MfD se objevilo grafických materiálů, které vyobrazovaly ohniska konfliktu (v jednom případě i podobu Čečenci používaných zbraní⁹²) pouze 7.

3.3.2.5. Rozdíly v množství prodaných nákladů LN a MfD (graf č. 9)

Nepočítáme-li regionální deníky, je MfD v dnešní době stále nejprodávanějším nebulvárním periodikem v České republice. A to i přesto, že množství prodaných nákladů během desetiletého období od roku 1995 do roku 2005 postupně kleslo z původního průměru 365 949 na 299 889 výtisků. Průměrný náklad poklesl za stejnou dobu i LN, i když zde už není propad tak výrazný: z 81 441 na 69 884 výtisků. Na číslech z nedávné minulosti i na těch z období rusko-čečenské války je i tak jasně patrný rozdíl mezi ekonomickým potenciálem MfD a LN na českém mediálním trhu. V roce 1995 prodala MfD každý den v průměru čtyřikrát více výtisků než jejich slabší konkurent. Zatímco LN si udržovaly v průběhu války poměrně stabilní, mírně klesající hodnoty nákladu, MfD v několika případech náklad nečekaně navýšila. Patrné to je zejména při pohledu na údaje z února 1995, kdy se do oběhu dostalo v průměru 509 000 výtisků novin (oproti 369 000 v předchozím měsíci), zatímco LN měly oproti lednu (v průměru 91 000 výtisků) prodaný náklad nepatrně nižší (90 000). Tuto skutečnost nemůžeme vysvětlit zvýšeným zájmem o rusko-čečenskou válku. Zásadní události (silvestrovský vpád ruských jednotek do Grozného a následný boj o město) se totiž odehrály o měsíc dříve a byly na předních stranách dostatečně medializované v obou periodicích. O něco menší nárůst prodaného nákladu se objevil, opět v případě MfD, v říjnu 1996, kdy po zářijovém průměru 375 000 výtisků prodala v průměru 413 000 kusů novin. LN se v těch měsících držely na 66 000 prodaných kusech. I zde však

⁹¹ autorský rozhovor s PP

čtenáře nepřilákalo válečné zpravodajství z Čečenska, jelikož zásadní události (vpád čečenských bojovníků do Grozného) se odehrály v srpnu, z hlediska prodaných nákladů průměrném měsíci. Na základě výše uvedených informací můžeme dojít k závěru, že válka v Čečensku nebyla pro potenciální čtenáře natolik atraktivním tématem, aby se jejich zájem výrazněji projevil na výši prodaných nákladů zkoumaných periodik.

3.3.2.6. Průběh války na stranách LN a MfD (grafy č. 10 až 32)

Na základě obsahové analýzy článků o průběhu rusko-čečenské války jsem kromě již zmíněných specifických rozborů vytvořil grafy s časovou osou, na nichž chci ilustrovat, jakým způsobem pracovaly MfD a LN v průběhu války s umístěním zkoumaných materiálů, a upozornit na místy extrémní rozdíly v počtu publikovaných článků. Jednotkou časové osy (x) je týden, na osu y jsem v případě obou grafů zanesl celkový počet materiálů. Pro větší přehlednost a zároveň zachování informační hodnoty jsem vždy do jednoho grafu přenesl data z 15 týdnů války. Zkoumané období zahrnovalo celkem 105 týdnů, připojuji tedy 7 grafů vztahujících se k množství publikovaných článků a po 7 grafech, které naznačují, jakým způsobem prezentovaly obě redakce dění v Čečensku na stranách svých novin. Při výkladu událostí jsem se opíral o informace uvedené v knize „Čečensko: Vítězství a prohry“, kterou napsali britští novináři Carlotta Gallová a Thomas de Waal, přímí svědci mnoha válečných událostí.

První rusko-čečenská válka začala na sklonku roku 1994 poměrně nenápadně. Režim čečenského vůdce Džochara Dudajeva nevykazoval už po delší dobu přílišnou životaschopnost a sám Dudajev se nevyhýbal jednání s ruským prezidentem Borisem Jelcinem⁹³. Části lidí okolo prezidenta Jelcina se však navázání rozumného dialogu pravděpodobně nehodilo, a raději tak dali přednost skryté podpoře čečenské opozice⁹⁴ při organizování převratu. „*V polovině listopadu projevovale čečenská opozice ve svých pokusech svrhnout Dudajeva takovou slabost, že bylo rozhodnuto poskytnout jí ruský personál.*“⁹⁵ Počátek období, na které jsem se zaměřil, datuji pondělím 28. listopadu 1994, kdy se v LN i MfD objevila zpráva o neúspěšném pokusu čečenské opozice

⁹² infografika k článku „*Ruský ministr obrany Gračov nepříteli výborně vyzbrojil*“ z 3.2. 1995

⁹³ které však podle Gallové ani de Waala nebylo nikdy uskutečněno

⁹⁴ v čele s šéfem opoziční Prozatímní rady Umarem Avturchanovem.

⁹⁵ Gallová, de Waal, 2000, 141

svrhnout Dudajeva za tajné podpory Ruska, které do republiky dodalo svou techniku i vojáky. „*Tankové kolony vjely do Grozného za úsvitu 26. listopadu. Skončilo to fiaskem.*“⁹⁶ Zatímco LN v tomto týdnu publikovaly celkem 4 zprávy, MfD přinesla dvojnásobek materiálů, v nichž také reflektovala bombardování hlavního města Grozného ruskými bombami. Události v Čečensku se (kromě jednoho článku v MfD⁹⁷) zatím neprobojovaly na titulní strany periodik. V týdnu **od 5. do 11. prosince** přinesly oba deníky vyrovnaně 6 zpráv, kterým dominovalo téma vyjednávání. To však ještě v tom samém týdnu očividně selhalo. 11. prosince totiž překročily hranice Čečenska ruské tanky. Tato zpráva se dostala v pondělních LN na spodní polovinu titulní strany. Periodika přinesla detailnější informace o postupu ruských jednotek v úterních člancích, v obou případech pojatých jako hlavní zpráva dne. V průběhu týdne **od 12. do 18. prosince** se na titulních stranách obou periodik objevila jedna titulní fotografie. LN začaly publikovat větší množství příspěvků Petry Procházkové. LN otiskly během týdne na hlavní straně 5 zpráv, MfD 3.

I v dalším týdnu **od 19. do 25. prosince** informují články v obou denících především o postupu ruských jednotek a leteckých útocích na Groznyj. LN dávají zprávám z tohoto týdne větší prostor na hlavní straně (celkem 6 článků a jedna fotografie), MfD umísťuje do dolní poloviny první strany pouze 3 materiály. V týdnu **mezi 26. prosincem 1995 a 1. lednem 1996** média (zejména MfD) věnují Čečensku o něco méně pozornosti. V LN se objevují informace o obléhání čečenského města Argun a prvním odhadovaném počtu obětí války, MfD přináší 30. prosince zprávu o ruském plánu zaútočit na hlavní město. Zatímco LN publikují v dolní polovině titulní strany celkem 4 zprávy, MfD umísťuje na stejné místo pouze 2 články.

První čísla LN i MfD vyšla v novém roce až 2. ledna. S jednodenním zpožděním tak informovaly své čtenáře o tom, že Rusové během silvestrovské noci zaútočily na Groznyj. MfD přinesla během následujícího týdne 19 materiálů (z toho 3 na titulní straně), LN 16 (na první stranu se dostalo 8 článků). Pozornost čtenářů upoutávala v horní polovině titulní strany LN pouze jedna, v případě MfD dvě, fotografie. Boje o Groznyj pokračovaly v nemenší intenzitě i v následujících dvou týdnech. V týdnu **od 9. do 15. ledna** uveřejnila MfD (21) o šest článků více než LN (15). Obě periodika se sice

⁹⁶ Gallová, de Waal, 2000, 141

⁹⁷ „*Čečensko znovu pustošily bomby*“ z 1.12. 1994 – umístěno v dolní polovině titulní strany

shodně zabývala zejména bojovými akcemi a politickým zákulisím, MfD však zajímala i vyjádření ruského intelektuála Alexandra Solženicyna, německého kancléře Helmuta Kohla i českého prezidenta Václava Havla. Ačkoliv přinesla MfD více materiálů, do spodní poloviny první strany během týdne umístila pouze 3 články (LN 2) a do té horní 2 fotografie (LN publikovala 3 hlavní zprávy dne z Čečenského konfliktu, ke kterým připojila 2 fotografie).

V průběhu dalšího týdne **od 16. do 22. ledna** zájem MfD o Čečensko silně opadá. Zatímco LN přináší pouze o jeden článek méně než v předchozím týdnu (14), MfD uveřejňuje jen 10 materiálů. Ani jeden se navíc nenalézá na titulní straně (LN mají na první straně celkem 6 článků s jednou fotografií v horní polovině). Na začátku týdne premiér Černomyrdin nařídil příměří, to však bylo už během týdne porušeno. 20.1. noviny referují o zásadním zlomu ve válce. Ruské jednotky dobývají prezidentský palác v centru Grozného a čečenský prezident, který je v té době už v bezpečí mimo město, tak přichází o jeden z důležitých symbolů svého režimu. „*Vytlačení Dudajevova režimu z paláce trvalo přes měsíc a vojáci přitom změnili město v rozvaliny a zabili tisíce civilistů. Ještě další měsíc jim mělo trvat, než na vzbouřencích dobudou zbytek města.*“⁹⁸

V následujících týdnech oba deníky informují o zeslabení intenzity bojů. Redakce doplňují čistě válečné zpravodajství i hodnocením ruského i čečenského postupu a komentáři i výroky důležitých osob. O tom, že česká vláda hodlá vyslat do Čečenska pomoc, informují 27. ledna pouze LN.

Počet publikovaných materiálů, které se zabývají rusko-čečenským konfliktem, v průběhu února, března a dubna zvolna klesá. Rebelové jsou pomalu vytlačováni z Grozného, a následně z okolí hlavního města, do těžko přístupných horských oblastí. Určitou výjimku v jinak poměrně vyrovnaném zpravodajském pokrytí představují v této době dva týdny, kdy MfD přináší oproti LN viditelně větší množství materiálů. V týdnu **od 13. do 19. února** MfD publikuje 13 článků, z toho 3 v dolní polovině hlavní strany a 2 samostatné titulní fotografie (LN publikuje pouze 8 článků, z toho 4 dole na titulní straně). V tomto týdnu panovalo mezi oběma válčícími stranami poměrně nestabilní

⁹⁸ Gallová, de Waal, 2000, s. 193

příměří. Zatímco MfD ve většině publikovaných článků upřednostňují téma křehkého klidu zbraní, jeho narušování a vyjádření ruských činitelů, LN se zaměřují na příměří v Čečensku pouze ve 3 článcích a 13. února publikují další materiál o české humanitární pomoci.⁹⁹ V druhém zmíněném týdnu **od 20. do 26. března** MfD reflektuje silné boje u čečenských měst Šali a Argun a publikuje celkem 12 článků.¹⁰⁰ Většina z nich se týká právě vojenských akcí. Postupem ruských vojsk se zabývají 4 z celkem 6 článků v LN, v tomto týdnu však noviny nepřinášejí ani jeden autorský materiál.

Zajímavé informace obsahují z hlediska českého kontextu články ve čtyřech týdnech **od 8. května do 4. června**. „Dne 9. května se západní vůdcové (včetně Václava Havla; pozn. aut.) zúčastnili přehlídky jednotek na Rudém náměstí, i když v tichém projevu nesouhlasu s válkou v Čečensku odmítli v pozdějších hodinách téhož dne přihlížet rozsáhlejší ukázce ruské vojenské síly. Na týden oslav vyhlásil Jelcin v Čečensku příměří, to ale jeho generálové v terénu naprosto ignorovali a pokračovali ve vytrvalém bombardování horských vesnic. ... V té době přilétali do Ruska spojenečtí váleční veteráni, aby se setkali s ruskými vysloužilci, shromážděnými z celé země. ... Není ani třeba říkat, že Čečenci mezi nimi nebyli.“¹⁰¹ Na vojenské přehlídce však podle obou českých periodik i přes ujišťování Kremlu, že se nic takového nestane, pochodovali vojáci z ruských jednotek sloužících v Čečensku. Dne 13. května publikují LN materiál Petry Procházkové o tom, že oslavy nebyly v tomto směru v pořádku. Téma oslav a vojenské přehlídky zmínily LN celkem v 17 článcích, ve většině z nich hrála hlavní roli osoba českého prezidenta. Václav Havel se na základě porušeného slibu cítil být podveden a poslal Jelcinovi dopis, ve kterém jej žádal o vysvětlení. V tomto čtyřtýdenním období přinesly LN celkem 11 článků Petry Procházkové a 2 články Jaromíra Štětiny. MfD se na svých stránkách věnovala přehlídce celkem 8 materiálů, Havlovým znepokojením však se zabíral pouze jeden¹⁰². Více prostoru patřilo v MfD velké ofenzivě ruských jednotek na jihu Čečenska.

V týdnu **mezi 5. a 11. červnem** přinášejí obě redakce pouze po 2 zprávách z Čečenska. Jedině LN však informují čtenáře o dobytí jedné z posledních bašt čečenského odporu,

⁹⁹ „Česká nadace rozděljuje pomoc ve válčícím Čečensku“ z 13.2. 1995. Autorkou je Petra Procházková.

¹⁰⁰ Z toho pouze jeden autorský – „Moskva omezuje pompéznost přehlídky k výročí konce války“ z 24.3. Autorkou je Kateřina Kratochvílová.

¹⁰¹ Gallová, de Waal, 2000, s. 222 - 223

¹⁰² „Havel kvůli přehlídce protestuje u Jelcina“ z 16.5. 1995

horské vesnice Věděno. Útok na vesnici, po kterém se museli čečenští povstalci rozptýlit do horských lesů, začal 6. června. MfD útok na Věděno ve svých zprávách vůbec nereflkuje.

Teroristická akce v jihoruském městě Buďonovsk, kterou zorganizoval a realizoval čečenský polní velitel a budoucí vicepremiér v čečenské vládě Šamil Basajev, přenesla v polovině následujícího týdne (15. června) válku mimo hranice Čečenska a paradoxně svedla obě zneprátené strany k jednacímu stolu. Přístup ruských politiků a ne příliš podařená protiteroristická akce ruských jednotek zaměřená na pacifikaci čečenského komanda, které popravovalo rukojmí držené v tamní nemocnici, vyvolaly v Rusku třítydenní politickou krizi. Ta byla překonána 3. července. Zatímco MfD věnovala těmto záležitostem téměř dvojnásobný počet materiálů než LN, zahraniční rubrika LN upřednostnila menší počet zpráv, které pocházely zejména od zpravodajky Petry Procházkové, pracující na místě události. Buďonovská tragédie a její následky se na titulní strany obou listů dostaly především v týdnu mezi 19. až 25. červnem. LN v tomto týdnu uveřejnily ve spodní polovině první strany 4 materiály (MfD 7) a v horní polovině 2 články doprovázené jednou fotografií (MfD uveřejnila v horní polovině pouze jednu fotografii). 18. června přináší LN celostránkový rozhovor se Šamilem Basajevem. Jelikož se však jednalo o člověka hledaného ruskými orgány, autor rozhovoru nebyl v novinách z bezpečnostních důvodů uveden. 22. června noviny odvracejí pohled od města Buďonovsk a zaměřují jej na bující politickou krizi, která může být ukončena pouze hlasováním parlamentu o nedůvěře vládě. 3. července referují oba deníky o tom, že ruská vláda dostala podporu parlamentu.

Basajev svým kontroverzním činem dosáhl dočasného zastavení bojů a nepevného příměří mezi jednotkami obou válčících stran. Během červencových a srpnových týdnů se objevují v LN i MfD informace o narušování příměří ojedinělými akcemi, výměně zajatců a odzbrojování čečenských jednotek. 22. a 23. srpna přináší obě periodika zprávu o narušení příměří v Argunu.

Zatímco během léta noviny (zejména MfD) referovaly o dění v Čečensku poměrně často, v podzimních měsících jejich zájem dočasně opadá.¹⁰³ Noviny opět zpozorňují až

¹⁰³ Například od 30.10. do 19.11. 1995 LN ani MfD neuveřejnily jediný materiál vztahující se k rusko-čečenské válce.

během prosince. V neděli 17. prosince se oficiálně konají čečenské prezidentské volby. „Moskva tyto volby podpořila, i když za mírového jednání se neustále zdůrazňovalo, že se mohou konat až po stažení vojsk. Ve dvou velkých městech Gudermesu a Urus-Martanu podnikli čečenští separatisté ofenzivní akce a narušili průběh voleb tím, že se na tři dny hlasování zmocnili úředních budov, kde se mělo konat. Boj o Gudermes, vedený mladým Dudajevovým příbuzným Šalmanem Radujevem, kterému na dálku velel Maschadov¹⁰⁴, se proměnil v nefalšovanou desetidenní bitvu.“¹⁰⁵ MfD i LN si začínají všimnat předvolební situace už v listopadu¹⁰⁶, samotné volební dění však zachycují poprvé v týdnu **od 11. do 17. prosince**, Čečenci začínají podle informací uvedených v MfD volit kvůli zvyšujícímu se napětí v zemi už 14. prosince.¹⁰⁷ Volby se na titulní stranu dostávají pouze v MfD z 15. prosince.¹⁰⁸ Výběr hlavy státu provázejí nejen ozbrojené střety v Gudermesu, kterým se obě média věnují až do 27. prosince, ale i totální blokáda Grozného ruskou armádou.

Šalmanu Radujevovi, známému z bojů v Gudermesu, věnovala média mnoho pozornosti v lednu následujícího roku. „Tři týdny po útoku na Gudermes udeřil znovu, tentokrát v Rusku. Postavil se do čela skupiny povstalců, která překročila hranice a napadla Kizljar, staré ruské pevnostní město na Těreku, které je nyní významným okresním centrem v Dagestánu. Byla to téměř přesná repríza útoku na Bud'onnovsk. Čečenští ozbrojenci do města vpadli na úsvitu 9. ledna, začali střílet v ulicích, zmocnili se policejní stanice a nahnali do městské nemocnice tři tisíce rukojmí.“¹⁰⁹ Zatímco přepadení Bud'onnovska proběhlo bez Dudajevova vědomí, Radujevově skupině v Kizljaru se tenkrát dostalo jeho plné podpory. V průběhu prvního týdne akce se Radujev chtěl přesunout s částí rukojmí zpět do Čečenska, na hranicích však byl donucen změnit směr a zaujmout obrannou pozici ve vesnici Pervomajskoje. LN publikovaly v týdnu **od 8. do 14. ledna** 6 článků (2 na titulní straně), MfD 8 (3 na titulní straně). Nepoměrně větší medializace se dočkaly (zejména v MfD) události následujícího týdne. MfD

¹⁰⁴ „V letech 1992-1994 náčelník štábu čečenských ozbrojených sil, od října do prosince 1996 čečenský ministerský předseda, v roce 1997 se stal zvoleným prezidentem Čečenska.“ (Gallová, de Waal, 2000, s. 340)

)
¹⁰⁵ Gallová, de Waal, 2000, s. 253

¹⁰⁶ „Čečenští povstalci před volbami útočí na Rusy“ v MfD z 22.11. 1995, v LN „Ruská armáda překážkou voleb“ z 20.11. 1995 a „Kampaň za bojkot voleb“ z 23.11. 1995

¹⁰⁷ „Volby v Čečensku začínají kvůli zvyšujícímu se napětí již dnes“ z 14.12. 1995

¹⁰⁸ „V Čečensku se volí, ale také znovu umírá“ z 15.12. 1995

¹⁰⁹ Gallová, de Waal, 2000, s. 254

přinesla v týdnu **od 15. do 21. ledna** celkem 24 zpráv¹¹⁰, které se věnovaly nejen zničujícímu útoku ruské armády na Čečence ve vesnici Pervomajskoje, ale i události, která s akcí nepřímo souvisela; únosu turecké lodi čečenskými teroristy. Ti chtěli upozornit na dění v Pervomajském a žádali o zastavení ruské akce. LN publikovaly ve stejném týdnu pouze 10 článků (z toho 8 autorských). Zatímco obsazení lodi reflektovaly pouze v jednom malém příspěvku v zahraniční rubrice, dění v Pervomajském věnovaly 3 poměrně rozsáhlé hlavní zprávy dne s fotografiemi. MfD se únosem lodi zaobírala více a otiskla o této mezinárodní kauze 4 samostatné zprávy (3 byly umístěné v zahraniční rubrice, jedna se nacházela v dolní polovině první strany). Na první stranu MfD ve zmíněném týdnu umístila celkem 6 článků (3 hlavní zprávy dne, 3 v dolní polovině strany) a 2 titulní fotografie.

V následujících týdnech počet materiálů v obou periodících poklesl na úroveň referování o válce v létě 1995. Do konce ledna se LN i MfD zabývaly výměnou zbývajících rukojmí za své mrtvé spolubojovníky. V druhém únorovém týdnu se objevují zprávy o krvavě potlačených protestech v Grozném. Na začátku března informují obě periodika o obnovení bojů v hlavním čečenském městě.¹¹¹ 1. dubna uveřejňují LN i MfD zprávu o Jelcinově mírovém plánu, který však byl po několika dnech vzájemného vyjednání zmařen obnovením bojů.

Dne 21. dubna byl zabit čečenský prezident Dudajev. K incidentu došlo v úzké rokli nad vesnicí Gechi-Ču. Zde prezident potřeboval vyřídit několik hovorů ze satelitního telefonu. „*Nejpravděpodobnější vysvětlení celé události je, že šlo o raketu naváděnou z letadla na satelitní signál, kterého se pak už sama držela.*“¹¹² Novým vůdcem Čečenců se stal dosavadní viceprezident Zelimchan Jandarbijev. Dudajevova smrt vyvolala i na stranách českých novin mnoho spekulací. LN i MfD přinesly zprávu o smrti Dudajeva až 24. dubna. V obou případech byla už v titulku naznačena pochybnost, zda čečenský prezident vůbec zemřel. LN umístily zprávu na titulní stranu, MfD do zahraniční rubriky. LN v zahraniční rubrice uveřejnily nekrolog (MfD tak učinily 25. dubna¹¹³) a následujícího dne i sloupek napsaný Jaromírem Štětinou, který se vztahuje

¹¹⁰ tedy nejvíce materiálů publikovaných v průběhu jednoho týdne v průběhu celé rusko-čečenské války

¹¹¹ LN už v článku z 1.3. 1996, MfD až 4.3. 1996

¹¹² Gallová, de Waal, 2000, s. 281

¹¹³ Článek „*Klikaté osudy čečenského vůdce*“. Autorem je Jiří Doubrava.

k prezidentovým skutkům, a větší materiál Petry Procházkové o dalším možném vývoji událostí.¹¹⁴

Články v následujícím týdnu **od 29. dubna do 5. května** se zaobírají především dvěma spekulacemi; údajnou smrtí nového vůdce Jandarbijeva a Jelcinovým plánem navštívit Čečensko. Jelcinově plánu věnovaly LN 2 a MfD 3 materiály v zahraniční rubrice. Zatímco MfD 30. dubna pouze naznačila, že může být Jandarbijev mrtev¹¹⁵, LN přinesly zprávu týkající se smrti nového prezidenta¹¹⁶, která veškeré pochybnosti vyvracela.

Koncem května, v týdnu **od 27. května do 2. června**, došlo k podepsání mírové smlouvy, které získalo v obou českých periodicích velký ohlas¹¹⁷. Jelcin využil situace a na krátký okamžik zavítal do Čečenska. „... (Jelcin; pozn. aut.) *uspořádal nejúžasnější propagandistický trhák své volební kampaně. Zatímco se Jandarbijev a jeho delegace zabývali druhým dnem jednání s ruskými ministry ve vládním letovisku mimo Moskvu, Jelcin vykonal bleskovou návštěvu v Čečensku, kde oznámil, že válka je vyhrána a ‚banditská uskupení byla zničena‘. Čečenci byli mezitím prakticky uvězněni ve vládní zotavovně, úplně odříznuti od médií.*“¹¹⁸ Dne 29. května vychází v obou periodicích článek se stejným titulkem „*Jelcin bleskově navštívil Čečensko*“¹¹⁹. Obě zprávy byly tentokrát umístěny v zahraniční rubrice.

Čečensko v dalších týdnech zažívá poměrně klidné období. V Moskvě v červnu dochází k důležité institucionální změně. V souvislosti s ruskými prezidentskými volbami se Jelcin zbavuje lidí, kteří jej zatáhli do rusko-čečenské války a místo dosavadního ministra obrany Pavla Gračova začíná využívat schopností bývalého generála Alexandra Lebedě, kterého pověřuje funkcemi zvláštního tajemníka kremelské Bezpečnostní rady a zvláštního zmocněnce pro Čečensko.¹²⁰ Lebed' se zavazuje, že vyřeší čečenský problém s konečnou platností. Jelcin druhé kolo prezidentských voleb se spolehlivou

¹¹⁴ „*Prezident Dudajev zahynul, co bude dál?*“ z 25. 4. 1996.

¹¹⁵ „*Nového vůdce Čečenců provázejí dohady, že byl rovněž zavražděn*“ z 30. 4 1996

¹¹⁶ „*Jandarbijev žije a bojuje*“ z 2.5.1996. Autorkou je Petra Procházková.

¹¹⁷ LN i MfD uveřejnily zprávu o podepsání smlouvy 28. května na titulní straně (MfD dokonce v podobě hlavní zprávy dne).

¹¹⁸ Gallová, de Waal, 2000, s. 287

¹¹⁹ V LN je podepsaný Pavlem Tobiášem, MfD nepoužila autorský článek.

¹²⁰ Gallová, de Waal, 2000, s. 339

převahou vyhrává.¹²¹ V druhém červencovém týdnu **od 8. do 14. července** se však v Čečensku opět rozhořívají boje. V českých médiích se objevují četné zprávy o atentátech na moskevské dopravní prostředky, jež jsou připisovány Čečencům. Informace o bombových útocích přesahují i do dalšího týdne, obě periodika následně informují o civilních obětech bombardování v Čečensku a na konci týdne referují o spekulacích spojených se smrtí Dudajeva.¹²²

Týden **od 29. července do 8. srpna** patří na stránkách obou periodik únosu slovenského zaměstnance české firmy Stavoinform, provádějící opravy Grozného, Stefana Hajdina (LN 4, MfD 5 článků). O Hajdinově únosu referují oba deníky poprvé 30. července. Slovák, který byl unesen čečenskými bojovníky údajně omylem, je osvobozen až v polovině září za aktivní pomoci novinářů Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny. MfD i LN (s jednou výjimkou) umísťují v prvním týdnu únosu materiály o Hajdinovi do zahraniční rubriky.¹²³ Onou výjimkou v LN je článek umístěný v dolní polovině první strany.¹²⁴

V následujícím týdnu **od 5. do 11. srpna** Hajdinův únos přebíjí informace zásadnějšího významu. Dne 6. srpna zaútočili mobilizovaní povstalci z celého Čečenska na hlavní město Groznyj. Útok byl překvapivý a ruská stanoviště ve městě neměla možnost adekvátně se na něj připravit. LN vydaly první informaci o útoku 7. srpna, v MfD vychází v ten den autorský článek Luboše Palaty.¹²⁵ Zatímco MfD v tomto týdnu přináší 14 zpráv, objevuje se v LN pouze 9 neautorských materiálů. Zprávy z míst bojů jim nepodává ani Jaromír Štětina ani Petra Procházková, oba byli v té době společně mimo území Čečenska. „*Plavili jsme se po řece v Burjatsku. Je to šíleně daleko. Natáčeli jsme tam něco o buddhismu a pluli strašně dlouho po řece Vitim, po které vůbec nikdo jiný neplul. Byli jsme stovky kilometrů vzdáleni od jakýchkoliv lidských obydlí, když jsme v rádiu uslyšeli zprávu o Grozném. Než jsme se tam dokodrcali po Transsibiřské magistrále, ke které jsme dopádlovali, bylo téměř vymalováno.*“¹²⁶

¹²¹ Gallová, de Waal, 2000, s. 288

¹²² LN publikují neautorské články „Dudajev je údajně naživu“ z 19.7. 1996 a z 20.7. 1996 „Dudajev je mrtev, tvrdí Moskva“, MfD přináší pouze zprávu s titulkem „Dudajev je znovu na frontě, živý nebo mrtvý“ z 20.7. 1996

¹²³ v obou případech jde o agenturní zpravodajství

¹²⁴ „Slováka unesli omylem“ z 1.8. 1996

¹²⁵ „Čečenci tvrdě zaútočili, Jelcin odpověděl stejně“ ze 7.8. 1996. Autorem je Luboš Palata.

¹²⁶ Autorský rozhovor s PP

Evakuaci zaměstnanců firmy Stavoinform MfD i LN zdůrazňují v titulku pouze u jednoho článku.¹²⁷ Na počátku týdne nadále referují o únosu Hajdina, jakmile však dochází k útoku na Groznyj, ve svém zpravodajství z Čečenska začínají věnovat maximum pozornosti právě této události. MfD útok na Groznyj ve srovnání s LN více medializuje. Zatímco LN umístily na titulní stranu pouze jednu hlavní zprávu dne¹²⁸, MfD se na titulní straně věnovaly útoku na Groznyj celkem ve 4 případech (3 hlavních zprávách dne). Navzdory těžko zvládnutelným nepokojům v Čečensku byl Jelcin na konci týdne po vítězství v prezidentských volbách inaugurován.¹²⁹

V týdnu **od 12. do 18. srpna** LN dohánějí počtem svých zpráv (14) o událostech v Grozném MfD (15). Separatisté mají hlavní město pod plnou kontrolou a noviny informují na začátku týdne o Lebed'ově mírové cestě do Čečenska. MfD i LN dávají velký prostor evakuaci zaměstnanců Stavoinformu a dalším informacím o únosu zaměstnance Hajdina, obě periodika se opírají o agenturní zdroje. V tomto týdnu se na první stranu LN dostávají 3 články týkající se Lebed'ovy cesty do Čečenska, ukončení bojů v Grozném a Lebed'ovy žádosti, aby odstoupil ministr vnitra Anatolij Kulikov. MfD vydává 12. srpna jako hlavní zprávu dne článek „*Moskva mluví o výjimečném stavu v čečenském Grozném*“, na titulní straně přináší ještě během týdne zprávu o Lebed'ově zděšení stavem ruské armády a jednu samostatnou titulní fotografii.

Velký rozdíl v počtu publikovaných materiálů se objevuje v týdnu **od 19. do 25. srpna**. LN přináší pouhých 7 článků, z nichž většina referuje o Lebed'ových aktivitách v Čečensku i jeho zákulisním sporu s Kulikovem, který musí rozetnout Jelcin. V tomto týdnu se objevují také první příspěvky Petry Procházkové¹³⁰ a Jaromíra Štětiny¹³¹ od začátku srpna. Autoři, kteří sjížděli řeku, se v tomto týdnu vrací na území Čečenska. MfD publikuje celkem 18 článků (z toho 5 v dolní polovině titulní strany a navíc 4 titulní fotografie). Tematický záběr zde uveřejněných materiálů je poměrně široký. Od aktivit a sporů Alexandra Lebed'e, přes zprávy o těžkém udržování křehkého míru, až

¹²⁷ „Firma Stavoinform evakuuje své zaměstnance z Grozného“ z 8.8. 1996v MfD, v LN „Snaha evakuovat zaměstnance“ z 10.8. 1996

¹²⁸ „Ambasádu nikdo nekontaktoval“ z 7.8. 1996

¹²⁹ Tuto informaci zdůraznila MfD v hlavní zprávě dne „Čečenci dobyli Groznyj a zkazili Jelcinův den“ z 10.8. 1996, která pokračovala v zahraniční rubrice pod titulkem „Inaugurace Jelcina byla v čečenském stínu.“ LN se o inauguraci Jelcina v souvislosti s děním v Čečensku nezmiňují.

¹³⁰ „Lebed' prozatím zachránil Groznyj“ z 23.8. 1996

po výpovědi vojáků a civilistů unavených válečným stavem. MfD ve svých materiálech zdůrazňuje, že se mír zatím podařilo sjednat pouze formálně a v Čečensku se nadále bojuje. 21. srpna přináší reportáž z evakuace českých zaměstnanců z obsazeného města¹³², kterou se LN v tomto týdnu nezabývaly.

V dalším týdnu **od 26. srpna do 1. září** začíná Lebed'ovy aktivity medializovat zejména MfD. Zdůrazňuje neochotu Jelcina přijmout Lebed'ovu návštěvu a informuje o pozvolném stahování vojáků z Čečenska. LN v tomto týdnu přinášejí materiály o Čečensku pouze v rubrice zahraničí (MfD má na titulních stranách 2 články a 2 samostatné fotografie). 29. srpna informují o tom, že čečenské jednotky opustily Groznyj a o den dříve připomínají, že je slovenský zaměstnanec Stavoinformu stále nezvěstný. Na stránkách novin se objevují 4 materiály Jaromíra Štětiny, mezi nimiž je i celostránkový publicistický materiál¹³³ popisující Štětinyovy zážitky z posledních dnů v Grozném.

Hlavní zprávou týdne **od 2. do 8. září** je bezpochyby mírová dohoda, kterou podepsal Lebed' s Maschadovem v sobotu 31. srpna v dagestánském Chasavjurtu.¹³⁴ Zpráva se však dostává na titulní stranu pouze v MfD. Ta také většinu svých článků věnuje moskevské politické hvězdě – Lebed'ovi. LN nabízí čtenářům variabilnější zpravodajské i publicistické materiály z čečenského prostředí. Autory materiálů z Čečenska, které v tomto týdnu LN publikují, jsou zpravodajové agentury Epicentrum.¹³⁵ Dne 5. září se v novinách objevuje jejich exkluzivní informace, že Slovák Hajdin žije a je zdrav.

Od tohoto týdne počet uveřejňovaných materiálů o Čečensku pomalu stagnuje. V následujících dvou týdnech se noviny zabývají odchodem ruských vojáků z Čečenska a vyjednáváním firmy Stavoinform s čečenskými únosci Hajdina, které zprostředkovali čeští novináři Štětina a Procházková. Zprávu o jeho osvobození si mohou čtenáři MfD přečíst 16. září.¹³⁶ V LN informaci o osvobození Hajdina otiskují v zahraniční rubrice s

¹³¹ „Ruští vojáci odejdou z Čečenska“ z 24.8. 1996

¹³² Část reportáže napsané Ivanou Karáskovou s titulkem „Nonstop jízda do Grozného a zpět byla cestou o život“ se nacházela v dolní polovině titulní strany, její pokračování mohl čtenář nalézt v domácí rubrice.

¹³³ „Žil jsem v generálním štábu“ z 29.8. 1996

¹³⁴ Obě periodika ji z pochopitelných důvodů uveřejňují až v pondělí 2. září.

¹³⁵ Petra Procházková, Pavel Tobiáš a Jaromír Štětina

¹³⁶ „Hajdin byl v Čečensku osvobozen při předávání výkupného“ z 18.9. 1996

několikadenním odstupem - až 21. září.¹³⁷ Podle Procházkové museli dát čečenským tajným službám slib, že neuveřejní nic o osvobozovací akci, jíž se oba zúčastnili.¹³⁸

Během září, října a listopadu se v novinách objevuje o dění v Čečensku naprosté minimum zpráv. Ty reflektují zejména pomalý odsun ruských vojsk, ustanovení nové čečenské vlády¹³⁹ a říjnové odvolání generála Lebedě. Ačkoliv je v Lebed' kvůli svým konfliktním postojům s vládními činiteli zbaven funkce, jeho mírová dohoda zůstává v platnosti. „3. října přijel do Moskvy Jandarbijev, aby s Černomyrdinem podepsal další ujednání, a následující dohodu podepsal 23. listopadu Maschadov, tentokrát v obleku, protože teď byl čečenským prezidentem. Téhož dne učinil Jelcin poslední velký ústupek a dal rozkaz ke stažení dvou brigád, které v Čečensku zbývaly.“¹⁴⁰ Podepsáním této dohody a odsunem posledních vojáků končí podle citovaných autorů první rusko-čečenská válka. Zatímco MfD výsledky setkání Maschadova s Černomyrdinem popisují 25. listopadu v článku „Jelcinův výnos a nová dohoda přiblížily řešení v Čečensku“, LN nepovažují zprávu za významnou a věnují jí několik řádků v rubrice krátce¹⁴¹. Není v ní zmíněno rozhodnutí Jelcina a jelikož není opatřena titulkem, nemohl jsem ji do svého průzkumu zařadit. „Do konce roku všichni vojáci odešli a bylo stanoveno datum pro nové čečenské volby.“¹⁴²

4. Působení českých novinářů Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny v první rusko-čečenské válce

¹³⁷ „Hajdina prý unesli omylem“ z 21.9. 1996

¹³⁸ autorský rozhovor s PP

¹³⁹ MfD i LN informovaly o sestavení vlády v čele s premiérem Maschadovem 25. září 1996

¹⁴⁰ Gallová, de Waal, 2000, s. 316

¹⁴¹ Celé znění zprávy v rubrice krátce z 25.11.96: „V Moskvě byla podepsána rusko-čečenská dohoda upravující vzájemné vztahy do parlamentních a prezidentských voleb v této severokavkazské republice, které se mají konat 27. Ledna.“

¹⁴² Gallová, de Waal, 2000, s. 316

Bývalí pracovníci Lidových novin Petra Procházková a Jaromír Štětina jsou jedinými českými novináři, kteří se soustavně pohybovali v prvním rusko-čečenském válečném konfliktu, snažili se pokrýt ruskou invazi do Čečenska zpravodajstvím z místa dění a zároveň k tématu přistupovali s nasazením, které se čas od času přibližovalo spíše jisté formě humanitární pomoci. V této kapitole se pokouším odpovědět nejen na otázky, jež se týkají jejich práce v terénu (z technického i etického hlediska), ale snažím se nastínit i způsob, jakým se jejich materiály dostávaly do Lidových novin a dalších českých médií. Kapitola zahrnuje poznatky získané nejen z nastudované literatury, ale i z autorského rozhovoru s Petrou Procházkovou, který kvůli její vytíženosti proběhl korespondenční formou v prvních dvou květnových týdnech roku 2007. Vzhledem k tomu, že Jaromír Štětina byl dle slov Procházkové hlavně logistik a organizátor, který vyjednával rozhovory, zařizoval přesuny a jednal se zákazníky o penězích, zatímco ona sama v terénu více psala, natáčela a fotografovala, tedy vytvářela pro česká média větší množství publikovaných materiálů, které jsem sledoval, zaměřuji se zejména na její osobu.

4.1. Petra Procházková a agentura Epicentrum

Tuto ženu znají příjemci mediálních obsahů zejména jako válečnou zpravodajku¹⁴³ a humanitární pracovníci. Narodila se v roce 1964 a v druhé polovině osmdesátých let absolvovala tehdejší pražskou Fakultu žurnalistiky společně s krátkou praxí v časopisu Květy. Po sametové revoluci začala pracovat jako redaktorka v obnovených Lidových novinách. Přes svého manžela Zdeňka Procházkou¹⁴⁴ se seznámila s Jaromírem Štětinou, který jí v roce 1992 přenechal místo moskevského zpravodaje Lidových novin. Procházková byla zaměstnankyní deníku až do jara roku 1994, kdy se rozhodli společně se Štětinou, odcházejícím z pozice šéfredaktora Lidových novin, založit vlastní zpravodajskou agenturu zaměřenou na přinášení zpráv z krizových oblastí; agenturu Epicentrum.¹⁴⁵ Za hlavní důvod označila Procházková špatnou finanční situaci, která jí

¹⁴³ Referovala o konfliktech v Abcházii, Afghánistánu, Čečensku, Gruzii, Kurdistánu, Náhorním Karabachu, Osetii a Východním Timoru.

¹⁴⁴ Se svým prvním manželem se rozvedla v roce 1996. (Třešník a kol., 2002, s. 531)

¹⁴⁵ Petra Procházková vysvětlila v knize rozhovorů s Josefem Pazderkou okolnosti vzniku agentury. „Agenturu jsme nazvali ‚Epicentrum‘, přestože tenhle název tak trochu patřil ještě několika dalším lidem. Epicentrum bylo totiž už od počátku devadesátých let sdružení několika nadšenců, kteří chtěli spojit

znemožňovala v Moskvě smysluplně pracovat. „*Epicentrum jsme založili na myšlence, že budeme cestovat, rychle vyjíždět a podávat zprávy. Dlouho jsme nevydělávali ani na nemocenskou. Všechno padlo na provoz,*“ komentoval však vznik agentury Štětina.¹⁴⁶ Epicentrum uzavřelo s Lidovými novinami smlouvu o dalším dodávání zpráv z Moskvy. Procházková však začala pracovat i pro další média¹⁴⁷ a musela se naučit postupně pracovat s kamerou a fotoaparátem. Během svého pobytu v Moskvě se začala zajímat o dění na Kavkazu, zejména v Čečensku, které se během dvou následujících válečných konfliktů proměnilo k nepoznání. Poté, co skončila v roce 2000 druhá čečenská válka obsazením čečenských měst ruskými vojsky, se Procházková rozhodla v oblasti zůstat jako nezávislá humanitární a sociální pracovnice. V roce 2001 se provdala za Inguše Ibragima Zyazikova¹⁴⁸, který o dva roky později za záhadných okolností zmizel. Ve spolupráci s nadací Člověk v tísní Procházková založila v Grozném dětský domov pro válečné sirotky. „*Udělala ovšem chybu – vrátila ruskému ministerstvu zahraničí akreditaci zahraničního novináře. Tím přestala být chráněná a stala se pro ruské tajné služby snadnou kořistí.*“¹⁴⁹ Ačkoliv přestala psát o čečenském konfliktu, Ruská federální služba bezpečnosti v únoru roku 2001 rozhodla, že Procházkové neprodlouží vízum. Česká novinářka tak musela odjet a do dnešní doby nezískala povolení k návratu. Úřady zapečetily moskevskou kancelář Epicentra a agentura tak přišla nejen o materiál, ale i o možnost vytvářet zpravodajství z celého Ruska. „*Přišli jsme o všechnen nasyslený novinářský majetek i materiál, o foťáky, část strážny, kazety. Něco se nám po letech vrátilo, ale tehdy jsme byli úplně paralyzováni. Nebyli jsme schopni najednou začít znova od nuly a v jiném teritoriu. Ale jinak je pozůstatkem agentury Epicentrum moje současné působení v Afghánistánu.*“¹⁵⁰ Procházková od září 2001 pracuje jako zpravodajka a korespondentka v Afghánistánu a střední Asii a angažuje se v občanském sdružení Berkat. V současné době bydlí střídavě v České republice a v Afghánistánu, kde se potřetí provdala. Kromě článků do novin vydala dvě knihy: soubor rozhovorů s čečenskými ženami „*Aluminiová královna*“ (1. vydání - 2003) a

novinářství, cestování a humanitární pomoc těm, kdo to nejvíc potřebují. Duší tohoto nápadu byl Štětina. Skupina nejdřív fungovala při Lidových novinách jako ‚Nadace Lidových novin‘ a reportérský tým Epicentrum ... Až později se nadace přesunula pod střechu České televize a dnes se jmenuje ‚Člověk v tísní‘.“ (Procházková, 1998, s. 79)

¹⁴⁶ Štětina, 2003, s. 114

¹⁴⁷ Mezi něž patřila Česká televize, Český rozhlas, časopisy Reflex, Respekt, Týden, slovenský deník SME a narázově i mnoho dalších českých a zahraničních, médií. (autorský rozhovor s PP)

¹⁴⁸ Třeštítk, 2002, s. 531

¹⁴⁹ Štětina, 2003, s. 150 - 151

¹⁵⁰ autorský rozhovor s PP

zčásti autobiografické vyprávění ženy, která se provdala do Afghánistánu „*Frišta*“ (2004). Procházková získala za svůj jedinečný novinářský přístup v průběhu let řadu ocenění: Cenu Ferdinanda Peroutky (1998); Cenu Karla Havlíčka Borovského za mimořádnou novinářskou činnost v roce 1999, 2000; medaili Za zásluhy (2000), Cenu Mezinárodního konsorcia investigativní žurnalistiky za seriál reportáží o firmě Agroplast, českou cenu Žena Evropy (2001) a Cenu 1. června, udělovanou městem Plzeň (2001).¹⁵¹

4.2. Kooperace novinářů agentury Epicentrum s redakcí Lidových novin

Již v předchozí kapitole bylo nastíněno, že Lidové noviny neměly v Čečensku formálně žádného zpravodaje. Agentura Epicentrum však podle vzpomínek Procházkové podepsala s deníkem poloexkluzivní smlouvu na materiály dodané z Čečenska. Epicentrum se tedy zavázalo, že materiály z Čečenska nebude prodávat jiným českým deníkům. „*V Lidovkách jsme dostávali paušál, který se občas měnil podle našich požadavků a možností LN.*“¹⁵² Na oplátku dodávalo Epicentrum zpravodajské i publicistické materiály, které deník přijímal téměř bez výjimky a bez výraznějších zásahů do podoby materiálu. Podle Procházkové editor některé materiály pouze zkrátil, popřípadě přepsal titulek.

Procházková se do Prahy vracela velmi zřídka, její komunikace s redakcí Lidových novin tedy spočívala především v telefonických hovorech. V době konfliktu se v Lidových novinách vystřídali dva šéfredaktoři; Libor Ševčík a Jefim Fištejn. Zatímco s tím prvním se Procházková nikdy nesetkala, Jefima Fištejna dobře zná. V průběhu prvního rusko-čečenského konfliktu s ní však nikdy o pracovních záležitostech nemluvil a nechával jí volnou ruku. V současné době se zdůrazňuje důležitost neustálé komunikace redakce s válečným reportérem v terénu (viz kap. 1.2.). „*Tohle jsme bohužel dost dlouho nedokázali naladit. Tehdy nebyl Internet, teprve začínal, satelitní telefon, který jsme měli, vážil asi 14 kilo a instalace zabrala půl hodiny, prostě technika byla na nesrovnatelně nižší úrovni. Takže jsme zavolali do redakce, když se nám to náhodou povedlo, a domluvili se s tím, kdo vzal telefon a kdo tam byl, co se má a dá*

¹⁵¹ Třeštíková, 2002, s. 531

¹⁵² autorský rozhovor s PP

dělat. Pak jsme zavolali do tzv. písárny, kde seděla nějaká slečna a zpravidla neměla připravené nahrávací zařízení, takže jsme jí to diktovali a každé třetí slovo museli hláskovat. To bývalo děsivé. Zpětná vazba nebyla prakticky žádná. Na to nebyl čas. Telefonovat se dalo jen kvůli nejnnutnějším věcem. Postupně se z civilizovanějších míst, jako z Moskvy začaly texty posílat přes počítač. Nejdřív nás tzv. ‚vycucávali‘ z redakce, když se počítač připojil na telefon. Nakonec se objevil Internet a e-mail. To byla revoluce. V Afghánistánu už jsme měli satelit, přes který jsme mohli používat Internet, a to bylo jiné kafe.“¹⁵³

Pracovní plán, který Procházková konzultovala s redakcí, většinou nebyl striktní. „*Ve válce se nedá moc předvídat. Naplánujete si, že uděláte rozhovor s tím a tím a oni vám ho zastřelí. Denní činnost se ale jasně řídila podle uzávěrky. Týdenní pak podle toho, kdy měly Lidovky méně místa, kdy byla nějaká příloha, kdy bylo místa více.“¹⁵⁴*

Práci novináře v terénu pozitivně ovlivňuje i motivování ze strany redaktorů, kteří jej mají na starost, či šéfredaktora. *Co se týče motivace, ani nevím, asi nám občas řekli, že to je dobrý. Jinak prostě nebyl čas, nedalo se moc vykecávat přes telefon, když minuta stála 5 dolarů.“¹⁵⁵*

Rozdíl mezi válečným zpravodajstvím současným a válečným zpravodajstvím v polovině devadesátých let je zřetelný zejména při pohledu na používané technické vybavení. Zatímco v současné době nemají zpravodajové žádné potíže s odesláním materiálů z terénu do redakce díky Internetu. První konflikt v Čečensku se odehrál v letech, kdy elektronická komunikace a sdílení informací teprve začínaly nabírat svou dnešní podobu. Jediné, co měla Procházková a Štětina v terénu k dispozici, byl počítač Toshiba a čtrnáctikilogramový satelitní telefon. „*Jenže to nešlo k sobě spojit, a tak jsme všechno diktovali. Proto jsme také nedokázali posílat fotky.“¹⁵⁶*

¹⁵³ autorský rozhovor s PP

¹⁵⁴ autorský rozhovor s PP

¹⁵⁵ autorský rozhovor s PP

¹⁵⁶ autorský rozhovor s PP

4.3. Dodržování etických principů při práci

Čeští váleční novináři jsou podle Petry Procházkové oproti svým kolegům ze zahraničních (zejména západních) redakcí daleko subjektivnější, mají větší sklon komentovat, hodnotit a přesvědčovat čtenáře o správnosti vlastního pohledu na skutečnost. „*Kromě toho jsme méně ochotni dodržovat různá pravidla. Když bude mít Němec od redakce zakázáno jednat s teroristy, prostě to neudělá. My ten zákaz spíš přestoupíme, a pak budeme hledat vysvětlení, proč to bylo nutné zrovna v tu chvíli. Myslím také, že jsme více tvůrčí a na druhé straně méně přesní.*“¹⁵⁷ Na působení Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny v prvním rusko-čečenském konfliktu (i obecně) nelze jednoduše aplikovat etická kritéria vymezená v kapitole 2. Oba sdílejí stejný pohled na úlohu válečného zpravodaje, jež v mnoha směrech narušuje ideální koncept, jenž je normativně zakotven v profesní etice. Zpravodaj by podle nich neměl pouze mechanicky referovat o válečném dění, ale přistupovat k celému problému především lidsky. Štětina i Procházková cítí vnitřní povinnost popsat jakoukoliv očividnou nespravedlnost i za cenu, že svým pohledem poškodí obraz jedné z válčících stran v očích veřejnosti.

4.3.1. Zdroje informací

Procházková i Štětina publikovali v průběhu války velké množství materiálů, které měly s jistý punc exkluzivity. Vděčili za ně zdrojům z řad čečenského odboje, s nimiž udržovali přátelské vztahy. Pokud oba novináři komunikovali s druhou válčící stranou, dávali pozor, aby nevyzradili, že se s odbojáři, na něž byl v Rusku v mnoha případech vyhlášen zatykač, přátelí. Zatímco Čečenci si uvědomili důležitost vlastního mediálního obrazu a ve většině případů ochotně spolupracovali a odpovídali, ruští činitelé a armádní příslušníci s českými novináři komunikovali minimálně. „*Rusové měli zase své válečné zpravodaje, kteří pracovali jen s ruskou armádou, a kdyby se objevili u Čečenců, přišli by o hlavu. My jsme se snažili, když to šlo, pracovat i s Rusy. Nevykládali jsme jim, že se kamarádíme s Basajevem, ale věděli jsme, že přecházíme z jedné strany fronty na druhou. Postupně se ale vztah Rusů k novinářům, kteří psali o*

¹⁵⁷ autorský rozhovor s PP

*guerille, zhoršoval.*¹⁵⁸ K významným zdrojům na bojišti patřili i jejich zahraniční kolegové, kteří disponovali kvalitnějším technickým vybavením, a měli tedy lepší spojení s redakcí a přístup k agenturním zprávám. Čeští novináři se však opírali zejména o informace místních obyvatel a sdělovacích prostředků. *„Tady jsme zase měli výhodu my. Na rozdíl od mnoha zahraničních korespondentů jsme uměli rusky a mohli sledovat a poslouchat ruské sdělovací prostředky. Ne všechny lhaly a bylo tam určitě nejvíce informací o čečenské válce. Taková televize NTV byla v 90. letech poklad.*¹⁵⁹

4.3.2. Úplatky

Oba novináři zahrnovali do svých výdajů i mnohdy nutné uplácení příslušníků ruské armády. Uplácelo se především naturáliemi. Ruská armáda byla podle Procházkové zejména na počátku války ve velmi špatném stavu a vojáci byli ochotni za úplatek novináře pustit přes jinak prakticky neprostupná kontrolní stanoviště. *„Stačilo pár lahví vodky.*¹⁶⁰ Podobnou taktiku využili v červnu roku 1995 čečenští ozbrojenci, kteří se dostali přes četné kontroly až do ruského města Buďonnovsk, kde zajali tisíce rukojmí.

4.3.3. Angažovaná válečná žurnalistika

Štětina i Procházková byli přesvědčeni, že svou prací a medializací lidského utrpení mohou pomoci civilistům, které válka¹⁶¹ zasáhla nejvíce. V určitých situacích, pokud nebyl nablízku nikdo, kdo by mohl pomoci, zasáhli do dění sami. Tomuto etickému problému je věnována samostatná podkapitola 2.1.4. Dominantním prvkem, který práci Procházkové a Štětiny v Čečensku dělá jedinečnou, je však angažovaná žurnalistika. V průběhu konfliktu se oba novináři výrazně zapojili do řešení dvou událostí, o nichž v Čechách informovala nejen média, jimž dodávali materiály. První z nich se vztahovala k teroristické akci ozbrojené skupiny Šamila Basajeva v ruském městě Buďonnovsk. Čeští zpravodajové se dostali do města krátce po útoku. *„Přiletěli jsme do Minerálních vod den poté, co do Buďonnovska dorazil oddíl Basajeva. Najali jsme si auto a odjeli do Buďonnovska. Takže moje první kroky vedly k telefonu. Zjistit, jaká je situace se*

¹⁵⁸ autorský rozhovor s PP

¹⁵⁹ autorský rozhovor s PP

¹⁶⁰ autorský rozhovor s PP

spojením, a pak hned k nemocnici obhlédnout, co se dá točit, odkud, jak a kdy. Následoval první sběr informací od kolegů. Pak Rusové zastřelili Natašu Aljakinovou, ženu našeho kamaráda, německého zpravodaje časopisu Focus Gisberta Mrozeka. Tak jsme měli zase hodně práce s převozem těla, psali jsme o tom a utěšovali Gisberta.“¹⁶² Procházková i Štětina se dostali do nemocnice, kde únosci drželi rukojmí, a následně Čečencům nabídli, že se při jejich odjezdu vymění za držené civilisty. Tuto možnost jim šeptem sdělil jejich přítel, jeden z únosců Aslanbek Abdulhadžijev. „Řekl, ať se vyměníme za ty ženy s dětma, že po zahraničních novinářích střílet nebudou. A že si tajně nalezneme do posledního autobusu, kdyby něco, abychom měli šanci vyvážnout. To ale Rusové neměli vědět. Vyměnit se. Já nevím, to nás nenapadlo, to tak nějak vplynulo.“¹⁶³ Ruští činitelé se však o celé záležitosti dověděli a všechny zahraniční novináře, kteří se k Štětinovi a Procházkové připojili, důrazně varovali, aby s únosci neodjížděli. „Prostě nechtěli, aby cizinci jeli v autobusech. Chtěli tam jen ruské novináře. Nevím přesně proč. Asi kdyby se něco stalo, aby z toho nebyl velký mezinárodní skandál. Na vlastní také mohou více tlačit, více jim nařizovat, co psát a co ne.“¹⁶⁴ V autobusech nakonec podle informací Mladé fronty Dnes odjeli jen tři ruští novináři. Ojedinelému přístupu českých válečných zpravodajů daly v dnech, kdy došlo k incidentu, prostor zejména Lidové noviny. Tato událost hrála hlavní roli i ve dvou hlavních zprávách dne, z nichž jednu napsali přímo oba účastníci vyjednávání. Mladá fronta Dnes se o celé akci Štětiny a Procházkové zmínila pouze okrajově.

Druhý výrazný případ, v němž se oba váleční zpravodajové pokusili vyřešit vypjatou situaci, nastal ke konci války, kdy byl v Grozném unesen slovenský zaměstnanec české firmy Stavoinform, jež ve městě opravovala kanalizace, Štefan Hajdin. Štětina a Procházková za pomoci důstojníka čečenských tajných služeb Hajdina vypátrali a zorganizovali jeho předání zaměstnavateli.

Procházková si na další případy, kdy by se takto výrazně angažovali ve válečném dění, nepamatuje a za způsobem, jakým řešili tehdejší situace, si dodnes stojí. „*To nejde být novinář a nebyť člověk. V jistých chvílích se musíte snažit pomoci, protože kromě vás nikdo jiný tu možnost nemá. Hajdin, to bylo jasné, byli jsme jediní jeho polokrajani a*

¹⁶¹ Tu charakterizovalo i devastující letecké bombardování, během něhož přišly o život tisíce nevinných lidí.

¹⁶² autorský rozhovor s PP

¹⁶³ autorský rozhovor s PP

¹⁶⁴ autorský rozhovor s PP

*měli jsme šanci ho z toho dostat. Bud'onnovsk, to bylo také jasné. Ale anglosaští novináři jako rukojmí jít nesměli, redakce jim to zakázaly. My Slované, Rusové a všichni ti východnější novináři jsme do toho šli. Je to také rozdíl v pojetí žurnalistiky i v mentalitě vůbec.*¹⁶⁵

Jistou míru angažovanosti můžeme spatřovat i ve vyjádření Jaromíra Štětiny. *„Když jsme potřebovali prosadit nějaké téma, domluvili jsme se se zpravodajem ČTK na informaci, kterou on vypustil v ‚četce‘, a okamžitě náš materiál média samozřejmě chtěla.*¹⁶⁶

Štětinův novinářský přístup označil v červnu roku 2000 šéfredaktor internetového serveru Britské listy Jan Čulík za „jednostranný a nepřijatelný“¹⁶⁷, válečnému zpravodajovi se však následně musel omluvit. *„Ve středu dne 13. 11. vynesla soudkyně Dagmar Stamidisiová rozsudek ve prospěch Jaromíra Štětiny, který žaloval Jana Čulíka o otištění omluvy v Lidových novinách za to, že v červnu 2000 Čulík uvedl v Českém rozhlasu, že je „agentura Epicentrum“ Jaromíra Štětiny a Petry Procházkové součástí sdružení Epicentrum ruského politika Grigorije Javlinského, a zveřejnil toto tvrzení posléze také 20. 6. 2000 v Britských listech. ... Původní zbrklý výrok Jana Čulíka z června 2000, který byl součástí jeho rozsáhlejší argumentace o novinářské nestrannosti, nicméně vyvolal mezi českými novináři diskusi o roli žurnalisty v demokratické společnosti a o nutnosti respektovat pluralitní vidění skutečnosti. V rámci této diskuse bylo i poukázáno na to, že nezávislý novinář události komentuje, analyzuje a kritizuje, ale nemůže se na událostech zároveň podílet.*¹⁶⁸

4.3.4. Podoba mediálních obsahů

Zpravodajské materiály Petry Procházkové publikované v Lidových novinách se navzdory tomu, že měla blíže k čečenským bojovníkům, nedají označit za zvláště zaujaté. Procházková se v mnoha z nich sice zaměřuje na utrpení civilistů, většinou však cituje vyjádření obou stran konfliktu. Její sympatie s čečenským odbojem se však

¹⁶⁵ autorský rozhovor s PP

¹⁶⁶ Štětina, 2003, s. 132

¹⁶⁷ „Štětina, dvě Epicentra a chyba Jana Čulíka“ z 13. 11. 2002 (<http://www.blisty.cz/art/12058.html>)

projevují v materiálech publicistických, zejména komentářích. Jaromír Štětina, jak již bylo uvedeno, sdílí s Procházkovou podobný postoj a očividně sympatizuje s čečenskými bojovníky. Některé materiály, které vznikly v jejich spolupráci, také postrádají zmíněnou vyváženost. Záměrné upřednostňování čečenského pohledu na věc je pozorovatelné například v zpravodajském materiálu „Čečenci propustili další rukojmí“ z 20. června 1995, v němž nedávají oba autoři prostor lidem odsuzujícím akci Basajevových ozbrojenců v Bud'onnovsku.

„Já jsem se, stejně jako Jaromír Štětina, který se mnou většinu války pracoval, samozřejmě při tom všem snažila maximálně zachovávat objektivitu a nestrannost. Upřímně přiznávám, že se nám to nedařilo vždycky, ale nebyla to jen vina našich nezvládnutých emocí. Ruská vojska například zásadně odmítala jakýkoli kontakt s novináři (a to i s vlastními ruskými) a navíc jim práci všemožně ztěžovala. Občas se dokonce stávalo, že jejich letadla na žurnalistické posty a vozidla přímo a cíleně útočila. Rusové měli prostě máslo na hlavě, a proto se maximálně bránili jakékoli publicitě. Nedovedete si představit, kolikrát jsme se o bližší kontakt s nimi snažili a kolikrát jsme se vrátili s nepořízenou. Vstřícnější zázemí jsme vždycky našli jen na čečenské straně. Proto se nedivím, že se mohlo někomu zdát zpravodajství Epicentra z Čečenska místy trochu zkreslené. Dodávám ale, že jsme se i za těchto nelehkých podmínek snažili o maximální nestrannost a popisovali celou tu hrůzu ze všech možných stran. Myslím ale, že k nestrannosti už nepatří například zapomínání na to, kdo celé to vraždění bezprostředně rozpoutal a kdo ho byl taky schopen jediným příkazem zastavit. A to byla přece ruská strana. ... Ani zahraniční novináři, kteří v konfliktu pracovali, nemohli být naprosto neutrální: podívejte se někdy, co vysílala třeba těsně po vyvraždění čečenské vesnice Samaški ruskými vojáky americká televize WTN, co psala agentura Reuters nebo britské The Financial Times. Možná je to troufalé srovnání, ale i oni jednoduše posílali emotivní a v jistém smyslu ‚pročečenské‘ reportáže, protože ta skutečnost prostě emotivní byla a protože věděli, kdo útočí a kdo se brání. Přenos lidských emocí do zpráv občas, ve vypjatých momentech a v rozumné míře, patří a nemusí si s požadovanou objektivitou protiřečit.“¹⁶⁹ Procházková na stejném místě upozorňuje na to, že podobu zpráv formoval samotný charakter války. Válčilo se na území obydleném čečenskými civilisty (bez ohledu na to, zda měli ruskou či čečenskou

¹⁶⁸ tamtéž

¹⁶⁹ Procházková, 1998, s. 155 - 156

národnost). Fakt, že oba novináři sympatizovali s Čečenci jim nebránil v tom, aby referovali i o krutostech páchaných čečenskými bojovníky.

4.4. Determinace podoby zpravodajství vyplývající ze vztahu českých novinářů k aktérům válečných událostí

Není žádným tajemstvím, že oba čeští novináři, kteří pracovali v rusko-čečenském konfliktu, navázali přátelské vztahy s čečenskými bojovníky. V době války udržovali oba novináři kontakty i s nejslavnějším čečenským polním velitelem Šamilem Basajevem a jedním z Basajevových mužů Aslanbekem Abdulhadžijevem. S oběma se setkali již v abchazském konfliktu v roce 1992. Abcházie byla v té době členem Konfederace horských národů, do níž patřilo i Čečensko. Zejména s Abdulhadžijevem se později spřátelili velmi blízce. „*Choval se vůči nám oběma velmi vstřícně a bral nás jako své staré známé, pomáhal nám při práci, půjčoval auta, svým vlivem a kontakty nás dostával na různá místa bojů v Čečensku, zprostředkoval několik exkluzivních rozhovorů se Šamilem Basajevem a dalšími čečenskými veliteli. I po válce, kdy se stal poslancem a váženou osobou, nám předal řadu cenných informací a stal se naším neocenitelným pomocníkem. ... Když jsem se začala v Čečensku později objevovat sama, stal se právě on mým ‚ochráncem‘, bez kterého bych na místě jednoduše nemohla vůbec pracovat a jako drtivá většina ostatních zahraničních novinářů bych do země raději vůbec nejezdila.*“¹⁷⁰ Díky Abdulhadžijevově vstřícnosti podle Procházkové získala v té době agentura Epicentrum¹⁷¹ spoustu detailních informací o dění v zemi i chování hlavních představitelů čečenského odboje.

Během války bydleli Procházková i Štětina buď u vesničanů nebo z bezpečnostních důvodů u samotných bojovníků, popřípadě jejich příbuzných. „*Ale jinak se dalo tehdy přijít do vesnice a první dům vás s radostí přijal. Až po válce, když se Čečenci vrátili do Grozného, jsem měla v tom rozmláceném městě byt. Na ulici Krásných frontovíků, v domě, kde byl také štáb Basajeva. Bylo to nutné, i když bych také raději byla nezávislejší a méně pod jeho dohledem. Ale tehdy unesli prakticky všechny novináře, co se tam ochomítali. Ochranu, a to ochranu zdarma, jsem potřebovala, jinak bych tam nemohla*

¹⁷⁰ Procházková, 1998, s. 167

¹⁷¹ a zprostředkovaně tedy i Lidové noviny

pracovat. Pak ten dům v další válce Rusové rozbombardovali. Takže jsem nakonec skončila v domku, kde později také vznikl ten dětský domov.“¹⁷²

Poměrně těsné kontakty udržovali novináři i s čečenskou tiskovou agenturou Čečenpress, na jejíž vyjádření odkazovali v mnoha zpravodajských materiálech. Vedení Čečenpressu včetně ředitele považuje Procházková za přátele. *„S čečenskými novináři jsme měli hodně blízké vztahy, nakonec jsme organizovali pomoc Člověka v tísní Čečenpressu. Vezli jsme jim tam nějaké diktafony a počítače. Byli to novináři, nikoliv partyzáni. No a nakonec Aslan Chasanov, novinář Čečenpressu, byl naším spolupracovníkem, dělal i pro Epicentrum a nakonec byl v ČR na roční stáži v LN a Rádiu Svoboda.*“¹⁷³

Agentura měla podle Procházkové přes veškerou snahu nevalnou profesionální úroveň. Mnohdy však českým novinářům poskytla zásadní informace o místech, kde zaútočily ruské bombardéry, či počtech obětí. Informace Čečenpressu využili zejména při útoku na Buďonnovsk, kdy měli čečenští agenturní novináři nejlepší přehled o situaci uvnitř obsazené nemocnice, a následně v čečenských volbách v červnu roku 1996. *„Pořádili si satelity a dost často dokázali zavolat důležitou zprávu svým spřáteleným novinářům. Věděli, že pokud dostanou na svou stranu veřejné mínění, mají mnohem větší šanci.*“¹⁷⁴

Procházková si zároveň uvědomuje, že stejně jako ruské agentury protežovaly úhel pohledu federální armády, Čečenpress zase stranil odboji. *„Přece jen to byla guerillová agentura.*“¹⁷⁵

„Já jsem si samozřejmě vědoma, že řada nejrůznějších kontaktů, přátelství a zážitků se možná podvědomě do mého psaní promítala. V Čečensku jsem byla kvůli válce velmi dlouho a chtě nechtě jsem se s řadou lidí spřátelila, i když se v učebnicích novinářiny píše, že být příliš velký kamarád s jednou z válčících stran není dobré. Když s někým sedíte pár nocí v bunkru, bojíte se a on vám pomáhá ten strach překonat a nakonec se odtamtud ještě i dostat, asi mezi vámi vzniknou bližší vztahy než jen mezi pracovníci na pásu s konzervou.“¹⁷⁶

¹⁷² autorský rozhovor s PP

¹⁷³ autorský rozhovor s PP

¹⁷⁴ autorský rozhovor s PP

¹⁷⁵ autorský rozhovor s PP

¹⁷⁶ Procházková, 1998, s. 155

Fakt, že čeští novináři udržovali přátelské styky s odbojem a přejímali od něj mnohé klíčové informace, se tedy bezpochyby promítl i do podoby zpravodajství o konfliktu, jež od nich přebíraly Lidové noviny. Pokud se však ptáme, do jaké míry bylo zpravodajství touto skutečností zkresleno, odpověď již není tak jednoznačná. Procházková sice vycházela z očitých svědectví čečenských civilistů i bojovníků, ale zároveň dohledávala sporné informace i v ruských tiskových agenturách – nabízela tedy čtenáři k posouzení, na jak pevných základech stojí argumenty obou válčících stran. Většinou se však také nevyhnula přímým či nepřímým náznakům svědčícím o tom, že ona sama stojí na straně bránícího se národa. Lidové noviny zpravodajství Jaromíra Štětiny z konfliktu publikovaly jen výjimečně¹⁷⁷, v případě publicistických materiálů se však očividně přikláněl k čečenské interpretaci událostí.

¹⁷⁷ Většinu zpráv tvořil ve spolupráci s Petrou Procházkovou, ve vlastních zpravodajských materiálech dával ve srovnání s Procházkovou méně prostoru vyjádření ruských činitelů.

5. Srovnání přístupu LN a MfD k akci čečenských ozbrojenců v Bud'onnovsku

Od pádu jedné z posledních čečenských opevněných pozic v horské vesnici Věděno uplynul teprve týden. V poledních hodinách 14. června 1995 přijely do jihoruského města Bud'onnovsk, vzdáleného 150 kilometrů od čečenských administrativních hranic, nákladní vozy. Na jejich korbách se do města dostalo 148 plně vyzbrojených čečenských bojovníků vedených polním velitelem Šamilem Basajevem. Komando bez vědomí prezidenta Dudajeva přeneslo ozbrojený konflikt z Čečenska na ruské území a, podle ruské stanice NTV, uskutečnilo nejhorší teroristický čin v dosavadní historii země. Basajev a jeho muži se „v největším soudobém honu na rukojmí zmocnili tisíců lidí“¹⁷⁸ a chtěli se opevnit v místní radnici. Do Bud'onnovska se však začaly stahovat posily ruské policie. Boj v centru města trval několik hodin a v řadách čečenských bojovníků se začali objevovat ranění. Basajev si uvědomil, že radnici nemůže udržet. Se svými muži a většinou rukojmí se nakonec přesunul do kilometr a půl vzdálené nemocnice. Zde rozmístil své ozbrojence a předložil ruským státním činitelům své požadavky. Tím hlavním bylo okamžité ukončení ruských bojových akcí v Čečensku.

Zatímco čečenští bojovníci provedli podle vlastních slov „diverzní akci“, jejich počínání bylo v politických kruzích i ruskou veřejností vnímáno jako teroristický čin. Slovo teroristé či bandité neváhala použít MfD a dokonce ani LN, jejichž zpravodajové Petra Procházková a Jaromír Štětina se s Basajevem a některými členy jeho ozbrojené skupiny znali. V této kapitole si dávám za cíl srovnat způsob, jakým informovaly oba deníky o této zásadní a zároveň kontroverzní události, jež na jednu stranu zbořila mýtus o hrdých čečenských bojovnících, kteří neútočí na civilisty, ale paradoxně i otevřela cestu smysluplnému jednání o ukončení bojů v okupovaném Čečensku. Ve srovnání jsem se zaměřil na články obsažené ve vydáních novin od čtvrtka 15. června, kdy LN i MfD přinesly první zprávu o napadení Bud'onnovska, do 21. června, kdy oba listy informovaly o propuštění zbytku rukojmí. Ačkoliv jsem srovnávaný materiál takto vymezil, nelze pominout skutečnost, že se obě média zabývala útokem i v dalších dnech. Čečenská akce totiž vyvolala v Rusku vášnivé debaty o vztahu k Čečencům, připravenosti ruských úřadů na teroristickou hrozbu a bezpochyby mediálně zviditelnila

vůdce skupiny ozbrojenců, Šamila Basajeva. Ústavní krize, která vznikla v souvislosti s útokem, byla zažehnána až na začátku července, kdy ruský parlament nakonec podpořil vládu. Vypuknul také krátkodobý, pro státní orgány neúspěšný, spor o vydání čečenských útočníků ruské jurisdikci.

5.1. Čtvrtek 15. června

Titulní strana: Obě redakce od počátku považovaly úder na ruském území za významný zvrat, jehož vývoj byl však naprosto nepředvídatelný¹⁷⁹, a proto informaci o útoku na ruské město ve Stavropolském kraji umístily alespoň do dolní části titulní strany s odkazem na další materiály v zahraniční rubrice (v případě LN šlo ve většině případů o šestou stranu¹⁸⁰, MfD umístila veškeré své materiály o akci na stranu osmou). LN publikovaly jednodstavcový materiál Petry Procházkové (označený zkratkou „pp“) s titulkem „*Skupina teroristů napadla ruské město*“, MfD využila informací zpravodajských agentur ČTK, Reuters a AP a uveřejnila krátký neautorský materiál „*Čečenci splnili svou hrozbu a zaútočili na ruské město*“. Obě periodika zde uvedla informace o napadení města, mrtvých civilistech a přestřelce teroristů s policisty.

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** Spekulace o původu ozbrojenců. Jako zdroje uvedla Petra Procházková ruskou agenturu Interfax (podle níž podléhali prezidentu Dudajevovi) a čečenskou agenturu Čečenpress (která LN sdělila, že v Buďonovsku došlo k provokaci, kterou by Čečenci „nikdy neuskutečnili“)
- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** Podrobnější informace o útoku. Zatímco LN informovaly o „desítkách mrtvých civilistů“, podle MfD přišlo o život více než 40 lidí, z toho 20 příslušníků ozbrojených složek. MfD také popisovala krutost skupinek ozbrojenců, které střílely v ulicích a zapalovaly domy a auta. Hned na titulní straně uvedla i příčinu útoku – požadavek teroristů na odchod vojáků z Čečenska. LN na rozdíl od MfD neinformovaly o skutečnosti, že v oblasti

¹⁷⁸ Gallová, de Waal, 2000, s. 227

¹⁷⁹ nehledě na počáteční nedostatek informací

¹⁸⁰ s výjimkou citace ze zahraničního tisku z 21. června s titulkem „*Jelcin má nyní alibi*“, která byla umístěna na straně 7

severního Kavkazu došlo k uzavření všech letišť a uvedení bezpečnostních složek do plné pohotovosti.

Rubrika zahraničí: V zahraniční rubrice LN publikovaly článek Petry Procházkové „*Moskva přijímá bezpečnostní opatření*“ s podtitulkem „*Ruská vláda obvinila z útoku v Bud'onnovsku Čečence, kteří nařčení odmítají*“, MfD uveřejnila materiál vytvořený za použití informací zpravodajských agentur AP a ČTK s titulkem „*Čečenci přenášejí válku na území Ruska*“. V něm však čečenskou účast relativizovaly používáním slov zřejmě, prý apod. Oba deníky opakovaly a rozvíjely některé informace z titulní strany, informovaly o zprísnění bezpečnostních opatření v Moskvě¹⁸¹ a cestě ceta ministra vnitra Viktora Jerina, ředitele kontrarozvědky Sergeje Štěpašina, místopředsedy vlády Nikolaje Jegorova do Bud'onnovska (MfD vynechala Jegorova). Zatímco LN pouze nastínily, že jsou v pohotovosti státní bezpečnostní složky, MfD celou informaci blíže konkretizovala¹⁸²

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** Postřílení řidičů městského úřadu podle informací agentury Interfax. Policisté večer navázali s teroristy kontakt a začali vyjednávat¹⁸³.
- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** Podle prohlášení ruské vlády stáli za akcí vojáci věrní Dudajevovi¹⁸⁴. Organizátoři od akce údajně očekávali, že destabilizuje situaci na severním Kavkazu a podnítí národnostní třenice. Prohlášení vlády: „*Dnešní zločin je agónií zkrachovalých. Protílidový a nelidský režim Džochara Dudajeva plně odhalil svou skutečnou tvář.*“ Vláda v něm také žádala občany o zachování klidu a zavázala se, že podnikne nutná opatření.

¹⁸¹ MfD doplnila, že se opatření týkalo zejména strategických budov a přístupových cest.

¹⁸² Šlo podle ní o předzvěst vyhlášení bezpečnostního stavu v regionu.

¹⁸³ Výsledky jednání však nebyly do uzávěrky k dispozici.

¹⁸⁴ Tento fakt zmínily LN ve vlastním článku na titulní straně.

5.2. Pátek 16. června

LN v pátek viditelně zaostávaly za zpravodajstvím MfD. Dramaticky se vyvíjející události v Bud'onnovsku nedostaly prostor na titulní straně, ale pouze v orámovaném materiálu v dolní polovině zahraniční rubriky. Zde se objevil článek Petry Procházkové s titulkem „*Čečenci v Bud'onnovsku popravují rukojmí*“, k němuž byla připojena infografika (mapa situace v okolí Bud'onnovsku; autor: ČTK/LN). MfD v tomto dnu uveřejnila celkem 3 články: „*Čečenci v nemocnici tvrdí, že popravili pět vojáků*“ (zdroj: ČTK) v prostřední části první strany, navazující materiál „*Bud'onnovsk se stal městem rukojmích*“ (zdroj: ČTK) nahoře v zahraniční rubrice a hned pod ním pak autorský článek „*Moskva přijímá opatření, Čečenci se bojí represí*“ (autorka: Magda Bartošová).

Obě periodika považovala za nejzásadnější vyjádření Basajeva, podle něhož komando popravilo pět ruských důstojníků. Basajev to oznámil¹⁸⁵ na tiskové konferenci, jejíž uspořádání bylo jednou z podmínek, které si únosci kladli. LN i MfD uvedly také seznam dalších čečenských požadavků: odchod ruských vojsk z Čečenska, zahájení rozhovorů Jelcina s Dudajevem¹⁸⁶. Podle informací obou deníků se Dudajev osobně od operace distancoval. Skutečnost, že čečenský prezident o útoku nevěděl, potvrdil i Basajev. Obě periodika se shodovala že za akcí stálo asi sto teroristů. Podle LN bylo v nemocnici okolo 300 rukojmí a při útoku přišlo o život i osm členů teroristického komanda. Informace MfD se v tomto ohledu lišily. V nemocnici bylo údajně drženo od 500 do více než 1000 lidí z řad lékařů, zdravotnického personálu, nemocných i náhodných kolemjdoucích. Jelcin podle LN akci Čečenců v Bud'onnovsku odsoudil a řekl, že „*končí diskuze o charakteru Dudajevova režimu*“ Prezident zároveň podal návrh k posouzení skutečnosti, že se situace odpovědným orgánům vymkla z rukou, vyzval občany ke klidu a podpořil akce federálních sil.

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** Deník se zabýval nejasnostmi spojenými s příjezdem Čečenců do města. „*Podle vlastních zkušeností Lidových novin*“¹⁸⁷ stálo v cestě několik desítek kontrolních stanovišť ruských vojsk. Čečenci

¹⁸⁵ podle informací publikovaných pouze v MfD

¹⁸⁶ LN mezi ně zařadily i již splněný požadavek na uspořádání tiskové konference.

¹⁸⁷ přepis formulace z článku

předstírali, že převážejí rakve s ruskými vojáky a díky podplacení ruských vojáků kontrolami pronikli. Svým činem se údajně chtěli pomstít za ruské akce v Čečensku. LN uveřejnily výhrůžku ozbrojenců, podle nichž za každého zastřeleného únosce zabijí jeho spolubojovníci deset rukojmí a za každého únosce, který bude zraněn, zemře pět nevinných lidí. Ruští činitelé nadále považovali Čečence za bojovníky Dudajeva. Bývalý předseda čečenského parlamentu obvinil na základě tohoto tvrzení Rusko, že chce manipulovat s míněním veřejnosti a zahájit konečnou fázi genocidy čečenského národa. „*Není možné, aby teroristé projeli do Bud'onnovska bez souhlasu ruských vojsk,*“ citoval deník předsedu parlamentu.

- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** MfD v článku „*Čečenci v nemocnici tvrdí, že popravili pět vojáků*“ uvedla, že byli únosci vyzbrojeni samopaly, těžkými kulomety a granátomety. Nemocnici údajně zaminovali a hrozili, že ji vyhodí do vzduchu. Ruský krizový štáb snažil s Čečenci ve čtvrtek dohodnout a údajně ještě nebyly vyčerpány všechny možnosti. Podle MfD si teroristická akce vyžádala dalších nejméně 40 mrtvých, z toho 20 civilistů. V navazujícím materiálu „*Bud'onnovsk se stal městem rukojmích*“ MfD uvedla, že podle ruského ministra vnitra bylo mezi teroristy i mnoho Slovanů. Únosci se údajně opevnili a rozmístili na střeše ostřelovače a kulomety. Bud'onnovsk byl blokován federálními jednotkami. Šéf stavropolské krajské Dumy Zerenkov zpochybnil oficiální údaj 28 mrtvých občanů; při bojích ve městě podle něj zahynuly desítky a byly zraněny stovky lidí. V autorském materiálu „*Moskva přijímá opatření, Čečenci se bojí represí*“ se Magda Bartošová zabývala situací v Moskvě, kterou LN vůbec nepokryly. Útok vyvolal poplach v mnoha ruských městech a moskevská milice se bála, že by se něco takového mohlo stát i v metropoli. „*Bud'onnovsk byla prachsprostá provokace,*“ uvedl moskevský Čečenec, „*chtějí nás prostě rozmačkat jako šváby. Bojím se i vyjít na ulici. Jediné, co se dá očekávat, je šikanování a lynč.*“ Padesátitisícová komunita v Moskvě měla s kontrolami zkušenosti už v době výjimečného stavu v roce 1993 a podruhé během února roku 1995. „*Milicionáři přišli s pendreký a bili nás hlava nehlava. Muže, ženy i děti,*“ řekl dětský lékař Ramzan Mozajev, kterému ruští vojáci v Čečensku povraždili půlku rodiny. Opatření podle autorky nevívali ani mnozí Rusové. Bartošová citovala ruskou učitelku: „*Je to odporné. Potřebovali jen vyvolat mezi lidmi strach. Co si budeme povídat – zatím přece nikdo nedokázal, že Bud'onnovsk přepadli opravdu Čečenci.*“

Bartošová na konci článku zpochybnila totožnost organizátorů akce. Podle mnohých odborníků na Kavkaz byla odvěta proti civilnímu obyvatelstvu mentalitě hrdých čečenských válečníků cizí.

5.3. Sobota 17. června

Zatímco MfD v sobotu referovala o krizi v Bud'onnovsku pouze v zahraniční rubrice článkem „*Čečenci už vydali padesát mrtvol, Jelcin vyzván k návratu domů*“ (zdroj ČTK), LN uveřejnily v prostředku titulní strany zprávu Petry Procházkové „*Čečenští bojovníci jsou odhodláni v ruském Bud'onnovsku zemřít*“, na kterou v rubrice zahraničí navazoval autorský článek „*Čečenci hrozí dalšími popravami*“ s podtitulkem „*Obyvatelé Bud'onnovska žádají Rusy, aby neútočili na nemocnici. Ministr Gračov je pro řešení silou*“.

Oba deníky publikovaly u svých článků v zahraniční rubrice totožnou fotografii šesti mrtvých pracovníků bud'onnovské policejní stanice. LN uveřejnily zdroj ČTK a připojily popisek: „*Po středečním útoku teroristů na policejní stanici v Bud'onnovsku zůstala na dvorku služebny mrtvá těla policistů.*“ MfD uvedla ČTK – AP a doplnila fotografii popiskem: „*Mrtvá těla ležící na dvorku policejní stanice v Bud'onnovsku po útoku čečenských ozbrojenců.*“ Zatímco MfD považovala za zásadní informaci, podle níž Čečenci předali v pátek ruským úřadům těla padesáti popravených rukojmí, a umístila ji do perexu, LN ji začlenily do vlastního textu na titulní straně a doplnily, že jde hlavně o vojáky a letce. MfD v této souvislosti spekulovala, zda se jedná o těla obětí středečního útoku, či mrtvoly rukojmí zastřelených pro výstrahu. Obě periodika informovala, že ruský ministr obrany Gračov je pro řešení incidentu použitím síly a připomněla požadavky teroristů. Podle MfD propustili ozbrojenci pouze dvě děti, LN však uvedly, že šlo o dvě ženy a dvě malé děti s tím, že další dva chlapci utekli sami.

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** V perexu článku „*Čečenští bojovníci jsou odhodláni v ruském Bud'onnovsku zemřít*“ noviny uvedly, že bojovníci odmítli letadlo a peníze, publikovaly nejasný odhad, podle něhož drží únosci v nemocnici od dvou do pěti tisíc rukojmí, zdůraznily, že zhruba 200 čečenských bojovníků chce bojovat ne proti občanům, ale proti ruskému imperialismu. Teroristé

se podle informací LN každou hodinu spojovali s Rusy. V nemocnici se nalézal nemocný dvouletý chlapec, který mohl bez odborné pomoci zemřít. Teroristé odmítali potraviny, vrátili tři nákladní vozy naložené jídlem. S rukojmími zacházeli podle svědectví lékařů „velmi slušně“ V navazujícím materiálu „**Čečenci hrozí dalšími popravami**“ LN doplnily, že celkový počet mrtvých již dosáhl jednoho sta. V pátek proběhl pohřeb 40 obětí teroristického činu. Smuteční obřad se proměnil v demonstraci, již se účastnili především příbuzní. „*Zoufalí lidé*“ prosili, aby ruské velení neútočilo na nemocnici. Útok by totiž vedl ke „*strašné katastrofě*“. Čečenci podle LN uvedli, že budou pokračovat v popravách, dokud nebudou splněny jejich podmínky. Nejdřív zastřelí přítomné vojáky. Řada poslanců v souvislosti s akcí vyzývala své kolegy k vyslovení nedůvěry vládě. LN dodaly, že prezident Jelcin před odletem (nebylo uvedeno kam odlétá; pozn. aut.) pronesl, že „*svět nakonec pochopil, proti komu bojují naši vojáci*“. Procházková přidala pod tuto citaci vyjádření Basajeva. „*Nemáme co ztratit. Rusové zabili naše ženy a děti. Život pro nás již nic neznamena.*“

- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** Podle informací MfD byly dosavadní pokusy o jednání s teroristy bezvýsledné. Vicepremiér Jegorov na tiskové konferenci v Buďonovsku nevyločil, že na jednání přijede sám premiér Černomyrdin. Teroristé podle novin hrozili, že vyhodí nemocnici do vzduchu, přesto byla nemocnice nadále obklíčena federálními jednotkami a příslušníky ministerstva vnitra. Představitelé krizového štábu s ohledem na bezpečnost rukojmí potvrdili, že se zatím násilná akce nechystá. Podle většiny zdrojů zadržovali teroristé kolem 2500 osob, Basajev však tvrdil, že jich mají pět tisíc. Stejně jako LN i MfD uvedla, že o tragédii jednala ruská Duma. Deník upřesnil, že by podle názoru většiny poslanců měli být odvoláni pouze šéfové tzv. silových rezortů. Doplnil však LN neuvedenou informaci, podle níž poslanci kritizovali Jelcina za to, že za dané situace odletěl na summit G7 do Halifaxu, hlavního města v kanadské provincie Nové Skotsko.

5.4. Pondělí 19. června

Zaměření pondělního zpravodajství bylo u obou periodik rozdílné. V LN vyšla hlavní zpráva dne s titulkem „*Moskva i Čečenci pro kompromis*“ a podtitulkem „*Petra Procházková a Jaromír Štětina mají být vyměněni za část rukojmích zadržovaných v Buďonnovsku*“. Pod materiálem se podepsal Petr Jančárek. Jelikož se oba zpravodajové zmínění v podtitulku začali angažovat v dění, domnívám se, že si LN tímto krokem pojistily zachování jisté objektivnosti zpravodajství.¹⁸⁸ Kromě tohoto textu vyšel v pondělním vydání článek o turecké nabídce azylu pro prezidenta Dudajeva, jenž s událostmi v Buďonnovsku přímo nesouvisel¹⁸⁹. MfD uveřejnila v dolní polovině titulní strany dva materiály: „*Rusové zastaví akce v Čečensku*“ (v domicilu ČTK, zah) a „*Moskva ví, že boj s teroristy teprve začíná*“ (v domicilu Reuters, jd¹⁹⁰). V horní polovině zahraniční rubriky si mohli čtenáři přečíst článek „*Jelcin vyzývá Rusy ke klidu a přiznává odpovědnost státu*“ doprovázený fotografií Šamila Basajeva s popisem: „*Čečenský velitel Šamil Basajev prochází chodbou nemocnice v Buďonnovsku, kterou obsadili jeho bojovníci.*“

Nejzásadnější událostí předchozího dne byla pro oba deníky dohoda Basajeva s premiérem Černomyrdinem, na jejímž základě dojde po propuštění rukojmí k zastavení ruských vojenských akcí v Čečensku¹⁹¹. Černomyrdin podle MfD dále slíbil, že s čečenskými bojovníky zahájí rozhovory. Teroristé podle MfD v neděli propustili téměř 300 lidí - zejména ženy a děti. LN uvedly neurčitou informaci o „desítkách“ propuštěných rukojmí. Obě periodika vyzdvihla aktivitu premiéra Černomyrdina, který stál do té doby stranou dění. V neděli podle LN několikrát telefonicky hovořil s Basajevem a přečetl mu vládní prohlášení. Po domluvě Černomyrdin nařídil veliteli ruského kontingentu zastavení bojových operací v Čečensku. Je zajímavé, jak málo prostoru věnovaly LN i MfD sobotním neúspěšným akcím federálních jednotek, při nichž zahynuly desítky civilistů.¹⁹² Deníky uveřejnily Basajevovo přiznání, podle něhož

¹⁸⁸ Ačkoliv publikovaly společný materiál obou autorů již v úterý.

¹⁸⁹ Více jsem se jím tedy nezabýval.

¹⁹⁰ zkratka autora Jiřího Doubravy

¹⁹¹ Podle LN stačilo, aby propustil pouze ženy, děti, starce a nemocné, MfD podmínky nekonkretizovala.

¹⁹² Vysvětlují si to časovým odstupem, během něhož se objevilo mnoho dalších aktuálnějších (pro noviny tedy přitažlivějších) zásadních informací.

po sobotních ruských útocích na nemocnici ozbrojenci zastřelili celkem 11 ruských vojáků a policistů.

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** Noviny v perexu hlavní zprávy dne „*Moskva i Čečenci pro kompromis*“ zdůraznily vlastní exkluzivní informaci, která do jisté míry naplňuje jednu z hlavních zpravodajských hodnot – blízkost¹⁹³. Doslovný přepis zvýrazněného perexu: „*Spolupracovníci LN Petra Procházková a Jaromír Štětina se dostali na seznam asi dvaceti novinářů, kteří mají být vyměněni za část rukojmích v Bud'onnovsku. Kromě novinářů bude ve skupině dobrovolníků i známý ochránce lidských práv Sergej Kovaljov. Čečenští ozbrojenci však zatím na tento návrh nereagovali.*“ Noviny dále informovaly, že ruskou delegaci, která bude s Čečenci vyjednávat, povede náměstek ministra pro národnostní otázky Vjačeslav Michajlov, čečenskou stranu pak generální prokurátor Čečenska Usman Tmajev. LN zopakovaly původní požadavky únosců a zdůraznily, že ruský návrh Basajevovi přesto vyhovoval. Basajev oznámil, že Bud'onnovsk opustí v pondělí ráno. Černomyrdin podle LN slíbil, že se nebudou opakovat násilné akce, Basajev si však stěžoval, že v okolí nemocnice nadále docházelo k přestřelkám.
- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** V článku „*Rusové zastaví akce v Čečensku*“ uveřejnila MfD informaci, že si komando při odjezdu vyžádá pojistku v podobě malé skupiny rukojmí, která by je měla doprovázet. Upozornila také na Jelcinův nedělní návrat z Halifaxu. Prezident se do jednání nezapojil osobně, ale podle spolupracovníků sledoval vývoj situace. Opět vyzval občany, aby se nestali otroky emocí a nepřipustili rozšíření etnické konfrontace v Rusku. Druhý materiál na titulní straně s titulkem „*Moskva ví, že boj s teroristy teprve začíná*“ je monotematický. Rusko se podle MfD i po uskutečněném jednání bálo, že jde teprve o začátek dlouhé války s terorismem. Noviny opět připomněly, že se Moskva po útoku stala obklíčeným městem. Nesnáze ilustrovaly na příběhu ruského novináře, který strávil kvůli zapomenutým dokladům část noci na policejní stanici. Ostrá opatření a horko posledních dnů mohlo podle deníku také za zvýšený výskyt infarktů. Noviny dále referovaly o zhoršení obrazu Čečenců v očích ruské

¹⁹³ „*Události, které se odehrály v prostředí kulturně a sociálně blízkém médiu a jeho příjemcům nebo které s tímto prostředím nějak souvisejí, mají větší naději, že se dostanou do zpravodajství.*“ (Burton, Jiráček, 2001, s. 242)

společnosti, která s nimi po útoku na Groznyj do jisté míry sympatizovala. Kozácký ataman ze Stavropolského kraje údajně vyhrožoval, že za každého zabitého Rusa zahyne deset Čečenců. V článku *„Jelcin vyzývá Rusy ke klidu a přiznává odpovědnost státu“* se MfD zaměřila na aktivitu ruského prezidenta. Jelcin kritizoval postupy státních institucí, požádal o maximální nasazení bezpečnostních složek, opět vyzval občany, aby se nestali otroky emocí a nepodléhali pocitu msty. Basajev podle informací ruské agentury ITAR-TASS požádal o letadlo¹⁹⁴, nesdělil, kam chce s údajně 200 pasažéry odletět. Noviny otiskly i odlišnou verzi ruského rádia Echo Moskvy, podle níž si Basajev vyžádal šest autobusů, kterými chtěl v doprovodu zhruba padesáti rukojmí odjet z města. Na seznam dobrovolníků se údajně snažili dostat i poslanci ruského parlamentu, kteří byli na místě, a představitelé krajských a federálních orgánů. Basajev na tiskové konferenci prohlásil, že další rukojmí zatím propouštět nebude.

5.5. Úterý 20. června

Pro úterní LN se pondělní události v Bud'onnovsku staly nejdůležitějším tématem. Na hlavní straně otiskly dva materiály. Hlavní zpráva dne od Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny *„Čečenci propustili další rukojmí“* byla opatřena podtitulkem *„Čeští novináři v Bud'onnovsku dojednávají podmínky osvobození osob zadržovaných v nemocnici“*, který nejlépe vystihoval obsah celého článku. K materiálu byla připojena fotografie z pohřbu ruské novinářky s popiskem: *„Novináři zajišťující zpravodajství z konfliktu v Bud'onnovsku se loučí se svou kolegyní, ruskou novinářkou Natalijí Aljakinovou, která byla zastřelena ruskými vojáky.“* (zdroj: ČTK/AP) Na teroristický útok se ve sloupku *„Jelcinův svět“* zaměřil Stanislav Drahný. Na titulní stranu editor umístil i fotografii Petry Procházkové s odkazem na článek o dokumentu Petra Jančárka *Čečenský sen*, k němuž Procházková dodala námět.¹⁹⁵ MfD uveřejnila svůj zpravodajský materiál z Bud'onnovsku *„Čečenci odjeli z ruské nemocnice“* (v domicilu ČTK) hned pod hlavní zprávou dne. V horní polovině zahraniční rubriky publikovala materiál s titulkem *„Čečenci odjeli, strach zůstává“* (v domicilu ČTK, zah), pod nímž se nalézala výrazná fotografie s popiskem *„Obyvatelé Bud'onnovska ve čtyřicetistupňovém vedru čekají na*

¹⁹⁴ Je zajímavé, že ještě o víkendu Basajev podle pondělních LN nabízené letadlo odmítl.

propuštění rukojmích z nemocnice, kde je téměř pět dní drželi čečenští teroristé. Po útěku Čečenců se podle předběžných odhadů ocitlo na svobodě 800 lidí.“ Pod fotografií si mohli čtenáři přečíst kratší materiál „Zdroje v Dumě očekávají vyslovení nedůvěry vládě“.

Jak LN tak MfD referovaly především o odjezdu Čečenců z obleženého města v přistavených autobusech. Autobusy mířící do Čečenska měly na palubě kromě ozbrojenců i okolo 150 osob, které se k nim dobrovolně přidaly jako živé štíty. Basajevovi se nabízeli i zahraniční žurnalisté, mimo jiné dva zpravodajové české agentury Epicentrum. Půl hodiny po odjezdu teroristů se z nemocnice vyhrnuly stovky lidí.

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** Zpravodajský materiál „*Čečenci propustili další rukojmí*“ je v jistém směru výjimečný. Autoři Štětina a Procházková se v něm totiž z velké části věnují událostem, na něž měli oni sami poměrně velký vliv. Rozhodnutí publikovat takový materiál jako hlavní zprávu dne může vyvolat pochybnosti o tom, nakolik si redakce cení neangažovaného a nestranného zpravodajství. Ač jde v podstatě o zpravodajský materiál, některé části nesou znaky silně subjektivního publicistického stylu, a to včetně perexu: „*Desítky lidí se pomalu vlekly ulicí. Kolem byl slyšet křik a pláč. Další stovky propuštěných rukojmích byly vyváženy z nemocnice v autobusech. Ti, kteří na ně šest dnů čekali, se vrhali k oknům vozů a křičeli jména svých příbuzných.*“ Z obsahu článku vyplývá, že vůdci ozbrojenců Šamil Basajev a Aslanbek Abdulhadžijev požadovali na cestu rukojmí-dobrovolníky. Přihlásilo se 150 lidí, v poledne se však objevil problém s novinářským doprovodem. Abdulhadžijev si vyžádal setkání s dvěma českými novináři, kterým důvěřuje, Petrou Procházkovou a Jaromírem Štětinou.¹⁹⁶ Ruské velení zmíněným novinářům nakonec povolilo setkat se s ním v bezprostřední blízkosti nemocnice. Čeští novináři se dohodli na podmínkách a dostali garanci, že jim čečenští bojovníci neublíží. Ruská strana však bezpečnost dobrovolníků odmítla garantovat. Abdulhadžijev projevil zájem především o zahraniční korespondenty a dal si podmínku, že bez doprovodu novinářů únosci

¹⁹⁵ Jelikož se však nevztahuje k teroristickému útoku a je umístěn v kulturní rubrice na straně 11, nezahrnul jsem jej do srovnání ani do kvantitativního průzkumu v předchozí kapitole.

¹⁹⁶ Po této informaci se začínají autoři využívat ich formy.

nepropustí rukojmí a neopustí město. Z obavy před možným zásahem ruských jednotek, a navzdory Černomyrdinově garanci bezpečného průjezdu až na Čečenci kontrolované území, však všichni novináři odmítli jet. Po pohrůžce ozbrojenců, že za takových podmínek odmítnou propustit zajatce, nakonec čtrnáct novinářů souhlasilo a s teroristy vyrazilo na cestu. *„Za několik minut začaly z budovy nemocnice vycházet špinavé a zakrvácené postavy. Žádná z nich se nevrhala ruským vojákům kolem krku. Naopak. Vyčerpané ženy křičely, aby Čečence nikdo nepronásledoval. „Chovali se k nám moc hezky, dělili se s námi o jídlo, nikomu nic nechtěli udělat, požadovali jen mír,““* uvedla podle autorů Ruska Olga, která chtěla s Čečenci dobrovolně odjet. *„Je pravda, že mě přivázali u okna ... Tvrdili, že ruští vojáci nebudou střílet, jenže oni zahájili útok a zabili 100 z nás“* citovaly LN osmnáctiletou Alinu. Abdulhadžijev uvedl, že útok na Buďonnovsk nebyl teroristickou akcí, ale diverzí. *„Je nám známo, že nás celý svět pokládá za teroristy. Ale proč nikdo nepokládá za teroristu Jelcina nebo letce, kteří zabili 25 000 příslušníků našeho národa?“* Ve sloupku Jelcinův svět se Stanislav Drahný zamýšlel nad výrokem Jelcina na summitu G7 o Čečensku jako centru světového terorismu, úplatkářství, korupce a mafiánství. Zástupci členských států mu zde připomněli, že by měl válku v Čečensku zastavit. Podle autora není Jelcinův pohled na Čečensko nijak neobvyklý. Drahný dokázal akceptovat, že *„Čečenci nebyli nikdy beránky“*, ale vkládat na ně veškeré hříchy není možné. Autor odsoudil útok teroristů na nemocnici, ale zároveň připomněl *„až genocidní charakter“* konfliktu v Čečensku. Událost v Buďonnovsku představuje jediný průkazný akt terorismu, ačkoliv ozbrojenci pokládali svou akci za válečnou diverzi. Sloupek nebyl vypointován, ale končil stejně, jako hlavní zpráva – tedy citací Abdulhadžijeva.

- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** MfD v článku *„Čečenci odjeli z ruské nemocnice“* opustilo město v autobusech zhruba 50 členů Basajevova komanda. V koloně byl i mrazicí vůz s mrtvými. Noviny připomněly, že odjezd byl výsledkem telefonátů mezi Basajevem a Černomyrdinem. V pondělí začala v Grozném první jednání mezi Kremlem a čečenským vedením. Čečence doprovázeli dobrovolníci z řad ruských poslanců, představitelů místní státní správy, příbuzných rukojmí a několika ruských novinářů. Basajevovi se nabízeli i zahraniční žurnalisté, mimo jiné dva zpravodajové české agentury Epicentrum, *„ale pak Čečenci dali přednost ruským občanům, přičemž novináři museli podepsat*

prohlášení, že si uvědomují riziko celé akce“. Ve večerních hodinách překročili ozbrojenci administrativní hranici s Čečenskou republikou. Ve vesnici Kurskaja museli kvůli poruše zastavit kolonu. Basajev si telefonicky vyžádal kanystř s motorovým olejem a porucha byla odstraněna. „*Bylo to pět dnů hororu,*“ uvedl podle MfD jeden z rukojmí, kteří po odjezdu teroristů vyšli z nemocnice. Článek „*Čečenci odjeli, strach zůstává*“ rozvinul téma ruských obav z dalších útoků. Policisté hlídali příjezdové cesty do Moskvy, nádraží, letiště, trhy a další místa s větší koncentrací lidí. Dopravní policie kontrolovala především nákladní vozidla mířící do hlavního města. Automobily, které měly jinou než moskevskou poznávací značku kontrole neunikly. Ruskou metropoli vystrašil výrok Basajeva, podle něhož byl Buďonnovsk zvolen náhodou, když Čečenci zjistili, že se do Moskvy nedostanou. Hlídky prý byly údajně příliš chamtivé a ozbrojencům na úplatky nestačily peníze. Podle přední obhájky lidských práv Jeleny Bonnerové by měla být vyhlášena všeobecná amnestie pro všechny účastníky konfliktu. Bonnerová označila „*lež vlády*“, že protiteroristický útok na nemocnici byl emotivní reakcí speciálních jednotek, za „*zarážející*“. Deník uvedl, že Jelcin tvrdil opak. Příkaz k útoku dal údajně sám. Podle ochránky práv jde o rozpor mezi slovy prezidenta a premiéra, který poukazuje na „*jakousi válku na nejvyšší úrovni Ruska, která se může dotknout celé země*“. Materiál „*Zdroje v Dumě očekávají vyslovení nedůvěry vládě*“ referoval o aktivitě vysokého počtu zákonodárců, kteří podle nejmenovaných zdrojů v parlamentu byli připraveni nepodpořit vládu ve střeďečnīm hlasování o důvěře kabinetu v souvislosti s probíhající čečenskou krizí.

5.6. Středa 21. června

Střeďečnī zprávu o propuštění všech dobrovolníků, kteří cestovali s ozbrojenci, umístila obě periodika na titulní stranu v podobě krátké jednosloupcové zprávy, v případě LN s titulkem „*Čečenské komando propustilo rukojmí*“ (podepsáno „pp“), v případě MfD „*Čečenci pustili všechny rukojmí*“ (v domicilu ČTK), doplněnou fotografií dobrovolníků s popiskem: „*Rukojmí, které si ponechali teroristé, aby se dostali z Ruska do Čečenska, mávají při odjezdu z Buďonnovska.*“ (zdroj: Reuters). LN přinesly v zahraniční rubrice dva materiály: článek Jaromíra Štětiny a Petry Procházkové „*Buďonnovské násilí vyvolalo nenávisť Rusů*“ s podtitulkem „*Všichni Čečenci jsou*

zločinci a teroristé, říkají dnes obyvatelé postiženého města na jihu Ruska“. Doplnily jej fotografie z průvodu ruských nacionalistů s popiskem „*Ruští nacionalisté požadují jako odvetu za útok v Bud'onnovsku deportaci všech Čečenců z ruského území.*“ LN uveřejnily také citaci zahraničního tisku uveřejněnou pod titulkem „*Jelcin má nyní alibi*“. MfD do rubriky zařadila zpravodajský materiál „*Čečenci se živými štíty jeli oklikami*“ (v domicilu ČTK) a analýzu Jiřího Doubravy „*Čečenská krize je také odrazem bojů v Kremlu*“.

Obě periodika se shodně zabývala propuštěním rukojmí čečenským komandem, ostatní publikované materiály měly ale odlišné téma

- **Informace, na něž se zaměřují pouze LN:** LN doplnily s odvoláním na agenturu ITAR-TASS, že k propuštění došlo před obcí Věděno. Bezpečný průjezd potvrdil Čečencům místopředseda ruské vlády Oleg Voskovec. Článek „*Bud'onnovské násilí vyvolalo nenávisť Rusů*“ měl podobně emotivní perex jako úterní hlavní zpráva dne: „*Vypálíme vám domy a obchody, křičel muž se slzami v očích a hrozil pěstí směrem k nemocnici. Za jejími zdmi byl jeho dvouletý vnuk.*“ Podle autorů začala fáze pronásledování všech občanů čečenské národnosti nejen na území Stavropolského kraje, ale i po celém Rusku. Úřady v kraji jednaly o novém zákonu na zákaz prodeje půdy Čečencům. Podle zpravodajské agentury Interfax dosahoval počet zadržených Čečenců v Moskvě několika desítek, proti čemuž protestovala Moskevská diaspora. „*Všichni Čečenci jsou teroristé, mají to v krvi,*“ shodla se většina občanů Bud'onnovska. Několik set jich však zaujalo opačný názor. Podle Štětiny a Procházkové jde o lidi, kteří prožili jako rukojmí s bojovníky 6 dnů. Nikdo údajně nepotvrdil úterní zprávy ruských sdělovacích prostředků o mučení, popravách a znásilňování v nemocnici. Autoři dodávali, že dobrovolníků na doprovod ozbrojenců do vlasti se hlásilo o několik desítek víc, než mohl Basajev vzít. Jak se zpravodajové LN přesvědčili, byly mezi dobrovolníky i ženy. Komentář italského deníku la Repubblica uveřejněný pod titulkem „*Jelcin má nyní alibi*“ se zabýval politickým manévrováním prezidenta Jelcina. Ten prý mohl svalit přímou odpovědnost na ministra Gračova. Ačkoliv incident vyvolal krizi ve vlasti, na mezinárodní scéně zmínil kritické postavení ruských kroků. „*Zuřivý útok islámských kamikadzi*“ umožnil Jelcinovi, aby světu Čečence prezentoval jako kriminálníky a teroristy.

- **Informace, na něž se zaměřuje pouze MfD:** Deník dodal k informaci o propuštění rukojmí, že dobrovolníci následně odjeli autobusy do sousedního Dagestánu. V Čečensku dobrovolně zůstali tři ruští novináři. V navazujícím materiálu „*Čečenci se živými štíty jeli oklikami*“ doplňují, že útek ozbrojenců jim mělo usnadnit příměří, trvající do čtvrtěční půlnoci. Podle moskevského rozhlasu oddíl propustil rukojmí u Zandaku a pokračoval na Věděno. Zhruba 150 dobrovolníky bylo provázeno přibližně 70 teroristů. MfD publikovala informace agentury ITAR-TASS, podle níž byla kolona zastavena u Chasav-Jurtu a obklíčena trojitým řetězcem obrněných transportérů a dalších vojenských i policejních vozidel. Čečenci zde pálili výstražné salvy po vrtulnicích. Jelikož je ruské jednotky přinutily ke zvolení okliky přes Dagestán a zpovzdálí je sledovaly, nervozita teroristů stoupala. Jelcin se sešel s Černomyrdinem, jehož postup označil za „*správný a bezchybný*“, okolnostmi teroristické akce se podle něj měla následující týden zabývat bezpečnostní rada při prezidentském úřadu. MfD rekapitulovala buďonnovské události. Podle úterní zprávy krizového štábu zajali teroristé okolo 1100 rukojmí, ač sami tvrdili že jich bylo zhruba pět tisíc. Od prvního dne bylo zaregistrováno 665 zraněných a 96 mrtvých. Delegace v Grozném vyjednaly kromě tří denního příměří i okruhy otázek pro další rozhovory. V analýze „*Čečenská krize je také odrazem bojů v Kremlu*“ autor Jiří Doubrava uvedl, že události posledních dnů byly součástí předvolební kampaně. Podívoval se nad rozdílným chováním ruských představitelů při obsazení nemocnice. Zatímco Jelcin před odletem do Halifaxu prohlásil, že nařídil útok jednotek, útoky byly ve skutečnosti dva a stály životy desítek lidí. Jelcinova bývalá opora, premiér Černomyrdin, následně jednal s teroristy, aniž si tento krok nechal schválit prezidentem či generalitou. Západní tisk podle Doubravy nepochopil, jak mohl prezident opustit zemi ve chvíli, kdy v rukou teroristů zůstalo přes tisíc žen a dětí, většinou nemocných. Podle odborníků na ruskou politiku Jelcin proslul schopností použít síly, ale neuměl rozlišit hranici, kdy je nutno ji použít. Ruské sdělovací prostředky upozorňovaly na růst popularity premiéra, který údajně předvedl Rusům, jak se má řešit krizová situace. Ruský tisk tipoval, že kdyby byly druhý den prezidentské volby, zřejmě by je vyhrál. Německý deník Die Welt označil premiéra za Jelcinova spojence z donucení. Ruský tisk upozornil, že se armáda

Černomyrdinovu snahu pokoušela mařit a s tím, že přebíral iniciativu, se jen tak nesmíří.

Závěr

Obě česká média, jejichž přístupem se zabývá tato práce, věnovala pokrytí rusko-čečenského konfliktu relativně velký prostor. Čtenější Mladá fronta Dnes využívala k referování o válce zejména zpravodajských a publicistických materiálů českých i zahraničních agentur a v menší míře i publicistických materiálů novinářů jiných českých periodik. V mnoha případech doplnila zásadní událost analýzou, která většinou obsahovala více názorově odlišných interpretací skutečnosti. Nejvýraznějším novinářem, který se zabýval nejen analýzou rusko-čečenského konfliktu, ale v mnoha případech vytvářel i zpravodajské materiály, byl moskevský zpravodaj Mladé fronty Dnes Jiří Doubrava. Deník v letech 1994 až 1996 překonával Lidové noviny zejména publikováním většího množství materiálů věnovaných tématu rusko-čečenské války (zejména pak válečným akcím), většinou však šlo o již zmíněné agenturní, neautorské materiály. Lidové noviny více sázely na specifický a mnohdy kontroverzní přístup novinářů agentury Epicentrum Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny, s nimiž podepsaly poloexkluzivní smlouvu na dodávané materiály. Tito novináři získávali přes své zdroje přístup k mnoha výjimečným informacím. Velký vliv na podobu zpravodajství o Čečensku měla v Lidových novinách zejména Petra Procházková, která byla podepsána pod 35 procenty materiálů¹⁹⁷ týkajících se války. Lidové noviny s oblibou publikovaly názory komentátorů zahraničních periodik ve speciální podrubrice zahraniční rubriky. Publicistika měla v tomto deníku ve srovnání s Mladou frontou Dnes obecně silnější zastoupení.

Na území Čečenska pracovali v průběhu války pouze novináři agentury Epicentrum Petra Procházková a Jaromír Štětina. Své materiály nepublikovali pouze v Lidových novinách, ale i v českých společenských časopisech, České televizi, Českém rozhlasu, slovenském deníku SME a nárazově i v dalších českých a zahraničních médiích. Zatímco Štětina zastával spíše organizační funkci a válečné události v Lidových novinách více komentoval, Procházková vytvářela více zpravodajské materiály. Ačkoliv

byli oba novináři placeni redakcí Lidových novin přes agenturu Epicentrum, domlouvali se s redaktory deníku na svých plánech a v mnoha případech je přizpůsobovali potřebám novin. Málokdy se však dočkali motivování a samotné navazování kontaktu s redakcí bylo vzhledem k špatné technické vybavenosti poměrně obtížně proveditelné. Ze stejného důvodu se v mnoha případech museli spoléhat na informace získané od lépe vybavených kolegů. Jejich práce však spočívala zejména v komunikaci s tamními obyvateli a vojáky, především čečenskými. Za medializaci zejména čečenského pohledu na válku mohla i neochota ruské strany poskytovat novinářům informace. Ačkoliv se oba snažili o objektivní a vyvážené zpravodajství, byl jejich styl práce a bezpochyby i utvářený názor na válečné dění do velké míry ovlivněn přátelstvím s členy nejvyššího velení čečenského odboje a čečenskými novináři sdruženými v zpravodajské agentuře Čečenpress, od nichž také přebírali informace. Jako užitečný a často využívaný zdroj však Petra Procházková označila i ruská média. Vrcholní představitelé čečenského odboje dostávali slovo nejen v samotných zpravodajských materiálech, ale i v rozhovorech. Dá se bez nadsázky říci, že čeští novináři blíže seznámili českou veřejnost s podobou a názory čečenských rebelů právě díky faktu, že s nimi mohli bezprostředně a osobně komunikovat.

Způsob, jakým oba zpravodajové pracovali ve válečném prostředí, lze označit za angažovanou žurnalistiku. V případě nutnosti se přestali situovat do role novinářů-pozorovatelů, kteří si drží od průběhu události střízlivý odstup, a začali se angažovat v jejím řešení. Štětina i Procházková zahrnovali do svých výdajů i uplácení vojáků ruské armády. V mnoha případech tak jejich chování odporovalo principům profesní etiky. Oni sami však považovali vlastní způsob práce za opodstatněný.

Ze srovnání přístupu obou periodik při referování o událostech v ruském městě Buďonovsk lze vyvodit, jakým tématům a materiálům dávaly deníky přednost a zda zajišťovaly nestrannost zpravodajství z rusko-čečenského konfliktu. Mladá fronta Dnes se tradičně spoléhala na zpravodajský servis českých i zahraničních tiskových agentur. Snažila se čtenáři přinést maximum dostupných informací a na rozdíl od Lidových novin uveřejňovala zprávy i o souvisejících událostech (výjimečný stav v Moskvě). Do chvíle, než se na místo dostali zpravodajové agentury Epicentrum, využívaly Lidové

¹⁹⁷ Počítáme-li i ty, které vytvořila ve spolupráci s Jaromírem Štětinou či Pavlem Tobiášem, jde o 42 procent z celkového počtu.

noviny taktéž agenturního zpravodajství. Následně však přenechaly vytváření zpráv Petře Procházkové a Jaromíru Štětinovi. Ti na jednu stranu dokázali sehnat exkluzivní informace, na stranu druhou bylo jejich zpravodajství formováno i skutečností, že se znali s některými únosci zabarikádovanými v nemocnici. V průběhu události se na chvíli stali nejen pozorovateli, ale i aktéry dění. Pokusili se totiž vyjednávat s čečenskými ozbrojenci a následně se sami nabídli jako rukojmí. Je patrné, že redakce Lidových novin pouze přijímala zprávy obou zpravodajů a událostmi v Buďonnovsku a jejich dopadem na život v Rusku se prakticky dále nezabývala. Ve zprávách novinářů často chyběly poměrně zásadní informace, jež obsahovaly agenturní zprávy publikované Mladou frontou Dnes. Nejedná se tedy o chybu novinářů pracujících v terénu, kteří neměli přístup ke kompletnímu agenturnímu zpravodajství. Doplněním informací měl být pověřen některý z redaktorů Lidových novin. Deník si nedovedl poradit ani s publikováním zprávy o záchraně slovenského zaměstnance české firmy Stavoinform Štefana Hajdina. Jelikož se oba čeští novináři zavázali, že o záchranné akci, jíž se účastnili, nebudou psát, bylo opět na redaktorech novin v České republice, aby o této události zpravili čtenáře pomocí informací dostupných v zpravodajském servisu tiskových agentur. V Lidových novinách však žádná zpráva o záchraně zaměstnance následující den nevyšla, v tomto případě tehdy deník zaostal za konkurenční Mladou frontou Dnes. Jako závažný nedostatek lze u Lidových novin označit zejména absenci širšího spektra publikovaných názorů. I v tomto směru se noviny obracely především na válečné zpravodaje Epicentra, kteří měli k válečným událostem jasně vyhraněný postoj. Nejen v případě buďonnovské události, ale prakticky v celém průběhu války, publikovaly Lidové noviny komentáře, které v mnoha případech otevřeně sympatizovaly s čečenským odbojem a kritizovaly či přímo odsuzovaly ruskou intervenci. Ve srovnání s přístupem Mladé fronty Dnes, která místo komentářů publikovala v zahraniční rubrice zejména názorově vyvážené analýzy, tak postoj tehdejších Lidových novin k událostem rusko-čečenské války můžeme vnímat obecně jako více protirusky zaujatý, místy až tendenční.

Summary

The Bachelor diploma thesis “Russian-Chechen War from 1994 to 1996 through the eyes of the Czech journalists” deals with coverage of the first Russian-Chechen War (1994 - 1996) in the Czech journals *Lidové noviny* and *Mladá fronta Dnes* and with the comparison of their stances. The main question this work tries to answer is to what extent was the news published in *Lidové noviny* influenced by the fact that it has been written by Epicentrum press agency, specialized in work in zones of war conflict. Epicentrum members Petra Procházková and Jaromír Štětina were single Czech journalists who worked in the field of the first Chechen War. The fact that they made friends among the top Chechen leaders and warriors is quite problematic. Both journalists have dramatically formed the knowledge of Czech readers concerning the complicated events that happened in Chechnya so it was up to *Lidové noviny* editorial office to balance their often subjective news by those presenting stances of the other side. The author of this thesis tries to address all those topics on the basis of the information gained from a content analysis, second bibliography and interviews of people, who have had a great influence on the form of the news about the Chechen events in the Czech journals mentioned above. A significant part of the thesis covers the professional and ethical aspects of war journalism. A chronological outline of the complicated Russian-Chechen relationships (from the end of the 18th century to the very beginning of the first Russian-Chechen War) is also included.

Použitá literatura

- Akademický slovník cizích slov*. Vyd. 1. Praha : Academia, 2001. 834 s. ISBN 80-200-0982-5
- BURTON, Graeme; JIRÁK, Jan. *Úvod do studia médií*. Vyd. 1. Brno : Barriester & Principál, 2001. 392 s. ISBN 80-85947-67-6
- GALLOVÁ, Charlotta; de WAAL, Thomas. *Čečensko ; vítězství a prohry*. Z anglického originálu přeložil Milan Dvořák. Vyd. 1. Praha : Themis, 2000. 365 s. ISBN 80-85821-79-6
- JIRÁK, Jan; ŠMÍD, Milan a kol. *10 let v českých médiích*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 142 s. ISBN 80-7178-925-9
- KEBZA, Vladimír; ŠOLCOVÁ, Iva. *Syndrom vyhoření*. Vyd. 1. Praha : Státní zdravotní ústav, 2003. 23 s. Neprodejné. Dostupné z WWW < <http://www.szu.cz/Menu1/publikace/syndrom%20vyhoreni.pdf> >. ISBN 80-7071-231-7
- OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2001. 155 s. ISBN 80-246-0248-2
- OSVALDOVÁ, Barbora; HALADA, Jan a kol. *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. Vyd. 2., doplněné. Praha : Libri, 2002. 240 s. ISBN 80-7277-108-6
- PROCHÁZKOVÁ, Petra. *Novinářka na divokém východě*. Rozhovor připravil Josef Pazderka. Vyd. 1. Praha : Portál, 1998. 184 s. ISBN 80-7178-261-0
- RUB-MOHL, Stephan; BAKIČOVÁ, Hana. *Žurnalistika ; komplexní průvodce praktickou žurnalistikou*. Odborná spolupráce Václav Moravec. Vyd. 1. Praha : Grada, 2005. 316 s. ISBN 80-247-0158-8
- SCHULZ, Winfried; SCHERER, Helmut; HAGEN, Lutz; REIFOVÁ, Irena; KONČELÍK, Jakub. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Uspořádala a předmluvu napsala Irena Reifová. Vyd. 2., přepracované. Praha : Karolinum, 2004, 149 s. ISBN 80-246-0827-8

SOLŽENICYN, Alexandr. *Rusko v troskách*. Přeložil Milan Dvořák. Vyd. 1. Praha : Práh; Rybka Publishers, 1999. 206 s. ISBN 80-86182-33-9 (pro Rybka Publishers); ISBN 80-7252-020-2 (pro Práh)

ŠINDELÁŘOVÁ, Bára; VYMĚTAL, Štěpán. *Novináři a neštěstí*. Vyd. 1. Praha : Themis, 2006. 56. s. Neprodejné. ISBN 80-7312-039-9

ŠTĚTINA, Jaromír. *Jaromír Štětina ; život v epicentru*. Rozhovor připravila Dagmar Volencová. Vyd. 1. Praha : Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-794-9

TRUNEČKOVÁ, Ludmila. *Tiskové agentury*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 1997. 109 s. ISBN 80-7184-459-4

TŘEŠTÍK, Michal a kol. *Kdo je kdo ; osobnosti české současnosti*. Vyd. 4. Praha : Agentura Kdo je kdo, 2002. 780 s. ISBN 80-902586-7-0

Ženevské konvence a dodatkové protokoly ; stručný přehled. Přeložil a předmluvu napsal Marek Jukl, člen výkonné rady ČČK. Vyd. 1. Praha : Úřad ČČK, 1999. Dostupné z WWW <<http://ck.czweb.org/cck/aktivity/konvence.html>>

Internetové stránky:

GIBBONS, Sheila. *Female Correspondents Changing War Coverage*. Robert. C. Maynard institute for journalism education [online]. Dostupné z WWW: <http://www.maynardije.org/columns/guests/021024_gender/>

Petra Procházková : válečná zpravodajka dělá charitu [online]. Praha : Xantypa, 2003- [cit. 2006-08-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.xantypa.cz/articles.asp?ida=2288&idk=859>>. ISSN 1211-7587

Přehled vítězných fotografií soutěže novinářských fotografií World Press Photo. Dostupné z WWW: <http://www.worldpressphoto.org/index.php?option=com_photogallery&task=blogsection&id=15&Itemid=115&bandwidth=high>

Štětina, dvě Epicentra a chyba Jana Čulíka [online]. Britské listy [cit. 2002-11-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/12058.html>>. ISSN 1213-1792

The Brooking institution. Dostupné z WWW: <<http://www.brook.edu/>>

Z historie Kurzu přežití. Dostupné z WWW: <<http://www.army.cz/acr/preziti2006/html/z-historie-kurzu.html>>

Periodika:

Lidové noviny [vydání Praha]. Vydává nakladatelství Lidové noviny, založeny 1893 - obnoveny 1988. roč. 1, č. 1 (1988) [1893]-. Praha : Lidové noviny, 1988 [1893]- . ISSN 0862-5921.

Mladá fronta Dnes - Pražské vydání. Vydává MaFra, 1990-, roč. 1, č. 1-. Praha : MaFra, 1990- . ISSN 1210-1168.

Další zdroje:

Autorský rozhovor s Petrou Procházkovou (PP), květen 2007; archiv autora

Konzultace s Viliamem Buchertem, vedoucím zahraničního oddělení Mladé fronty Dnes do jara roku 1995; archiv autora

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vývoj rusko-čečenských vztahů od konce 18. století do první rusko-čečenské války (*text*)

Příloha č. 2: Autorský rozhovor s Petrou Procházkovou (*text*)

Příloha č. 3: Grafy podílů jednotlivých medializovaných aspektů války (*grafy č. 1 a 2*)

Příloha č. 4: Grafy podílů autorských materiálů (*grafy č. 3 a 4*)

Příloha č. 5: Grafy podílů zpravodajství a publicistiky (*grafy č. 5 a 6*)

Příloha č. 6: Grafy využití obrazového zpravodajství a infografiky (*grafy č. 7 a 8*)

Příloha č. 7: Vývoj prodaného nákladu (*graf č. 9*), pozn.: u MfD je číslo uváděno v tisících

Příloha č. 8: Průběh války na stranách LN a MfD z hlediska počtu článků a umístění materiálů (*grafy č. 10 a 11*)

Příloha č. 9: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 28.11.1994 do 12.3.1995 (*grafy č. 12, 13, 14*)

Příloha č. 10: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 13.3.1995 do 25.6.1995 (*grafy č. 15, 16, 17*)

Příloha č. 11: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 26.6.1995 do 8.10.1995 (*grafy č. 18, 19, 20*)

Příloha č. 12: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 9.10.1995 do 21.1.1996 (*grafy č. 21, 22, 23*)

Příloha č. 13: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 22.1.1996 do 5.5.1996 (*grafy č. 24, 25, 26*)

Příloha č. 14: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 6.5.1996 do 18.8.1996 (*grafy č. 27, 28, 29*)

Příloha č. 15: Průběh války na stranách LN a MfD v týdnech od 19.8.1996 do 1.12.1996 (*grafy č. 30, 31, 32*)

